

Sinteze Summaries

(ediție bilingvă / bilingual edition)

STUDII DE STRATEGIE ȘI POLITICI (SPOS) 2013

– SINTEZE –

ISSN 1843-1372

© INSTITUTUL EUROPEAN DIN ROMÂNIA, 2014

Bd. Regina Elisabeta nr. 7-9, Sector 3, București, România

Telefon (4021) 314 26 96; Fax (4021) 314 26 66

E-mail: ier@ier.ro

Website: www.ier.ro

Grafică și DTP: Monica Dumitrescu

Foto copertă: <http://www.sxc.hu/>

Opiniile exprimate aparțin autorilor și nu reprezintă poziția Institutului European din România.

CUVÂNT ÎNAINTE

Promovarea unor politici publice riguros fundamentate, sprijinite pe analize și dezbateri prealabile, reprezintă un element esențial în furnizarea unor rezultate de calitate și cu impact pozitiv asupra vieții cetățenilor. Institutul European din România, în calitate de instituție publică cu atribuții în sprijinirea formulării și aplicării politicilor Guvernului, a continuat și în anul 2013 programul de cercetare-dezvoltare dedicat *Studiilor de strategie și politici (Strategy and Policy Studies – SPOS)*.

Programul SPOS este menit a sprijini fundamentarea și punerea în aplicare a politicilor Guvernului României în domeniul afacerilor europene, oferind decidenților politici informații, analize și opțiuni de politici.

În anul 2013, în cadrul acestui proiect au fost realizate *patru studii*, care au abordat arii tematice relevante pentru evoluția României în context european. Cercetările au urmărit furnizarea unor **elemente de fundamentare** și a unor propuneri de măsuri în domenii cheie precum **piața de energie electrică și gaz** (*Liberalizarea treptată a piețelor de energie electrică și gaz și impactul acestui proces asupra economiei românești*), **politica de incluziune** (*Politici de incluziune a romilor în statele membre ale UE*), **libera circulație a lucrătorilor** (*Estimarea impactului liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, începând cu 01.01.2014; realități și tendințe din perspectivă economică, ocupațională și socială, la nivel național și european*) și **competitivitatea pe piața unică** (*Avantajele competitive ale României pe piața internă UE*).

În final, adresez mulțumirile mele atât cercetătorilor, cât și tuturor celor care au sprijinit derularea acestei cercetări.

Gabriela Drăgan

Director general al Institutului European din România

CUPRINS

Studiul nr. 1

Liberalizarea treptată a piețelor de energie electrică și gaz și impactul acestui proces asupra economiei românești p. 6

Studiul nr. 2

Politici de incluziune a romilor în statele membre ale UE p. 14

Studiul nr. 3

Estimarea impactului liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, începând cu 01.01.2014; realități și tendințe din perspectivă economică, ocupațională și socială, la nivel național și european p. 22

Studiul nr. 4

Avantajele competitive ale României pe piața internă UE p. 32

Sinteză Studiul nr. 1

Liberalizarea treptată a piețelor de energie electrică și gaz și impactul acestui proces asupra economiei românești

Autori*: Prof. univ. dr. **Aureliu LECA** (coordonator)
Prof. asociat dr. **Virgil MUȘĂTESCU**
Victor IONESCU
Florin TOBESCU
Eugenia GUȘILOV

Studiul vizează întărirea cadrului strategic general, de politici și acțiune în finalizarea și consolidarea pieței unice în România, precum și identificarea oportunităților și riscurilor și, respectiv, valorificarea și contracararea lor, odată cu trecerea la ultima etapă a liberalizării pieței de energie electrică și gaze naturale. În mod corespunzător, lucrarea analizează impactul acestui proces asupra economiei și societății românești, prezentând o serie de concluzii și recomandări de măsuri.

De ce are România nevoie de liberalizarea piețelor de energie electrică și gaze?

Rolul burselor de energie electrică și de gaze naturale este esențial în crearea de piețe regionale – ele însele pași intermediari spre piața comună de energie. Consiliul European din februarie 2011 a stabilit termenul limită pentru finalizarea pieței interne a energiei electrice și a gazelor naturale în 2014.

În România, electricitatea este mai ieftină cu peste 30% decât media UE, iar gazul cu circa 150%. Astfel, companiile producătoare din România beneficiază de o energie cu mult mai ieftină decât cele din restul UE, ceea ce le conferă un avantaj competitiv ce poate fi interpretat fie ca ajutor de stat, fie ca dumping. Ca urmare, diferența mare de preț dintre România și media UE trebuie să fie micșorată prin procesul de liberalizare, proces care este mai lent pentru populație (2012-2018) și mai rapid pentru companii (2012-2014).

* **Aureliu LECA** este Prof. emerit dr. ing., membru titular al Academiei de Științe Tehnice din România (din 1997); profesor și șef al catedrei UNESCO de Științe Inginerești (1992-2010) la Universitatea Politehnică din București; autor a 34 cărți și manuale și 141 lucrări publicate; Președinte-Director General al Regiei Autonome de Electricitate-RENEL (1991-1993; 1997-1998); Președinte, Comitetul Național Român al Consiliului Mondial al Energiei (1990-1993; 1997-2004); membru al Senatului României (2000-2004); distins de Președintele României cu Ordinul Național “Steaua României”, în grad de Cavaler (2000).

Virgil MUȘĂTESCU este dr. ing. și dr. ec., cadru didactic al Universității Politehnică București; autor și coautor a 27 de cărți și manuale în domeniul energiei; Președinte al Asociației de Politici Energetice din România, fost Director General Energie, Petrol și Gaze în Ministerul Economiei (1990-1995), proiect officer în Banca Europeană de Reconstrucție și Dezvoltare (BERD, 1995-2000), senior energy advisor la US Agency for International Development (USAID, 2000-2008), consultant internațional.

Victor IONESCU este director general al S.C. Operatorul pieței de energie electrică – OPCOM S.A., cadru didactic asociat la Universitatea Politehnică București, fost cercetător, autor de lucrări în domeniile tranzacționării energiei electrice, a strategiilor de dezvoltare și cuplare a piețelor naționale și regionale de energie electrică, al dezvoltării sistemelor electroenergetice, a strategiilor investiționale și a analizelor de risc.

Florin TOBESCU este inginer geolog și geofizician (1984), specializat în domeniul energiei, membru al Grupului de experți pentru gaze naturale al Uniunii Europene și membru al Grupului ad-hoc de experți al CEENU/ONU pentru furnizarea și utilizarea gazelor; lucrează în cadrul Autorității Naționale de Reglementare în domeniul Energiei (din 2004); este autor și co-autor de cărți, lucrări științifice și tehnice pe probleme de energie; a activat în proiecte internaționale majore, furnizând asistență tehnică în special cu IPA Energy Consulting, Marea Britanie, cu Gasunie, Olanda, cu NERA Economical Research, Spania, cu Sofregaz, Franța, cu USAID, Bechtel și Nexant, Inc. din SUA; Director Executiv al Asociației pentru Politici Energetice din România (1999-2002), după o activitate de succes în administrația centrală, Ministerul Economiei și Comerțului/Ministerul Industriilor (1992-1998).

Eugenia GUȘILOV este fondatoare și Managing Director al România Energy Center (ROEC); din iunie 2010 este parte a Marketing & Business Development, Umbrella Group; fost asistent de program, Harriman Institute, Columbia University; deține o diplomă de Master în Afaceri Internaționale, Columbia University, School of International și Afaceri Publice (2010).

În mod special, în cazul gazelor naturale, prețul gazelor interne va trebui să ajungă la media prețurilor practicate în regiune, ceea ce înseamnă o majorare de circa 160%.

În anii 1990, România a avut o industrie extrem de ineficientă și energo-intensivă. Performanța sa energetică redusă a devenit de lungă durată. După aderarea României la UE, legislația din energie s-a schimbat sub presiunea directivelor și regulamentelor UE. În general, sectorul energetic din România a fost grav subfinanțat, iar investițiile-cheie nu au fost făcute, limitându-i capacitatea de a scoate din uz instalații vechi și ineficiente. Recent, utilizarea fondurilor UE pentru proiecte energetice a fost limitată și sub potențial. Eficiența energetică a fost ignorată: intensitatea energetică a industriei românești este de 2,5 ori mai mare decât media UE. Astfel, costurile ridicate cu energia, subvenționate până acum, sunt o consecință directă a acțiunilor (sau inacțiunilor) descrise mai sus, a gestionării deficitare a sectorului, precum și a opțiunilor dificile de politică întârziate în mod repetat de către toate guvernele. Ele vor cădea acum pe umerii consumatorilor.

Piețele românești de energie electrică și de gaze naturale se confruntă cu distorsiuni majore (subvenții/subvenții încrucișate) în prezent. Ele decurg din faptul că prețurile la energie au fost menținute în mod artificial la niveluri foarte scăzute și au fost folosite ca soluție pentru probleme sociale prevalente. Prin urmare, spre deosebire de alte țări europene în care dereglementarea făcută la timp a întărit concurența, conducând la prețuri mai mici (atât în piețele cu ridicata, cât și în cele cu amănuntul), în România se așteaptă ca dereglementarea să aducă prețuri mai mari, în special pentru că această măsură este mult întârziată și a creat în timp o serie de alte probleme: în mod deosebit, prețurile la energie au de-capitalizat companiile din domeniu, care au fost, ca urmare, în imposibilitate de a investi în măsuri de eficiență energetică și în alte proiecte de modernizare - toate acestea măbind costurile reale de aprovizionare cu energie. Problema socială este agravată de schema de sprijin pentru surse regenerabile și de bonusul pentru cogenerare. Termoficarea este un subsector al energiei cu propriul set de probleme, cu impact social semnificativ. Toate aceste diferite probleme se regăsesc în factura de energie.

Care este esența celui de-al treilea pachet legislativ al energiei?

Al treilea pachet legislativ al energiei (TPE) a fost adoptat pentru a accelera crearea unei piețe energetice europene comune. Ideea centrală este separarea zonelor competitive de cele de monopol natural și prețuri reglementate, astfel încât să se asigure o utilizare optimă a resurselor. Pachetul este format din două directive (2009/72/CE privind energia electrică și 2009/73/CE privind gazele naturale) și trei regulamente (713, 714 și 715, toate din 2009), care stabilesc înființarea unor noi entități instituționale la nivelul Uniunii, precum ACER, ENSO-E și ENTSO-G. De altfel, încă din 2002, la Consiliul European desfășurat la Barcelona, a fost exprimată intenția de a ajunge la o capacitate de interconectare de minim 10% între statele membre ale UE până în 2007. Totuși, aceasta nu s-a întâmplat. În 2011, sistemul de energie electrică din Europa a avut o capacitate de interconectare de doar 5%, iar piețele europene de energie erau fragmentate, guvernate de diferite reguli și tarife, rămânând slab interconectate.

TPE pune temelia pe care va fi definit modelul țintă pan-european în energie. Odată cu definirea caracteristicilor generale ale modelului țintă al pieței pan-europene de energie electrică, crearea acesteia face obiectul unei abordări pe următoarele direcții principale: stabilirea de reglementări europene angajante juridic (orientări cadru, coduri de rețea); stabilirea mecanismelor pieței; implementare progresivă, cu utilizarea inițiativelor intra și inter-regionale preexistente. Modelul țintă furnizează o viziune pe termen mediu având rolul de a facilita implementarea progresivă a modelului european de piață, pentru o alocare eficientă a capacităților de interconexiune și de gestionare a congestiei cu ajutorul mecanismelor de piață. Acest model conține elemente care se referă la:

- *Piața pentru Ziua Următoare*, se bazează pe cuplarea prin preț a piețelor, astfel: (i) utilizarea unui algoritm unic de stabilire a prețului; (ii) armonizarea orelor de închidere a porților; (iii) buna comunicare a datelor referitoare la ofertare între bursele de energie electrică; (iv) compatibilitatea produselor;

- *Piața intrazilnică transfrontalieră* se bazează pe alocarea continuă implicită (tranzacționare continuă);

- *Piața la termen* (forward), are în vedere două modele: (i) drepturi fizice de transport, cu principiul „utilizează sau vinde”; (ii) drepturi financiare de transport (emise de operatorii de transport și sistem). Modelul are în vedere crearea unei piețe secundare pentru tranzacționarea drepturilor de capacitate de transport;

- *Piața de echilibrare*;

- *Calculul capacităților transfrontaliere*.

Până în prezent, au fost emise sau sunt în curs de pregătire următoarele orientări-cadru privind echilibrarea; funcționarea sistemului; conectarea la rețeaua de transport și funcționarea Pieței pentru Ziua Următoare într-un sistem cuplat.

Activitatea de pregătire a codurilor de rețea vizează armonizarea în următoarele domenii: (i) alocarea capacităților și managementul congestiilor; (ii) echilibrarea; (iii) conectarea la rețea a consumatorilor industriali și a operatorilor sistemelor de distribuție; (iv) cerințele aferente conectării producătorilor la rețea; (v) reglajul frecvenței și rezervele; (vi) planificarea operațională și programarea; (vii) siguranța operațională; (viii) cerințele piețelor la termen; (ix) conexiunea directă la rețeaua de înaltă tensiune.

Acest model de piață de energie promovat de TPE (aplicat în mod corect) facilitează alegerea consumatorilor și concurența, consolidează independența autorităților naționale de reglementare și a operatorilor de sistem, dezvoltă piețele prin schimburi specifice și creează avantaje suplimentare pentru guverne și societăți prin "costuri evitate". Dar, separarea nu este un panaceu, deoarece piața devine atractivă numai în cazul în care dimensiunea și densitatea acesteia permit o concurență activă între mai mulți operatori. Piețele au propriile sensibilități și absența unor norme și programe de dezvoltare bine concepute pot genera riscuri uriașe (a se vedea criza pieței de electricitate din California din 2006). Trecerea de la monopoli la piețe necesită o monitorizare atentă a ambelor, în timp ce separarea necesită totodată o reglementare mai sofisticată. Pentru ca acest model de piață de energie să funcționeze, accesul nediscriminatoriu la rețea trebuie să fie acordat tuturor părților interesate. Acest lucru este asigurat de către operatorii de rețea care nu au interese nici în producție, nici în distribuție, deoarece activitățile comerciale sunt separate de rețea. Există trei modalități de a realiza acest lucru:

- a) Despărțirea proprietății (OU);
- b) Operator independent de sistem (ISO);
- c) Operator independent de transport și sistem (ITO).

Țările UE nu așteaptă o inițiativă centrală și se implică activ în piața de energie. În paralel cu abordarea integrării de sus în jos a TPE există, totodată, o abordare de jos în sus, reprezentată de inițiativele de integrare regională, așa cum este cuplarea trilaterală a piețelor olandeză, belgiană și franceză. Un alt exemplu este Nord Pool Spot (Norvegia, Suedia, Finlanda și Danemarca). EPEX SPOT a fost înființată în anul 2009. În același an, cuplarea de piețe prin preț a fost aleasă ca model țintă european. În 2010, Polonia a aderat la Nord Pool Spot. În 2011, Italia și Slovenia au realizat cuplarea piețelor, fiind urmate de Țările de Jos și Norvegia (cablul NorNed), Țările de Jos și Regatul Unit (cablul BritNed). Situația prezentă și dezvoltările ulterioare la nivel regional și inter-regional arată astfel:

- *Zona Nordică*: Danemarca, Germania, Norvegia, Polonia, Suedia, Finlanda. Cuplări: zona nordică, ITVC, CWE, NorNed (țările nordice-Olanda prin cablu), SwePol (Suedia-Polonia prin cablu); integrarea finală a granițelor: trimestrul IV, 2014.

- *Țările Baltice*: Estonia, Letonia, Lituania. Cuplări: Estonia este parte a pieței nordice; integrarea finală a granițelor: trimestru I, 2014.

- *Zona de Centru-Vest*: Belgia, Franța, Germania, Țările de Jos, Luxemburg. Cuplări: CWE, ITVC (cu regiunea nordică); integrarea finală a granițelor: trimestrul IV, 2012.

- *Zona de Sud-Vest*: țări: Franța, Portugalia, Spania. Cuplări: Mibel (Spania-Portugalia); integrarea finală a granițelor: trimestrul II, 2013.

- *Zona de Centru-Est*: Germania, Austria, Polonia, Slovacia, Republica Cehă, Ungaria, Slovenia. Cuplări: Cehia-Slovacia-Ungaria; integrarea finală a granițelor: trimestrul IV, 2013.

- *Zona de Centru-Sud*: Austria, Franța, Germania, Grecia, Italia, Slovenia. Cuplări: Italia-Slovenia; integrarea finală a granițelor: trimestrul I, 2014.

- *FUI*: Franța, Regatul Unit, Irlanda. Cuplări: interconexiunea IFA (UK-Franța), interconexiunea est-vest (UK-Irlanda, planificată pentru trimestrul III, 2012), cablul BritNed (UK-Olanda) prin care se face legătura cu zona CWE; integrarea finală a granițelor: trimestrul IV, 2014.

Unde se află România în acest proces?

Luarea deciziilor în energie a fost configurată de programe politice de guvernare (pe termen scurt), de conformarea la reglementările europene, precum și de măsuri ad-hoc. Strategiile sectoriale specifice nu au avut o bază comună de sprijin național, pe termen mediu și lung, care să poată asigura un anumit nivel de continuitate și orientare pentru un model de dezvoltare sustenabilă. Acest lucru a adus România într-un dezavantaj vizibil în raport cu statele din regiune având o situație economică similară în 1990.

Potrivit Legii 123/2012, România a ales modelul ISO. *Supravegherea independentă și eficientă* de către "gardieni" ai pieței – instituțiile de reglementare în domeniul energiei la nivel național - este esențială pentru a putea beneficia de avantajele unei piețe competitive a energiei. TPE oferă, totodată, posibilitatea consumatorului de a-și schimba furnizorul actual mai repede (în doar trei săptămâni).

În prezent, sectorul energetic are o performanță scăzută, deoarece nu a primit atenția cuvenită unei infrastructuri critice. România are acum cele mai mici prețuri la energie electrică și la gaze naturale în UE, dar prezența unei piețe funcționale la nivel regional va împinge aceste prețuri în sus. Specificul local este de natură să ridice mai multe dificultăți la dereglementarea prețurilor la resursele energetice.

În 2012, consumul casnic de energie electrică românească a scăzut cu 2,6% față de 2011. Consumul de gaze naturale din România a scăzut cu 4% în 2012 față de anul precedent. Tendința de scădere a consumului de energie electrică și de gaze naturale a continuat în 2013, ca urmare a contracției cererii.

România ar trebui să avanseze propuneri în vederea adoptării unor decizii majore de implementare, în scopul de a facilita punerea în aplicare a legislației UE și de a favoriza propriul sector energetic. Țara ar trebui să beneficieze de avantajul de a avea al treilea cel mai mic nivel de dependență de importul de energie în UE (doar 21,3%). Orice efecte pozitive în descoperirea de noi rezerve economice de gaze convenționale sau neconvenționale vor fi complet anulate în cazul în care:

- politica de control al prețurilor continuă;
- sistemul de concesiune rămâne așa cum este (prea facil, pe perioade lungi de timp și fără de garanții că noile hidrocarburi vor fi valorificate în primul rând pe piața internă);
- continuă lipsa actuală de preocupare cu privire la utilizarea eficientă a resurselor energetice.

Procesul de liberalizare trebuie să fie însoțit de crearea de noi mecanisme de stabilire a prețurilor de comercializare a energiei electrice: de la SPOT la Ziua Următoare, cu livrarea zilnică, săptămânală, lunară, trimestrială, anuală și multianuală. Regulamentul 1227/2011 prevede importanța "asigurării consumatorilor și participanților la piață că pot avea încredere în integritatea piețelor energiei electrice și gazelor naturale, că prețurile cu ridicata reflectă interacțiunea echilibrată și competitivă dintre cerere și ofertă și că nu pot fi făcute profituri prin abuz de piață". În comercializarea *energiei electrice*, aceste instrumente sunt destul de avansate:

1. *Piața Centralizată pentru Contracte Bilaterale* de energie, lansată în 2005, oferă posibilitatea unor licitații deschise, bazate pe oferte non-standard de livrare pe perioade mai mari de o lună.

2. *Piața Centralizată pentru Contracte Bilaterale* de energie cu negociere continuă – de tip forward. Lansată în 2007, piața permite tranzacționare electronică pe platforma de tranzacționare OPCOM, pe baza ofertelor simple cantitate-preț pentru instrumentele standard listate de OPCOM, pentru termene standard de livrare mai lungi de o săptămână. Permanent sunt puse la dispoziția participanților la piață 12 tipuri de instrumente standard pentru 29 de perioade de livrare distincte. Inițiatorul propune un preț la începutul sesiunii de licitație, care se negociază continuu în timpul sesiunii (cu toate informațiile pe alte cantități și prețuri, actualizate în timp real pentru toți participanții).

3. *Piața pentru Ziua Următoare* a fost lansată în 2005. Aceasta oferă participanților la piața angro de energie electrică posibilitatea echilibrării cu o zi înaintea zilei de livrare a portofoliului deținut cu obligațiile de

livrare, precum și exploatarea oportunităților apărute în piață aproape de momentul livrării. Tranzacționarea se desfășoară într-o licitație închisă, iar prețul este stabilit la închiderea pieței în punctul în care cererea agregată întâlnește oferta agregată pentru fiecare dintre intervalele de 24 de ore ale zilei următoare. Din anul 2008, OPCOM este contraparte pentru fiecare tranzacție pe piața pentru ziua următoare. Această piață va fi cuplată cu piețele electroenergetice vecine, ceea ce înseamnă că alocarea capacității transfrontaliere va fi efectuată prin intermediul tranzacțiilor de pe OPCOM.

4. *Piața de ajustare (intra-zilnică)* a fost lansată comercial în 2011. Această piață este parte a pieței en-gros pentru ziua următoare, dar se deschide numai după ce tranzacțiile sunt confirmate pe Piața pentru Ziua Următoare. Tranzacționarea se desfășoară electronic, prin licitație deschisă. OPCOM rămâne, de asemenea, contraparte pentru fiecare tranzacție pe această piață. Piața de ajustare reprezintă prima etapă de dezvoltare a pieței intra-zi. Modelul țintă pentru piața intrazilnică transfrontalieră este cel de alocare implicită continuă. Bursa OPCOM va fi implicată în acest proces care va fi decis prin reglementări europene, cel mai probabil prin Codul de rețea pentru alocarea capacităților și managementul congestiilor.

În conformitate cu prevederile Legii energiei electrice și gazelor naturale nr. 123/2012, *pieța pentru gaze naturale* se compune din două segmente:

1. *Piața concurențială* de gaze naturale funcționează pe bază de: a) contracte bilaterale între operatorii economici din domeniul gazelor naturale; b) tranzacții pe piețe centralizate, administrate de către operatorul pieței de gaze naturale sau operatorul pieței de echilibrare, după caz; c) alte tipuri de tranzacții sau contracte.

2. *Piața reglementată*. În anul 2012, consumatorii alimentați în regim reglementat au fost deserviți de 41 furnizori; numărul total de consumatori alimentați în regim reglementat a fost de 3.198.686, iar cantitatea de gaze naturale furnizată acestora a fost de 52.562,52 GWh.

Mai este un alt element - piața centralizată (voluntară), care este în curs de formare. Bursa de gaze naturale va fi un pas important în aducerea mai multei transparențe în aceste tranzacții și în asigurarea unui preț corect plătit de consumatori.

Obiectivul pieței interne europene este de a crea o bază pentru o concurență efectivă. În acest sens, reglementarea prețurilor va fi abandonată treptat. Pentru electricitate, prețurile reglementate sunt eliminate treptat începând cu septembrie 2012 până la 1 ianuarie 2014 - pentru consumatorii industriali, iar în perioada 1 iulie 2013 până 31 decembrie 2017 - pentru consumatorii casnici. Pentru gaze naturale, consumatorii industriali vor resimți creșterea prețurilor între decembrie 2012 și octombrie 2014, în timp ce pentru consumatorii casnici perioada de eliminare a prețurilor controlate este 1 iulie 2013 și 01 octombrie 2018. Pentru că România are în prezent cele mai mici prețuri la energie (cu 30% mai puțin decât media UE pentru energia electrică și cu 150% mai ieftin pentru gaze naturale), dereglementarea conduce la creșteri semnificative ale prețurilor. Dar, în comparație cu puterea redusă de cumpărare pe cap de locuitor, energia este scumpă chiar și acum pentru majoritatea românilor. Creșterile de preț în continuare (sigure), vor reprezenta o problemă semnificativă pentru un număr tot mai mare de persoane. Măsurile de contracarare a efectelor preconizate de dereglementarea prețului ar trebui să primească o atenție deplină și imediată de la toate părțile interesate.

În ceea ce privește consumatorii industriali, în contextul UE, companiile românești care sunt competitive datorită prețurilor ieftine la energie pot fi acuzate de practici de dumping sau de ajutor de stat ilegal. Acesta este motivul pentru care diferența mare de preț trebuie să fie redusă. Aceasta se face prin procesul de liberalizare, care este mai rapid pentru industrie și mai lent pentru consumatorii casnici. Pentru fiecare companie în parte, punctul critic depinde de performanța în afaceri, dimensiune, măsuri de restructurare și de stadiul lor de implementare, capital de lucru și fondurile interne disponibile pentru dezvoltarea companiei, condițiile de piață pe care operează, sprijinul sindicatelor și federațiilor din care fac parte și problemele sociale specifice cu care se confruntă. În cele din urmă, liberalizarea prețurilor din România ar putea fi redusă la problema veniturilor mici, care se află în responsabilitatea guvernului și are de-a face în primul rând cu creșterea economică.

Care sunt consecințele liberalizării pentru sistemul social?

România are deja o problemă socială acută. Dintre cele mai sărace 20 de regiuni din UE, 7 sunt în România, țara cu cel mai mic venit pe cap de locuitor în UE. Sărăcia energetică afectează 40 % din populație. Începând cu anul 1990, problema consumatorilor vulnerabili de energie a fost abordată prin reglementarea prețurilor și a fost completată de un sistem complex de subvenții și protecții sociale.

Eficiența energetică din România nu este nici ea bună. În 2010, economia sa a fost cea de-a treia mare risipitoare de energie din UE, după Bulgaria și Estonia. O situație similară se observă în încălzirea rezidențială, unde România ocupă locul 6 în ceea ce privește consumul anual pentru încălzirea rezidențială. Neglijarea în continuare a acestor ineficiențe energetice majore afectează în mod negativ creșterea economică a țării. În același timp, este mult mai probabil ca ineficiența să fie cea care împinge oamenii în sărăcie, decât procesul de liberalizare a prețurilor. Facturile de energie deja majorate au apărut din cauză că pierderile actuale de energie au rămas nesoluționate de prea mult timp. De exemplu, din cele 83.000 de blocuri, doar 5-6 % au izolație termică în prezent. În absența unei acțiuni hotărâte pentru a aborda în mod corespunzător tema sistemelor energetice urbane și rurale (prin abordarea simultană a problemei cu soluții diferite - măsuri de asistență socială, pachete de stimulente fiscale și financiare pentru a accelera procesul și a atrage și capital privat, suplimentar față de utilizarea a fondurilor UE), dereglementarea prețurilor poate aduce tulburări sociale semnificative.

Directiva 2010/31/UE a constatat că 40 % din totalul energiei consumate în UE este direcționat către clădiri. Conform recensământului din 2011, România are aprox. 5 milioane de clădiri (echivalentul a 8,5 milioane de locuințe individuale), din care 54,4% sunt situate în zone urbane. România are 83799 de blocuri de apartamente, care sunt casa pentru 7.821.169 de locuitori (37 % din populația din România). Pierderile de energie ale acestui stoc de clădiri sunt de 2 până la de 3 ori mai mari decât media din țările europene dezvoltate. Reabilitarea termică a blocurilor construite înainte de 1989 poate reduce consumul final de energie termică cu 30-50% și diminuează semnificativ efectele și răspândirea sărăciei energetice în contextul creșterii proiectate a prețurilor pentru energie. Consumatorii români au plătit în 2011 cel mai mic al cincilea preț pentru încălzire (63 Euro/MWh), dar în cazul în care este luat în considerare Prețul la Paritatea Puterii de Cumpărare, se dovedește că românii au plătit prețul cel mai mare din Europa (235 % față de veniturile lor reale, folosind Finlanda ca reper). În România, prețul energiei termice și de furnizare a căldurii este umflat de reglementări conflictuale emise de ANRE, pe de o parte, și ANRSC, pe de altă parte. Utilizarea de către ANRE a sistemului de tarifare pe un singur nivel în locul unui tarif pe două niveluri pentru gaze naturale și căldură (utilizat în alte țări), este în dezavantajul consumatorului și al furnizorului.

Sistemul social aflat în vigoare are unele neajunsuri: acesta este un aranjament pe termen scurt, conceput sub presiunea timpului, care ia în considerare în special criteriul veniturilor gospodăriilor; beneficiarii de venit minim garantat și de prestații familiale nu se califică drept "clienți vulnerabili", potrivit definiției din lege; există o legătură slabă între asistența socială și principiile care ar trebui să definească consumatorul vulnerabil; în plus, strategia de asistență socială nu are o trimitere la "sărăcia energetică". Asistența socială pentru costul energiei termice nu abordează problema de bază a locuințelor ineficiente energetic. În cele din urmă, România nu folosește indicatori cantitativi pentru a măsura magnitudinea sărăciei energetice sau profunzimea ei ("fuel poverty gap"). Este extrem de dificilă aprecierea gradului de vulnerabilitate a consumatorilor în absența unor mijloace pentru a măsura decalajul de sărăcie datorat prețului combustibilului. Aceste elemente indică nevoia de a regândi sistemul de asistență socială pentru a-l face să abordeze și să diferențieze sărăcia energetică de alte tipuri de sărăcie și a o trata în consecință.

O analiză scenariu a fost folosită pentru a determina sensibilitatea consumatorului casnic la prețurile gazelor naturale, folosind o proiecție de preț conformă calendarului convenit pentru dereglementare. Faptul este că, în condițiile în care consumatorii casnici finali pot fi protejați prin manipularea altor componente de preț și prin difuzarea în timp a creșterilor de preț, acest lucru poate oferi doar o amortizare parțială și temporară. Având în vedere nivelul actual scăzut al prețului, creșterile proiectate (150%) sunt susceptibile a avea un impact dramatic, mai ales asupra consumatorilor casnici. Acesta este motivul pentru care dereglementarea prețurilor în sectorul gazelor naturale trebuie să fie însoțită de un program național vizând eficiența energetică, precum și de un program de asistență socială mai rafinat. În cazul în care sunt puse în

aplicare astfel de măsuri, numărul consumatorilor vulnerabili ar putea rămâne încă destul de mare. Prin urmare, soluția pe termen lung ar fi stimularea creșterii economice, care ar duce la creșterea veniturilor familiei.

Care sunt principalele recomandări?

Mai presus de toate, este imperativ ca România să decidă asupra unui model de dezvoltare economică, stabilind o listă de priorități. Resursele minerale, energia, infrastructura de transport ar trebui să fie folosite ca bază pentru atragerea investițiilor în industriile viitorului și pentru a permite dezvoltarea unei economii bazate pe cunoaștere, care ar crește exporturile cu valoare adăugată mai mare. O astfel de abordare necesită o gândire strategică integrată, planificare și management. Liberalizarea prețurilor la energie se realizează într-un sector energetic extrem de nesustenabil, care își asumă pierderi uriașe. Având în vedere întârzierea reformei, dereglementarea prețurilor va pune o presiune semnificativă asupra tuturor consumatorilor. Măsurile necesare pentru a atenua acest șoc vizează o reducere atât a consumului de energie (prin eficiența energetică), cât și a pierderilor de energie (prin modernizarea infrastructurii învechite). Studiile arată că eficiența energetică poate fi îmbunătățită cu 16-24%.

Principalele recomandări sunt:

1. Îmbunătățirea cadrului instituțional prin:

- a. Înființarea Autorității Naționale pentru Eficiența Energetică;
- b. Înființarea unui departament pentru sistemele energetice urbane și rurale în cadrul Ministerului Dezvoltării Regionale și Administrației Publice;
- c. Preluarea de către ANRE a unor activități-cheie, precum energia termică de la ANRSC.

2. Perfecționarea cadrului legal prin adoptarea dispozițiilor necesare pentru Contracte de performanță energetică, care va permite utilizarea Companiilor de servicii energetice (ESCO).

3. Strategia națională în domeniul eficienței energetice trebuie să stabilească obiective reale pentru 2020 și obiective intermediare ca puncte de referință pentru a ne ajuta să ajungem acolo.

4. Crearea unui cadru care să permită companiilor să lucreze în baza unor acorduri voluntare privind creșterea eficienței energetice.

5. Autoritățile competente trebuie să se consulte cu industria în privința celor mai bune metode de apropiere a obiectivului de eficiență energetică, în urma unei atente analize cost-beneficiu și ținând cont de experiența altor state UE. Ar trebui instituit un mecanism pentru a recupera costurile pentru părțile angajate.

6. Ar trebui să fie eliminate distorsiunile existente pe piață (gaze naturale, surse regenerabile, precum și aspecte de etică în încheierea de contracte).

7. O cultură de eficiență energetică ar trebui să fie creată și dezvoltată prin campanii mass-media de informare, discipline predate în școală etc.

8. Prioritatea numărul unu ar trebui să fie utilizarea fondurilor UE pentru a crește eficiența energetică în zonele în care potențialul de economisire este cel mai mare (clădirile publice și rezidențiale), care a fost identificat ca având cele mai mari economii potențiale (40-50 %).

9. Implementarea sistemelor integrate de gestionare a energiei la toți marii consumatori industriali.

10. Identificarea și promovarea utilizării unor metode de eficiență energetică pentru consumatorii industriali: end-of-pipe tehnologie (pe termen scurt) și tehnologii radical inovatoare, procese și materiale alternative (pe termen lung).

11. Diseminarea celor mai bune tehnologii disponibile și practici de succes aplicate în altă parte (inclusiv utilizarea de materiale alternative), care ar putea fi replicate de către companiile românești.

12. Permanentizarea impozitului pe profitul în exces determinat de liberalizarea pusă în aplicare la începutul anului 2012. Acest lucru va asigura colectarea de venituri suficiente pentru a sprijini consumatorii vulnerabili dincolo de orizontul 2017-2018 și va asigura o tranziție ușoară până când economia crește la cote ce pot ridica veniturile românilor la un nivel la care prețurile crescute la energie vor deveni rezonabile (fără asistență socială) pentru cea mai mare parte a populației.

13. Introducerea unui mecanism de monitorizare a impactului creșterii prețurilor la energie asupra consumatorilor casnici, asupra competitivității agenților economici și asupra industriei mari consumatoare de energie.

14. Crearea unui grup de lucru de experți care să analizeze în profunzime situația particulară a consumatorilor casnici, să dezvolte indicatori cantitativi pentru a măsura întreaga amploare a vulnerabilității față de prețurile mai mari la energie, să ruleze diferite scenarii, să caute să diferențieze consumatorii casnici în funcție de criterii mai bine definite și să propună soluții direcționate. Acest grup de lucru ar putea preceda crearea unei structuri independente separate, care să aibă un control deplin și să poarte întreaga responsabilitate a programului național de asistență pentru consumatorii vulnerabili.

15. Liberalizarea prețului la energie va aduce un număr suplimentar de consumatori în segmentul celor vulnerabili. Cu toate acestea, protecția socială prin preț trebuie să înceteze, iar asistența socială adecvată, desfășurată prin bugete locale și centrale, ar trebui să-i ia locul. Piața trebuie să fie liberă. Consumatorii aflați în imposibilitatea de a plăti pentru serviciul public ar trebui să fie susținuți prin măsuri sociale bine direcționate. Analiza arată că prioritatea numărul unu pentru stat ar trebui să fie cea de a-și canaliza toate eforturile în sprijinul consumatorilor vulnerabili. Această categorie va crește numeric din două motive:

- a. Factura de energie se va majora, cel mai probabil, mai sus și mai rapid decât veniturile individuale;
- b. Numărul consumatorilor vulnerabili va crește, deoarece majorarea prețurilor va împinge în sărăcie energetică noi categorii de consumatori, neafectate în prezent.

Sinteză Studiul nr. 2

Politici de incluziune a romilor în statele membre ale UE

Autori*: Dr. Sorin CACE, (coordonator)
Dr. Gabriela NEAGU
Dr. Cristina RAȚ
Drd. Ana IVASIUC

Obiectivul general al studiului îl constituie consolidarea cadrului programatic și de acțiune pentru dezvoltarea sustenabilă și incluzivă a populației rome din România în spațiul european, în condițiile manifestării pregnante a valențelor statului social și dimensiunii sale europene.

Studiul realizează o analiză critică a principalelor abordări conceptuale și a politicilor sociale care adresează problemele cu care se confruntă minoritatea romă în țările din spațiul european, punând în lumină exemple de bune practici din România și din alte țări ale UE, dar indicând și lipsurile, respectiv limitările care subminează eficacitatea unor programe de incluziune. Recomandările formulate vizează prioritizarea problemelor incluziunii romilor, indicând totodată instrumente de politică socială ce pot fi folosite atât de către instituțiile publice, cât și de organizațiile non-guvernamentale. Modelele de bună practică prezentate în studiu au fost selectate pe baza unor evaluări anterioare ale Comisiei Europene sau ale unor instituții sau cercetători independenți, unele dintre aceste programe fiind deja replicate, altele demonstrând fezabilitatea replicării lor într-o altă regiune sau țară.

Care sunt elementele definitorii ale unui cadru al politicii UE privind incluziunea socială a romilor?

Dezvoltarea conceptului de "incluziune socială" și a politicilor sociale corespunzătoare este conectată la discursul european cu privire la riscurile de sărăcie și excluziune socială, care pot fi găsite în documentele Consiliului Comunităților Europene din 1984. Apariția Agendei de la Lisabona (2000) și a metodei deschise de coordonare în domeniul politicilor sociale (MDC), marchează evoluția politicilor europene de incluziune, așa cum sunt evidențiate prin indicatorii agreeți la Laeken. Un rol-cheie în promovarea incluziunii sociale este jucat de către Platforma europeană de combatere a sărăciei și a excluziunii sociale, lansat în 2010 ca parte a strategiei Europa 2020 pentru creștere inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii, precum și de indicatorul AROPE utilizat în prezent. Platforma își propune să constituie un angajament politic al statelor membre ale UE de a promova inovarea socială și utilizarea mai eficientă a fondurilor europene pentru obiectivele de incluziune socială.

* **Sorin Cace** este doctor în sociologie și economie, cercetător științific gradul II în cadrul Institutului de Cercetare a Calității Vieții, Academia Română. Este președinte al Asociației CATALACTICA și director al Jurnalului practicilor pozitive comunitare.

Gabriela Neagu este doctor în sociologie și cercetător științific la Institutul de Cercetare a Calității Vieții. Majoritatea lucrărilor sale - articole în reviste de specialitate, capitole carte, volume - sunt concentrate pe problematica accesului la educație al populației, mobilitate socială și calitatea învățământului.

Cristina Raț este lector la Departamentul de Sociologie a Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca și redactor executiv al revistei *Studia UBB Sociologia*, având doctorat în Sociologie (2008). Cercetările ei adresează efectele politicilor sociale asupra sărăciei în țările din Europa Centrală și de Est și situația minorității rome din zone marginalizate, deprivate.

Ana Ivasiuc a absolvit în 2004 facultatea de Antropologie Culturală și Sociologia Dezvoltării din Leiden, Țările de Jos, precum și un Master în Migrații și Relații Interetnice la Universitatea Paris VII. Din anul 2009 coordonează activitățile de cercetare derulate de Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună” în domeniul incluziunii romilor. În prezent, este în curs de a-și finaliza studiile de doctorat în sociologie și antropologie în cadrul SNSPA, în domeniul problematicii romilor.

Eforturile europene de a aborda integrarea cetățenilor de etnie romă din Europa sunt justificate de problemele cu care aceștia se confruntă adesea: deprivări persistente și multiple, întărite de marginalizare socială și spațială. Politici corespunzătoare sunt canalizate pe două abordări principale: i) *mainstreaming* urmărește integrarea unui accent particular pe romi în politicile generale ale UE privind promovarea anti-discriminării și incluziunii sociale; ii) *țintirea* (targeting) vizează elaborarea de programe specifice pentru romi. Deși aparent divergente, cele două strategii sunt combinate pentru a asigura incluziunea socială a romilor. Angajamentul european în acest sens se manifestă odată cu dezvoltarea diverselor reglementări. Prima recomandare oficială a fost emisă de către Consiliul Comunităților Europene (CoE nr. 563/1969). Aceasta solicită statelor membre să pună în aplicare măsuri de combatere a discriminării împotriva țiganilor (*Gypsies* - termenul folosit atunci), definiți ca grup de nomazi (Travellers): amenajarea spațiilor pentru caravane cu facilități publice adecvate, care să asigure cazare alternativă în regiunile cu climă rece, programe educative pentru copii, programe de formare profesională pentru adulți, înființarea de agenții naționale care includ reprezentanți ai populației de nomazi și, de asemenea, ai organizațiilor non- guvernamentale care lucrează cu comunitățile de nomazi, modificarea legislațiilor naționale cu privire la servicii și prestații sociale, astfel încât să se asigure accesul nomazilor etc.

Schimbarea regimului politic din Europa Centrală și de Est (1989) a deschis posibilitatea țărilor post-socialiste de a adera la Comunitatea Europeană. În aceste condiții, Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (viitorul OSCE) a preluat un rol important, atrăgând atenția asupra problemelor cu care se confruntă populațiile de romi din întreaga Europă (reuniunea de la Copenhaga 1990). Un an mai târziu, în cadrul OSCE a fost înființat Oficiul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului, care lucra pentru mobilizarea instituțiilor europene pentru a soluționa problemele cu care se confruntă romii, definiți ca o minoritate europeană și pentru a exercita presiuni internaționale asupra guvernelor naționale.

În 1993, Consiliul Europei a emis un set consistent de recomandări pentru statele europene pentru îmbunătățirea situației romilor, care a reafirmat recomandările anterioare cu privire la drepturile minorităților etnice, dar și pe cele privind politicile referitoare la populațiile de nomazi (Traveller). Documentul a recunoscut statutul romilor ca minoritate europeană supusă unei discriminări istorice, în timp ce rezoluția 44/1997 a Consiliului Europei a statuat că termenul de romi ar trebui să fie utilizat în referirile la diferite grupuri cunoscute sub numele de romi, sinti, Manoush, Gitanos, Țigani, Tsiganes etc.

În 2002, după prezentarea strategiilor naționale de incluziune socială introduse de Agenda de la Lisabona (2000), Consiliul Europei a stabilit un nou set de recomandări (Rezoluția 1557/2002), care a pus mai mult accent pe rolul UE și a indicat șase condiții pe care statele membre trebuie să le îndeplinească în îmbunătățirea situației romilor: (1) rezolvarea statutului juridic al romilor, (2), programe specifice care să asigure participarea romilor (ca cetățeni și ca o comunitate minoritară) în procesul de luare a deciziilor politice, (3) egalitate de tratament în domeniul diferitelor servicii publice, (4) acțiuni pozitive în beneficiul celor mai defavorizați, incluzând romii, (5) măsuri instituționale specifice pentru a proteja cultura romani, (6) combaterea rasismului, xenofobiei și intoleranței.

Deceniul de Incluziune a Romilor 2005-2015 este un proiect multinațional, inițiat de către 12 țări din Europa și organizații partenere fondatoare internaționale pentru a îmbunătăți în mod activ viața romilor. Obiectivele sale ambițioase au scopul de a reduce decalajul dintre romi și non-romi, în prestații sociale și condiții de viață.

Primul Summit european al romilor, în organizarea Comisiei Europene a avut loc la Bruxelles, în 2008. Potrivit organizațiilor de romi, Summit-ul nu a stabilit obiective și mecanisme specifice care monitorizează progresele înregistrate de statele naționale. Ulterior, o Platformă de Incluziune a Romilor a fost creată în cadrul DG Justiție.

Cel mai important punct de cotitură în rolul UE în ceea ce privește situația romilor a fost crearea Cadrului european pentru Strategiile Naționale de Incluziune a Romilor (SNIR, 2011) pentru perioada de programare 2014 - 2020, ce introduce instrumente de monitorizare și evaluare, permițând CE să elaboreze recomandări specifice pentru fiecare stat membru al UE.

Ce anume caracterizează politicile naționale care vizează incluziunea romilor în Europa?

Studiul prezintă aspecte privind situația populației rome din Bulgaria, Slovacia, Republica Cehă, Finlanda, Franța, Grecia, Ungaria, Italia, România, Spania și Regatul Unit, ca un cadru pentru o analiză comparativă a statelor membre ale Uniunii Europene; analiza se referă la principalele abordări de politici ale strategiilor naționale pentru incluziunea romilor și la principalele critici ale Comisiei Europene, Centrului European pentru Drepturile Romilor și societății civile. Progreselor și eșecurile fiecărei țări în incluziunea romilor au servit pentru identificarea bunelor practici.

Modalitățile în care țările UE răspund problemelor de deprivare multiplă, marginalizare socială și spațială a romilor, sunt marcate de configurațiile istorice ale statelor sociale, legislațiile naționale privind drepturile fundamentale ale omului și anti-discriminare, politicile culturale cu privire la recunoașterea diversității etnice și reprezentarea politică a minorităților etnice. În timp ce Franța și Regatul Unit au adoptat în trecut mai multe măsuri care vizează integrarea socială a populațiilor locale de gitans / manoush / țigani și gens du voyage / travellers, ele au răspuns în mod diferit la provocarea migrației crescânde a familiilor sărace de romi din sud-estul Europei, parțial din cauza diferitelor lor moșteniri privind imigrația. Italia și Spania diferă și ele în mod considerabil: în timp ce Italia a construit tabere de romi în afara orașelor, ca răspuns la nevoile de locuințe, Spania a finanțat programe care vizează desegregarea și dizolvarea zonelor de mahala (de exemplu: programul IRIS în Madrid), care au fost în cele din urmă oprite din cauza crizei financiare. Finlanda a oferit în trecut bune practici în incluziunea socială a populației tradiționale Kale (romi care trăiesc în țările nordice), dar acum trebuie să găsească soluții politice la un număr neașteptat de mare de imigranți romi din Europa de sud și de est. Grecia, de multe ori criticată pentru refuzul de a recunoaște existența minorităților etnice și de a actualiza sistemul social, nu a reușit să elaboreze o strategie convingătoare de incluziune a romilor. Republica Cehă, Slovacia și Ungaria afișează probleme similare de concentrare regională a sărăciei, în special în zonele rurale și periferiile urbane locuite în mare parte de romi. Recent, aceste țări au cunoscut o creștere a urii etnice și manifestări de violență împotriva romilor, în timp ce segregarea școlară și privarea de locuințe au rămas probleme nerezolvate. Bulgaria și România au populații mari și defavorizate de romi; protecția împotriva evacuărilor forțate și accesul la serviciile publice (inclusiv la prestații sociale, educație și îngrijirea sănătății) sunt încă problematice. Slăbiciunea capacității administrative din noile țări membre ale UE și sentimentele anti - romi răspândite în rândul populațiilor majoritare subminează oportunitățile de utilizare a fondurilor europene pentru a soluționa problemele cu care se confruntă romii în așezările marginalizate, sărace.

Care sunt bunele practici, cu privire la incluziunea romilor, identificate la nivel național și european?

Abordarea programelor de incluziune a romilor se concentrează în mod deosebit pe proiecte românești, cu accent pe domeniile evidențiate de CE, și anume educația, sănătatea, munca și locuirea. Situația romilor este analizată, bunele practici sunt documentate și sunt formulate recomandări.

Educație

Accesul romilor la educație este unul dintre subiectele cele mai des abordate de cercetare și politici de intervenție, atât în România cât și în alte state europene. Asigurarea egalității de acces la educație pentru toți membrii unei societăți s-a dovedit a fi un obiectiv ambițios și dificil până acum. Totuși, este important de remarcat că atât implicarea părților interesate în identificarea de soluții și măsuri în acest domeniu, cât și interesul de a promova și a difuza rezultate pozitive în acest domeniu au fost constante.

Istoria programelor educaționale de sprijin este relativ recentă. Cercetările au arătat ca populațiile defavorizate au probleme semnificative în ceea ce privește accesul la educație și finalizarea ei. Astfel, spre mijlocul anilor șaizeci, Statele Unite ale Americii și apoi Marea Britanie au inițiat organizarea de programe publice de educație pentru copiii preșcolari - *Head Start* - care cuprindea activități vizând pregătirea copiilor de vârstă pre-școlară pentru educație, prin servicii complexe de educație și sănătate pentru copii și părinți din grupuri dezavantajate.

În Uniunea Europeană, unul dintre cele mai cunoscute programe educaționale este inițiativa franceză numită *Zones D'Education Prioritaire*, sau *Domenii prioritare de învățământ*. Acest tip de programe vizează selectarea instituțiilor de învățământ din medii socio - economice defavorizate, mai ales în mediul urban și desfășurarea de activități suplimentare de învățământ cu copii și profesori. O altă măsură care vizează îmbunătățirea situației romilor a fost identificată în creșterea și intensificarea schimbului de cunoștințe și schimbul încrucișat de programe educaționale de succes implementate în diferite state membre ale UE. Unele dintre inițiativele educaționale de succes sunt prezentate în studiu, iar măsura în care acestea pot fi adaptate la contextul local și integrate în politicile publice este discutat (de exemplu: crearea și stimularea unui mediu incluziv, prietenos și motivant pentru toți copiii; concentrarea pe consolidarea relațiilor dintre profesori și copii, pe de o parte, și dintre profesori și părinți, pe de altă parte; utilizarea de asistenți romi în clase cu o pondere mare de elevi romi; prevenirea și sancționarea discriminării; îmbunătățirea calității procesului de învățământ; o abordare integrată, în care educația este doar una dintre dimensiunile abordate).

În România, dezvoltarea de programe educaționale de sprijin s-a dezvoltat după anii nouăzeci. Printre acestea sunt: *Cornul și laptele*, oferă copiilor de vârstă școlară câte un produs de patiserie și unul lactat în fiecare zi, în cadrul instituțional școlar, programul *200 Euro*, acordă sprijin financiar pentru familii la achiziționarea de calculatoare în scopuri educaționale; programul *Bani de liceu*, acoperă o parte a cheltuielilor de întreținere a copiilor din zonele rurale la licee; programul *A doua șansă*, vizează corectarea abandonului școlar atât în rândul copiilor, cât și al adulților. În timp ce programele mai sus menționate nu s-au concentrat în mod special pe romi, pornind de la începutul anilor nouăzeci Guvernul român a pus în aplicare măsuri afirmative pentru romi, de rezervare de locuri pentru candidații romi în licee și anumite universități. Una dintre deficiențele majore ale programelor educaționale pentru romi constă în faptul că ciclul de politici nu include evaluări de impact ale măsurilor puse în aplicare. Evaluări ale măsurilor afirmative și a altor politici educaționale pentru romi au fost realizate de către societatea civilă a romilor, dar analizele de impact rămân de multe ori incomplete și fragmentate, eșuând în a oferi factorilor de decizie toate informațiile necesare pentru a adapta politicile la nevoile reale ale romilor în domeniul educației. Cu toate acestea, rapoarte anterioare subliniau o serie de constatări cu privire la impactul politicilor educaționale. Printre acestea, s-a observat că eficiența politicilor educaționale este crescută atunci când este asigurată sustenabilitatea măsurilor, prin acordarea de sprijin financiar, dar nu numai. De asemenea, alți factori de succes au fost subliniați, între care necesitatea de îmbunătățire a cadrului legislativ în funcție de evoluția socio-economică și politică din contextul național, creșterea cooperării între diferite instituții publice și private, includerea de membri de familie adulți în alte programe educaționale de sprijin.

Sănătate

Problemele legate de sănătate cu care se confruntă romii sunt corelate cu condițiile de trai precare. Ratele mai ridicate ale sărăciei în rândul romilor au un impact negativ asupra aspectelor legate de sănătate, măsurate prin incidenta mai mare a bolii în rândul romilor, precum și printr-o speranță medie de viață cu până la 7 ani mai mică în comparație cu non-romii. Ratele mortalității infantile sunt de patru ori mai mari în rândul copiilor romi decât printre ne-romi.

Strategia Națională de Incluziune a Romilor în România (2001-2010) menționează acțiuni generale și subliniază măsuri profilactice, inclusiv campanii de informare, stimularea îngrijirii preventive, evaluări ale stării de sănătate și creșterea ratei de vaccinare în rândul romilor. Prin aceeași politică, femeile rome sunt vizate de campanii de informare cu privire la contracepție, programe de protecție medicală a mamei și a copilului. Laboratoare mobile au ca scop aducerea de servicii constând din teste medicale și de consiliere mai aproape de femeile din așezările romilor. Aceste programe sunt finanțate de către Agenția Națională pentru Romi.

O intervenție complexă în domeniul sănătății romilor a fost inițiată de organizația Romani CRISS în 1996. A facilitat accesul romilor la servicii medicale prin intermediul mediatorilor sanitari. Aceștia au fost recrutați din rândul femeilor rome cu studii de nivel mediu. Rolul lor este de a informa comunitățile cu privire la aspectele administrative ale sistemului medical, precum și de a realiza campanii de informare privind îngrijirea preventivă, contracepția, imunizarea etc. De asemenea, mediatorii realizează o legătură între personalul medical și romi. Intervenția Romani CRISS a cuprins formarea de mediatorii sanitari romi,

elaborarea metodologiei de intervenție și dezvoltarea de acțiuni de advocacy în scopul obținerii unui statut oficial pentru mediatorul sanitar. Începând cu anul 2002, ca urmare a succesului programului, mediatorul sanitar rom a fost instituționalizat ca politică publică, replicată la nivel național.

Printre activitățile în care mediatorii sanitari romi intervin, sunt: vaccinarea copiilor; înregistrarea, consilierea și monitorizarea medicală a femeilor însărcinate și a mamelor care alăptează; îngrijirea medicală a sugariilor. În afara acestor responsabilități, mediatorii oferă sprijin activ autorităților într-o gamă largă de domenii, în beneficiul comunităților de romi: furnizarea de acte de identitate, evaluarea nevoilor și derularea anchetelor sociale, furnizarea venitului minim garantat și a altor forme de prestații, consiliere pentru victimele violenței și abuzului în familie etc.

Evaluările de impact ale acestei politici au stabilit o corelație pozitivă între existența unui mediator sanitar rom și starea de sănătate și comportamentul preventiv al comunităților de romi. Măsurile pe care factorii de decizie politică le pot întreprinde în domeniul sănătății se referă în primul rând la rezolvarea problemelor legate de programul mediatorului sanitar: asigurarea sustenabilității finanțării publice; clarificarea aspectelor legate de coordonarea, monitorizarea, evaluarea și învățarea pe tot parcursul vieții a mediatorilor sanitari; investiția în procesul de învățare pe tot parcursul vieții și creșterea nivelului lor profesional; creșterea numărului de mediatorii sanitari; pentru a asigura o acoperire suficientă a comunităților de romi; clarificarea mecanismelor de cooperare între mediatorii sanitari, autorități publice locale, direcții de sănătate județene și instituții medico-sanitare publice de la nivel local.

Ocuparea forței de muncă

Analizele de practici pozitive la nivel național și european au oferit suficiente lecții învățate. Ele pot fi dezvoltate și replicate prin politici publice.

Importanța ocupării forței de muncă nu poate fi supraestimată în raport cu incluziunea minorității romă. Accesul limitat la ocupare formală determină sărăcie crescută în rândul romilor, care, la rândul său, declanșează mecanisme de excludere în diverse alte domenii și produce cicluri vicioase de sărăcie. Lipsa de venit regulat și suficient subminează investițiile pe termen lung în educația copiilor, care, la rândul lor, reduc stocul educațional al generațiilor viitoare și este de natură să perpetueze excluderea de la ocuparea formală a forței de muncă. Excluderea de pe piața forței de muncă este adesea însoțită de excludere de la asigurare medicală, ceea ce face ca mai dificil și costisitor accesul la servicii medicale. În același timp, venitul insuficient conduce la locuire sub-standard. Aceste relații complexe între domeniile de incluziune socială aduce ocuparea forței de muncă în centrul politicilor care vizează romii; cu toate acestea, în vremuri de criză economică și de contracție a pieței forței de muncă, ocuparea devine unul dintre cele mai dificile domenii de intervenție în elaborarea politicilor.

Primul element care crește probabilitatea de succes în intervențiile din domeniul ocupării forței de muncă este de asigurarea unei corelații puternice între programele de formare profesională ale Serviciului Public de Ocupare (SPO) sau proiectelor finanțate din FSE și cererea de pe piața forței de muncă, precum și completarea formării profesionale cu servicii de consiliere și de mediere, și astfel de însoțire a grupurilor-țintă spre incluziunea pe piața forței de muncă.

Un alt domeniu care necesită o intervenție concertată este gama de servicii oferite de SPO. Acțiunile lor au nevoie de mai multă eficiență în tratarea șomajului de lungă durată și a ocupării neînregistrate a forței de muncă. Este necesară implicarea PES, precum și a altor instituții naționale de la nivel central, regional și local, în activități legate de combaterea discriminării pe piața muncii, deoarece acest lucru a fost identificat ca fiind unul dintre principalele obstacole care se confruntă romii în accesul lor la piața formală a muncii. În acest domeniu este important să se trateze problema discriminării atât prin campanii de conștientizare, adresate angajatorilor și potențialilor angajați, cât și prin impunerea mecanismelor de prevenire și sancționare a actelor de discriminare pe piața muncii.

În contextul crizei economice, antreprenoriatul poate fi stimulat pentru a crea locuri de muncă și activități generatoare de venituri pentru segmentele vulnerabile. În acest sens, economia socială poate fi una dintre soluțiile menite să ofere romilor pregătire profesională și surse venituri. Cu toate acestea, cadrul legal al

economiei sociale mai necesită clarificări în România. În acest scop, este important a fi proiectat un mecanism eficient pentru punerea în aplicare a economiei sociale prin corectarea deficiențelor actualelor propuneri de lege, prevăzute a intra în dezbateri la începutul anului 2014. Proiectul " Romano ButiQ ", a identificat una dintre practicile pozitive: combinarea economiei sociale cu o abordare cultural - sensibilă, prin crearea de ateliere de lucru sociale pentru meșteșuguri tradiționale rome.

Studiul reiterează importanța proiectării de intervenții complexe în cadrul unei abordări integrate, pentru a aborda vulnerabilitățile sociale cumulative și sprijini integrarea pe piața muncii a segmentelor defavorizate multiplu. De exemplu, cuplarea intervențiilor pentru ocupare cu acțiuni îndreptate spre îmbunătățirea situației locuințelor și a infrastructurii pentru familii, sau facilități de îngrijire a copiilor pentru mamele de etnie romă care pot intra în forța de muncă este probabil să crească sustenabilitatea intervențiilor și politicilor. Un exemplu de punerea în practică a abordării integrate este mult lăudatul proiect *Centre de resurse comunitare*, care a realizat 15 centre în care beneficiarii primesc sprijin nu numai în formarea profesională și antreprenorială, ci, de asemenea, în asistența socială și îngrijirea sănătății. Centrele reprezintă un model care poate fi replicat la nivel național și preluat de autoritățile locale pentru a sprijini segmentele defavorizate ale populației.

Cercetările arată că prin creșterea investițiilor în acțiuni care vizează integrarea pe piața forței de muncă, a femeilor în special, este probabil să crească investițiile pe termen lung în educația și bunăstarea copiilor, care, la rândul lor, pot declanșa un efect pozitiv ("the generative effect") cu sustenabilitate mare în îmbunătățirea indicatorilor de incluziune socială a minorității rome. Politici menite să investească în femeile de etnie romă și în integrarea lor pe piața formală a muncii se pot astfel dovedi foarte eficiente și eficace în combaterea excluziunii sociale.

Locuire

Exemple de bune practici în domeniul incluziunii prin locuire au fost identificate în diverse proiecte: (1) *O casă, un viitor*, derulat de către Habitat for Humanity România în două sate cu pondere ridicată de locuitori de etnie romă; (2) proiectul de dezvoltare comunitară a Agenției de Dezvoltare Comunitară "Împreună", (3) proiectul de renovare și construcții de case al Organizației ProRoma (cu sediul în Țările de Jos), în zonele rurale din regiunile Centrală și de Nord - Vest, (4) proiectul *Arhipera* al Fundației Soros România; (5) proiectul *Case mai bune* al Fundația pentru Asistență socială și pentru Tineret (FAST); (6) reabilitarea bazată pe comunitatea Hell's Tower din Veszprem, Ungaria, de către Hungarian Malthese Charity Service, (7) programul IRIS din Madrid; (8) programul de dezvoltare locală din Spišski Hrhov, Levoča District, regiunea Prešov, Slovacia; (9), proiectul integrat de locuire de la Brno, Republica Cehă și (10) programul de locuințe sociale din Iztok, Kyustendil, Bulgaria.

Pe baza analizei proceselor privind deprivarea de locuință și marginalizarea spațială, a politicilor și reglementărilor în vigoare, precum și a bunelor practici din România și din străinătate, studiul face următoarele recomandări:

- Problema locuințelor ar trebui să fie abordată prin proiecte integrate care conțin măsurile de incluziune socială în domeniul educației, ocupării forței de muncă, accesului la servicii sociale și de sănătate; beneficiarii ar trebui să poată să se poată susține pe piață sau , în cazul în care ei nu se pot angaja în muncă, ar trebui asistați pentru a accesa prestații sociale, potrivit legii;

- Relocările menite să îmbunătățească situația locativă a familiilor sărace ar trebui să fie atent planificate împreună cu beneficiarii, să fie însoțite de măsuri de asistență socială, muncă de caz și comunitară (mediere, coaching, sensibilizare etc.), în scopul de a pregăti pentru relocarea efectivă atât beneficiarii, cât și viitorii lor vecini din zonele de relocare;

- Evacuările forțate ar trebui să fie prevenite și oprite;

- Segregarea rezidențială / spațială bazată pe statut socio-economic ar trebui să fie tratată;

- Ar trebui să fie inițiate parteneriate public - privat, în scopul de a face programele de locuințe mai flexibile și să se permită punerea în aplicare a proiectelor de locuințe care sunt bine adaptate la nevoile beneficiarilor și la resursele lor financiare în ceea ce privește chiria și întreținerea;

- Stocul de locuințe sociale de stat ar trebui să fie extins, inclusiv prin achiziții de pe piață finanțate din fonduri structurale europene;

- Criteriile de acces la locuințe sociale (stabilite prin deciziile consiliilor locale) ar trebui să asigure acces real tuturor familiilor sărace și persoanelor singure; utilizarea criteriului nivelului (mai mare) educației exclude accesul la locuințe sociale al multora dintre familiile sărace de romi;

- Costurile legate de asigurarea obligatorie a locuințelor nu ar trebui să fie deduse din suma ajutorului social / venitului minim garantat (VMG , Legea 416/2001), care vizează segmentele cele mai sărace ale societății;

- Beneficiarii de VMG și de alocație de sprijin pentru familiile nevoiașe cu copii (L. 277/2010), ar trebui să aibă , de asemenea, acces la subvenții pentru repararea / extinderea casele lor sau pentru construcția de noi locuințe.

Care sunt principalele elemente ale unei politici comune cu privire la incluziunea romilor?

Comisia Europeană a creat cadru generos, *Platforma europeană pentru incluziunea romilor*, care reunește guvernele naționale, organismele UE, organizațiile internaționale, precum și ale societății civile române. Scopul este de a promova cooperarea și schimburile de experiență între diferitele părți interesate și de a oferi sprijin pentru toate părțile implicate în incluziunea romilor. Până în prezent, Comisia Europeană s-a angajat să întreprindă câteva măsuri concrete, cum ar fi îmbunătățirea eficienței platformei și sprijinirea acțiunilor întreprinse în cadrul platformei, intervenind pentru organizarea de summit-uri ale romilor; susținerea principiilor incluziunii romilor în elaborarea, implementarea și evaluarea politicilor; identificarea și aplicarea celor mai eficiente mecanisme pentru a include problematica romilor în politicile relevante; co-finanțarea formării unei rețele europene de reprezentare a romilor în scopul de a asigura feedback-ul și participarea romilor la politicile publice. Statele membre ale UE au fost rugate să coreleze măsurile strategiilor naționale care vizează reducerea decalajelor dintre romi și ne-romi în toate cele patru domenii-cheie ale incluziunii sociale: educație, ocuparea forței de muncă, sănătate și locuințe. În scopul de a monitoriza progresul, acțiunile trebuie să se bazeze pe statistici valide măsurate la nivelul indicatorilor de referință, cu obiective clare, cuantificabile și realiste.

Educația este o prioritate, identificată ca atare de către toate statele membre. Măsurile în acest domeniu cuprind obiective concrete de creștere a accesului romilor la o educație de calitate pentru copiii preșcolari la reducerea abandonului școlar, creșterea numărului de studenți romi, acțiuni în vederea desegregării școlare și activități de sprijin, cum ar fi educație remedială și programele after-school.

În ceea ce privește ocuparea forței de muncă, statele membre recunosc importanța adoptării unei abordări integrate. A fost recunoscut faptul că sunt necesare măsuri de combatere a șomajului în rândul romilor din mediul rural, atât prin activități agricole, cât și non-agricole. Măsurile în domeniul ocupării forței de muncă includ sprijin pentru promovarea de activități generatoare de venituri, specializarea personalului din serviciile publice pentru ocuparea forței de muncă pentru servicii de mediere și consiliere adaptate, precum și combaterea discriminării pe piața forței de muncă și furnizarea de facilități de îngrijire a copiilor în vederea sprijinirii intrării pe piața muncii a mamelor de etnie romă. O abordare integrată trebuie să se bazeze pe combinarea serviciilor de asistență în căutarea de locuri de muncă, programe de educație și formare profesională, precum și suport pentru unități de economie socială sau de antreprenariat.

Acțiunile în domeniul sănătății ar trebui să fie coordonate cu acțiunile din domeniul educației, ocupării forței de muncă, locuirii și asistenței sociale. S-a fost recunoscut totodată că măsurile în domeniul sănătății ar trebui să includă, de asemenea, campanii de conștientizare direcționate spre îmbunătățirea nivelului de cunoaștere a romilor cu privire la îngrijirea preventivă, planificarea familială, imunizarea și necesitatea de a

parcurge periodic teste medicale uzuale. Strategiile naționale ale statelor membre cuprind măsuri generale de sănătate, precum și acțiuni specifice care vizează în special femeile și copiii.

Multe state membre recunosc necesitatea implementării unor măsuri urgente în vederea îmbunătățirii fondului de locuințe pentru romi. A fost pe larg recunoscut faptul că implicarea autorităților locale în acest domeniu este esențială. Ca urmare, CE a invitat statele membre să promoveze măsuri de dezvoltare locală și să facă uz de mecanismele de finanțare existente (Fondul European de Dezvoltare Regională, Fondul Social European și Fondul de Coeziune). S-a recunoscut, de asemenea, faptul că statele membre ar trebui să îndrepte acțiunile către acordarea accesului nediscriminatoriu la locuințe și stimularea programelor de locuințe sociale.

Comisia Europeană a analizat în 2012 strategiile de incluziune a romilor din statele membre, formulând recomandări de îmbunătățire a acestora. Recomandările Comisiei Europene privesc corelarea politicilor cu nevoile reale ale comunităților de romi din fiecare stat membru. În același timp, Comisia evidențiază necesitatea asigurării unui sistem de monitorizare și evaluare a progresului statelor membre prin indicatori de bază, stabilirea unor ținte realiste și măsurabile, bugetarea corespunzătoare a măsurilor cuprinse în strategii inclusiv din fonduri publice naționale.

Sinteză Studiul nr. 3

Estimarea impactului liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, începând cu 01.01.2014; realități și tendințe din perspectivă economică, ocupațională și socială, la nivel național și european

Autori* : Prof. Dr. **Valentina VASILE**, (coordonator)
Conf. Dr. **Cristina BOBOC**
Dr. **Silvia PISICĂ**
Lector Dr. **Romana Emilia CRAMARENCO**

Obiectivul general al studiului îl constituie analiza fenomenului liberei circulații a lucrătorilor români în cadrul Uniunii Europene (UE), din perspectiva impactului economic, ocupațional și social, după momentul liberalizării totale a pieței europene a muncii pentru cetățenii români. În particular, studiul vizează evaluarea calitativă și cantitativă a impactului economic, ocupațional și social al liberei circulații asupra economiei și societății europene în general și românești, în special, ulterior momentului 1 ianuarie 2014, formulând propuneri și recomandări temeinic fundamentate și argumentate în domeniul politicilor forței de muncă (inclusiv mobilitate și protecția drepturilor) și conexe acesteia (asigurări și asistență socială).

Realități demografice, economice și sociale; surse ale mobilității lucrătorilor în spațiul UE

Libera circulație a lucrătorilor este una din cele patru libertăți prevăzute de legislația Uniunii Europene (UE) iar relocarea acestora prin migrație economică temporară reprezintă o formă de distribuție eficientă a resurselor pe piața muncii UE, funcție de locurile de muncă vacante și de oferta de ocupare definită în primul rând de profesie și nivel de pregătire, și în secundar de avantajele comparative de venituri și condiții de muncă. Nivelul mobilității cetățenilor în spațiul UE. de 2,8% în 2010 pentru persoanele de 15-64 ani este în continuă creștere, respectiv de 3,1% în 2013, dar nu reușește să acopere deficitele structurale și de volum. Efectul însă

* Dna **Valentina Vasile** este doctor în economie, profesor universitar și cercetător științific gradul I, director științific la Institutul de Economie Națională al Academiei Române și cadru didactic la Universitatea Nicolae Titulescu din București. Are o bogată experiență ca cercetător în domeniul economiei și cu deosebire în sfera resurselor umane, a politicilor pieței muncii, a formării pe tot parcursul vieții și a mobilității economice. Este un specialist recunoscut în țară și în străinătate și a participat la elaborarea a numeroase studii și cercetări interdisciplinare, ca expert OIM, OMPI, ETF Torino, CLR Institute Bruxelles, IER Hitotsubashi University Tokyo, BBI Brussels etc. Domenii principale de cercetare: (demo) economia muncii, migrație/mobilitate forța de muncă, politici sociale, educație, macroeconomie.

Dna **Cristina Boboc** este conferențiar universitar doctor la Academia de Studii Economice din București, Facultatea de Cibernetică, Statistică și Informatică Economică, titular al cursurilor de Econometrie, Analiză Factorială Multidimensională și Statistică. Din anul 2006 a participat în cadrul mai multor echipe naționale și internaționale la cercetări cantitative și calitative privind migrația în spațiul european și mediteranean. În perioada 2011-2012 a desfășurat un program de cercetare postdoctorală cu tema „Vulnerabilitățile pe piața muncii din România”, una din problematicile majore analizate fiind migrația.

Dna **Silvia Pistică** este doctor în economie și specialist în domeniul statisticii forței de muncă. A participat în cadrul mai multor echipe naționale și internaționale la cercetări cantitative și calitative privind indicatorii demoeconomici și ai pieței muncii, este un specialist recunoscut în analiza mobilității interne și internaționale a persoanelor și a forței de muncă. În prezent lucrează la INS și coordonează Direcția generală de statistică socială și demografică.

Dna **Romana Emilia Cramarencu** este lector univ. dr. la Universitatea Babeș Bolyai, Facultatea de Studii Europene, titular al cursurilor de Economia integrării europene, Analiza strategică a mediului concurențial european și Mobilitate ocupațională. Flexibilitate și securitate pe piața muncii. Din 2008 deține titlul de doctor în economie, cu teza intitulată Mobilitatea și migrația forței de muncă din România în contextul integrării europene. A publicat o carte și peste 12 articole și capitole în cărți în domeniul migrației, în reviste naționale cotate BDI, a participat la peste 10 simpozioane și conferințe naționale și internaționale cu lucrări în domeniu și a condus un proiect TD CNCSIS cu tema migrația și mobilitatea forței de muncă.

asupra creșterii PIB în țara de destinație și a revigorării consumului și investițiilor în țările de origine prin remitențe și/sau susținerea oferită de diasporă este important și nu poate fi neglijat. În fapt, libera circulație a lucrătorilor este o piatră de temelie în construirea UE. Speranța cetățenilor săi este ca aceasta să devină o componentă veritabilă/autentică a pieței forței de muncă a UE, nu doar în lege, dar și în practică (EC-SA no34/2013). În anul 2009, conform Eurobarometer survey, cca 10% din cetățenii UE au lucrat deja și au trăit într-o altă țară, 13% pe o perioadă de 1-2 ani și 38% mai puțin de un an. Deși tendința de mobilitate pentru muncă crește, în trimestrul II al anului 2012 doar 3,1% din cetățenii UE trăiau într-o altă țară de cea de origine și cca 15% considerau că sunt prea multe obstacole pentru mobilitate pentru muncă (acces limitat în anumite locuri de muncă, condiții de recrutare diferite, condiții de muncă diferite, plata muncii, perspectiva dezvoltării carierei) (Dheret C et al, 2013).

Îmbătrânirea demografică și deficitul structural pe piața muncii se accentuează în țările cu economii mai puternice ale Europei. Mobilitatea lucrătorilor a devenit un instrument curent de reducere a deficitelor și de asigurare a unor noi soluții pentru creșterea economică, inclusiv pentru ocuparea în locuri de muncă noi, în domenii de nișă ale mediului de afaceri dar și cu un risc al ocupării mai mare și o vulnerabilitate sporită a locului de muncă. Pe de altă parte, creșterea duratei mobilității temporare prin ocupare repetată (mobilitate pendulatoare) sau mobilitate circulatorie (dintr-o țară în alta) reduce avantajele potențiale ale țării de origine, conduce pe termen mediu și lung la pierdere definitivă de resursă umane pentru piața muncii.

În prezent, potrivit statisticilor recente ale UE, peste 14 milioane de cetățeni europeni își au reședința stabilă în alt stat membru (anul 2012), pentru a trăi, lucra sau studia, din care cca 78% în vârstă activă (15-64 ani). Libera circulație este motivată de oportunitatea de ocupare, lucrătorii mobili din cadrul UE fiind ocupați în proporție de 67,7% (resortisanții din țările gazdă au o rată de ocupare mai redusă, de 64,6%, EC, 2013). Mai mult, 64% dintre cetățenii mobili din UE care nu au un loc de muncă (și anume studenții, pensionarii, persoanele aflate în căutarea unui loc de muncă și membrii inactivi ai familiilor) au lucrat anterior în țara de reședință și 79 % dintre aceștia trăiesc într-o gospodărie cu cel puțin un membru încadrat în muncă. Rata globală de inactivitate în rândul cetățenilor mobili din UE a scăzut între 2005 și 2012 de la 34,1 % la 30,7 %. Toate aceste informații, evidențiază rolul important al lucrătorilor mobili din UE la reducerea deficitelor structurale de ocupare (cca 2 milioane de locuri de muncă sunt vacante) și la consumul curent de bunuri și servicii, susținând cererea de consum bazată în principal pe producția locală.

Forțele motrice ale mobilității lucrătorilor în spațiul UE au fost definite de rapoartele Comisiei Europene, la fel și beneficiile acestei migrații economice (EC, 2011 ESDE Report). Criza economico-financiară a atenuat fluxurile de mobilitate intra-UE, însă trendul de creștere a proporției acestora se menține. Raportul ESDE subliniază că restricționarea liberei circulații a lucrătorilor nu reprezintă răspunsul la șomajul ridicat din Europa și poate avea efecte mult mai importante decât o limitare a libertății de circulație a persoanelor (2011 ESDE Report, p 15). Guvernele statelor de destinație sunt de părere că fenomenul migrației forței de muncă agravează problemele șomajului, însă statisticile oficiale ale UE arată influența pozitivă pe care o exercită atât circulația lucrătorilor români cât și a celor bulgari, asupra PIB-ului Uniunii Europene pe termen lung. Comunicatul de presă al Comisiei Europene din 11 noiembrie 2012 apreciază o creștere de cca. 0,3% a PIB-ului în cele 27 de state membre ale Uniunii Europene pe seama mobilității lucrătorilor din UE-2 și o creștere cu 0,4% a PIB în UE15 (EC 2013, IP 11-1336).

În fapt, în majoritatea statelor membre, cetățenii mobili ai UE sunt contribuabili neți la sistemul de protecție socială din țara gazdă, ponderea celor ce beneficiază de asistență socială fiind redusă și mult mai mică decât a resortisanților.

Care sunt principalele orientări ale cadrului de reglementare a libertății de circulație pentru lucrătorii români, din perspectiva realităților pieței forței de muncă din UE?

Documentul strategic (EC, 2013-IP/13/1151 25/11/2013) recent aprobat reiterează drepturile cetățenilor din țările membre ale UE, deci inclusiv a celor cca. 2,67 milioane de români ce muncesc în afara pieței muncii din România. Recomandările se referă la mecanisme și instrumente care să faciliteze mai buna informare a potențialilor lucrători mobili asupra condițiilor de ocupare din țara de destinație, condiționalitățile legate de

“reședința obișnuită”, colaborarea cu autoritățile locale și oportunitățile oferite de fondurile structurale pentru incluziunea socială. Libera circulație este o realitate a spațiului UE și reglementările existente le confirmă. Discriminarea, deși practic se manifestă în diferite forme și intensități în multe țări membre, se dorește să fie eliminată și se caută instrumente pentru o mai bună gestionare a fenomenului mobilității cetățenilor (elaborarea unui **manual** privind soluționarea problemei căsătoriilor de conveniență; de la 1 ianuarie 2014, minimum 20% din fondurile FSE ar trebui cheltuite pentru promovarea incluziunii sociale și combaterea sărăciei în fiecare stat membru) și în special al mobilității pentru muncă („**proba reședinței obișnuite**”, prevăzută de normativa europeană privind coordonarea securității sociale -Regulamentul (CE) nr. 883/2004; **modul de pregătire online**, pentru a ajuta personalul autorităților locale să înțeleagă și să aplice pe deplin dreptul la libera circulație al cetățenilor) - EC-IP/13/1151. Se face astfel un pas important către eliminarea discriminărilor ce există în viața reală, însă putem aprecia **că libera circulație a lucrătorilor în spațiul UE va accentua debalansarea win-win în favoarea țărilor cu economii mai puternice** (vezi cazul Germaniei și Regatului Unit în perioada de criza, cu deosebire). În cazul Regatului Unit, studii recente au arătat că mobilitatea europeană a fost pe ansamblu benefică, fiind un câștigător net (Dustman C., Frattini, T, 2013). În plus, investigațiile recente ale acestora privind imigrația în Regatul Unit, în special după anul 2000 au evidențiat că și în condițiile în care o treime sunt lucrători UE a căror mobilitate nu poate fi reglementată, acesta rămâne un beneficiar net, inclusiv în perioada de recesiune, capabil să atragă lucrători înalt calificați, tineri, cu educația finalizată în țara de origine. Această caracteristică o diferențiază pozitiv și în măsură considerabilă față de alte țări atractive pentru lucrătorii calificați.

Datele macro infirmă interpretările stereotip ale dezavantajelor prezenței lucrătorilor mobili în aceste țări. Imigranții după anul 2000, care au modificat substanțial ponderea populației străine în Regatul Unit, au contribuit mult mai mult la impozite decât au primit beneficii. Mai mult, prin contribuția la costul fix al cheltuielilor publice (care reprezintă 23% din totalul cheltuielilor publice), lucrătorii mobili au redus povara financiară a contribuțiilor publice fixe obligatorii pentru localnici (Dustman C., Frattini, T, 2013, p 29-30).

În prezent se pune tot mai des sub semnul întrebării viabilitatea modelului actual de gestionare a migrației economice, cu deosebire din perspectiva necesarului de ocupare pentru următorul deceniu, în condițiile declinului demografic și al așteptărilor de creștere economică post-criză. Ultimele măsuri legislative și de dezvoltare instituțională definesc mobilitatea lucrătorilor în spațiul UE ca un mecanism necesar și viabil pentru reducerea dezechilibrelor și reconsiderarea eficienței pieței unice a muncii.

România, alături de alte state membre ale UE, se confruntă cu fenomenul mobilității pentru muncă spre țările cu economii mai puternice ale zonei, dar nu numai, în căutare de venituri și condiții de muncă mai bune. Migranții români reprezentau în 2010 cca 5,5% din totalul migranților din spațiul OCDE, cu o dinamică mai temperată în perioada crizei (OCDE 2012, p 47). Din păcate, acest flux de resurse de muncă, în cea mai mare parte, nu provine din rândul șomerilor sau a populației în vârstă de muncă inactive, ci din rândul celor ocupați, accentuând deficitele structurale la nivel național. Aceste ieșiri de forță de muncă se asociază cu reducerea productivității medii a muncii și cu plecarea în proporție mai însemnată ca până acum a tinerilor absolvenți – țările cu economii mai puternice preferă tineri cu pregătire superioară sau specialiști înalt calificați, personal mediu calificat cu experiență în domenii deficitare – medicină, IT etc. Fluxurile de migranți slab calificați se reduc ca nivel și intensitate, iar cererea acestora pe termen mediu și lung este în scădere, și tot mai restrictivă pe paleta profesiilor și meseriilor de interes în țările mai dezvoltate economic.

Perioada de tranzit de până la 7 ani de restricționare a circulației lucrătorilor români în spațiul UE s-a aplicat diferențiat pe țări, de la a nu impune nici o restricție până la contingentări anuale și pe specializări înguste sau pentru persoane cu un nivel de pregătire bine definit, în cele mai multe cazuri, peste medie. Renunțarea la aceste restricții s-a făcut treptat și diferit, fiind determinate în primul rând de cererea de forță de muncă și de deficitele structurale pe piețele de destinație. Cu acordul Comisiei Europene, statele membre care nu au impus sau care au renunțat la aplicarea măsurilor tranzitorii, pot impune măsuri tranzitorii privind libertatea de circulație în scop de muncă pentru cetățenii români, pe baza clauzei de salvagardare, prin care li se permite (re)introducerea de restricții, în cazuri bine justificate. Un asemenea caz este cel al Spaniei care, datorită dezechilibrelor importante înregistrate pe piața muncii în perioada crizei, a solicitat în iulie 2011, restricționarea circulației lucrătorilor mobili români, solicitare aprobată prin decizia CE în 11 august 2011.

Condițiile speciale invocate au fost o rată a șomajului de peste 20%, asociată cu un trend redus de revigorare economică după criză. Restricțiile privind accesul pe piețele muncii din statele membre al UE, impuse în perioada de tranziție, pentru lucrătorii români vor înceta să se aplice în mod irevocabil la 31 decembrie 2013, respectiv pentru țările: Austria Belgia, Franța, Germania, Luxemburg, Malta, Olanda, Spania și Regatul Unit. Aceste restricții s-au aplicat doar salariaților și nu altor categorii de populație ocupată precum angajații pe cont propriu. Deși cadrul legislativ prevede explicit nediscriminarea pe piața muncii pentru lucrătorii mobili, există o serie de “bariere” care limitează: accesul în unele locuri de muncă, avansul în carieră, remunerarea echivalentă, condițiile de muncă, durata muncii etc.

Deși s-a vorbit mult de efectul win-win al circulației pentru muncă pe termen scurt, deoarece, în proporții însemnate, mobilitatea temporară se definește prin multiplicarea unor perioade de ocupare cu tendință de permanentizare, din perspectiva țării de origine, mobilitatea forței de muncă pentru mediul de afaceri local are efecte mai degrabă negative decât pozitive (Vasile, V., 2013). În fine, se impune a evidenția faptul că, potrivit datelor disponibile, mobilitatea persoanelor în perioada post aderare a fost mult mai temperată decât estimările inițiale, comparativ cu intrările din țări din afara UE-27. Potrivit rapoartelor Comisiei (CE, 2011, ESDE), în 2010, stocul de populație din UE-12 ce traia în afara granițelor naționale, în alt stat membru reprezenta puțin peste 1% din totalul populației UE27, față de migrații din afara UE 27 a căror proporție era de cca 4%. Rezidenții din România și Bulgaria care traiesc în UE 25 reprezintă doar 0,6% din totalul populației acestor țări, în plus, fluxurile recente de populație din aceste țări au jucat un rol minor pe piața muncii țărilor de destinație în perioada de criză, problemele dificile fiind generate de criza financiară și economică și de problemele structurale de pe piața muncii (EC, 2011 IP/11/1336). Este semnificativ de semnalat că, după 1 mai 2011 când s-a încheiat perioada restricțiilor privind libera circulație a lucrătorilor din UE-10, fluxurile de lucrători mobili au fost mult mai reduse decât estimările experților și fără să exercite presiuni semnificative la nivelul piețelor naționale (gazdă), confruntate în același timp și cu efectele crizei printr-un șomaj ridicat și o contracție a activității economice. Este de menționat faptul că, în aceeași perioadă, trendul mobilității economice a lucrătorilor români a continuat (deși mult diminuat ca volum).

În acest context, al controverselor în domeniul eficienței și beneficiilor gestionării migrației economice, nevoii unor studii periodice și rapoarte de analiză comparativă ca suport al fundamentării unor politici concertate și coerente în domeniu s-a răspuns relativ târziu, respectiv doar începând cu anul 2011, prin elaborarea la nivelul UE-27 a primei analize consolidate asupra agendei politice privind ocuparea, în concordanță cu prevederile Strategiei Europa 2020, în care **mobilitatea intra-UE și migrația economică în general este considerată un factor de suport al creșterii economice pe termen lung și al atenuării dezechilibrelor pieței muncii din țara gazdă**¹. În particular, chiar și în condițiile în care apariția de noi locuri de muncă în UE va stagna în următorul deceniu, se estimează o creștere a cererii de migrați înalt calificați și o reducere a celor slab calificați cu mai mult de 20% (CEDEFOP, 2010) .

Pornind de la diagnoza fenomenului mobilității în scop de muncă pentru România anterior momentului 01.01.2014, cu caracteristicile și efectele produse (pozitive și negative) ale fenomenului mobilității din România, impactul său economic, ocupațional și social, studiul prezintă pentru prima dată avantajele informaționale din utilizarea prin prelucrări speciale a bazei de date AMIGO pentru termenele scurt (6-12 luni) și lung (12 luni și peste). Se prezintă limitele actuale generate de structura anchetei și se evidențiază posibilitățile de analiză multianuală, prin prezentarea situației circulației temporare a lucrătorilor români în scop de muncă, în perioada 2004-2012 (intervalul maxim al datelor disponibile). După o trecere în revistă a celor mai noi estimări ale mobilității lucrătorilor realizate de specialiști sau în rapoartele Comisiei Europene se prezintă perspectivele de evoluție a fluxurilor și stocurilor de lucrători migrați din România în perioada post 1 ianuarie 2014, folosind diferiți parametri și tehnici de estimare. Se identifică posibile soluții pentru gestionarea adecvată a mobilității pentru muncă, în avantajul resurselor de muncă din România și din perspectiva pieței muncii naționale. De la observații și aprecieri cantitative și calitative se trece la sugestii și

¹ “The role of migration is ever more, and not less, important in times of economic crisis. Mobility can not only absorb some of the negative shocks, but by increased efficiency provide for recovery, and migrants from the new member states are crucial in this process,” Klaus F. Zimmermann, in Constant F.A and Zimmermann K.F.(Editors), 2013 - [International Handbook on the Economics of Migration](#), Edward Elgar, Cheltenham, UK, and Northampton, USA.

recomandări de modificare și îmbunătățire a cadrului legislativ și instituțional la nivel național, în vederea unei gestionări cât mai eficiente a fenomenului liberei circulații a lucrătorilor, ca efect al tendințelor deja relevate de mobilitate a lucrătorilor români în spațiul UE.

Structura studiului și aspecte metodologice

Studiul este realizat într-o abordare multidisciplinară, juridică și socio-economică și utilizează un instrumentar statistico-matematic modern, selectiv și bazat pe analiza multidimensională a informațiilor disponibile, punându-se accentul pe determinarea efectelor/impactului pe termen scurt, mediu și lung, ca suport al fundamentării sustenabilității propunerilor și recomandărilor pentru România.

Lucrarea este structurată în patru capitole ample care tratează aspectele de suport pentru atingerea obiectivelor asumate prin lucrare și care susțin ultimul capitol de concluzii și recomandări de politici. Primul capitol prezintă pe scurt condiționalitățile legislative și acordurile bilaterale care au modelat intensitatea și fluxurile de lucrători români în spațiul UE după aderare (01.01.2007): sinteza reglementărilor aplicabile pentru România, principalele forme de gestiune a fluxurilor, prezentându-se etapizat, pe segmentele reprezentative ale perioadei tranzitorii și în perioada post-tranzitorie.

În capitolul doi este realizată diagnoza mobilității pentru muncă în perioada tranzitorie (analiză statistică și calitativă) și evoluții previzibile după 01.01.2014, cu referire specială la fluxurile de persoane țări de origine-țări de destinație, pe atribute calitative ale modelului de ocupare în unele țări semnificative pentru mobilitatea lucrătorilor români. Pe baza datelor din Ancheta asupra forței de muncă se prezintă istoricul circulației temporare pentru muncă. Se fac referiri și la componenta de ocupare informală, semnificativă pentru unele țări și categorii de lucrători mobili, prezentându-se condiționalitățile de circulație și limitele impuse de țara de destinație, aspecte legate de modelul comportamental, intensitatea fluxurilor și profilul mobilității.

În ultima parte a capitolului se prezintă, pe baza determinărilor cantitative și calitative, evoluții previzibile ale mobilității în scop de muncă după 01.01.2014. Capitolul trei este destinat analizei din mai multe perspective a impactului liberalizării circulației persoanelor în scop de muncă. Se prezintă unele aspecte legate de: relația dintre delocalizarea activităților economice și alternativa mobilității forței de muncă; circulația lucrătorilor și echilibrul pieței muncii la nivel local, cu prezentarea principalelor efecte economice, sociale, culturale, a provocărilor legate de incluziunea socială și dinamica dezvoltării umane; avantajele/dezavantajele în plan individual, profesional și al gospodăriei precum și unele din externalitățile pozitive și negative la nivel societal. Capitolul patru se referă la cele mai semnificative aspecte legate de managementul și gestionarea mobilității în scop de muncă, după liberalizarea totală, ca efect al tendințelor viitoare de circulație a lucrătorilor români în spațiul UE. Pornind de la tendințele actuale la nivel european de schimbare a percepției și implicării în domeniul gestionării mobilității pentru muncă a cetățenilor UE dar și a imigranților (lucrători din spațiul non-UE) și fac unele propuneri și recomandări în domeniul îmbunătățirii cadrului instituțional la nivel național.

Care sunt principalele tendințe și potențiale recomandări de politici identificate pentru o mai bună valorificare a beneficiilor liberei circulații a lucrătorilor români pe teritoriul UE, din perspectiva pieței naționale și europene a forței de muncă?

Se identifică și dezvoltă posibile soluții în vederea unei gestionări cât mai eficiente a fenomenului liberei circulații a lucrătorilor români, din perspectiva mecanismelor, instrumentelor și elementelor de politici.

Principalele concluzii care rezidă din analizele realizate în lucrare se concentrează pe două mari paliere:

a) Mobilitatea persoanelor în scop de muncă reprezintă un fenomen curent pe piața muncii UE care trebuie abordat dintr-o nouă perspectivă, de a conlucra bilateral și multilateral, just și echitabil, pentru a gestiona cât mai bine problemele specifice țării gazdă și a celei de origine; țările trebuie să lucreze împreună,

sincer, cu convingerea că ajutorul reciproc este cea mai bună formă de ajutor de sine, pro omnibus et singulis (Lagarde, C., 2013).

b) Migrația economică este o variabilă a dezvoltării sustenabile, asociată îmbătrânirii demografice și inovării economice.

De asemenea, trebuie menționat faptul că propunerile din ultimul capitol și estimările realizate au avut în vedere următoarele aspecte, considerate de autori semnificative după 1 ianuarie 2014:

- i) Migrația de înlocuire și cea de completare de pe piața muncii țărilor de destinație se adresează cu predilecție lucrătorilor mobili tineri și celor calificați și înalt specializați;
- ii) Gestionarea migrației nu rezolvă problema șomajului, deoarece migrația economică atrage cu predilecție lucrători deja ocupați și absolvenți (peste 80% în cazul României);
- iii) Efectele migrației sunt multiple și deopotrivă favorabile și nefavorabile, efectul net este dinamic și volatil, iar distribuția temporală a beneficiilor este legată de durata mobilității (în cazul statelor gazdă, efectul este net favorabil);
- iv) Migrația economică informală se distribuie preponderent pe modelul de admisibilitate al țării gazdă și se asociază cu politicile sociale adresate migranților- servicii de asistență socială (turism social);
- v) Estimările privind volumul și intensitatea fluxurilor după 1 ianuarie 2014 reflectă evoluții probabile modeste și se bazează pe o schimbare structurală, pe criterii precum vârsta, studiul și domeniul de activitate noi, cu risc ridicat și cele cu deficite de ocupare cronice pe piețele țării gazdă (locuri de muncă, mediu sau slab calificate, neatractive pentru forța de muncă autohtonă);

La sfârșitul anului 2013 au fost eliminate și ultimele bariere în calea circulației cetățenilor români în scop de muncă, însă nu se așteaptă mutații semnificative ale fluxurilor, în măsură să perturbe și să contribuie semnificativ la dezechilibrele locale ale pieței muncii țării de destinație din cel puțin următoarele considerente:

- a) Prezența lucrătorilor români pe piețele țărilor care au menținut restricții (parțiale) pe toată perioada celor 7 ani tranzitorii este redusă, așa cum ne arată cifrele statistice prezentate în lucrare;
- b) Mobilitatea, de la intenție la faptă se materializează doar dacă piețele acestor țări sunt permissive pe segmentele de interes pentru ocuparea potențialilor lucrători mobili;
- c) În aceste țări s-a creat deja un model de mobilitate și un profil al lucrătorului mobil, caracterizat printr-un statut profesional puternic selectiv (de exemplu personal medical, specialiști în domeniul ingineresc înguste, în IT etc) și un nivel mai ridicat de calificare, ceea ce limitează indirect și informal posibilitatea de acces. În plus, acordurile bilaterale și contingentările anterioare anului 2014 au avut legătură direct cu deficitul de ocupare al țării gazdă, deci fluxurile de echilibrare vor fi binevenite și vor avea impact pozitiv asupra economiilor locale la destinație;
- d) Mobilitatea tip brain drain și brain circulation a fost întotdeauna liberă de restricții, iar în perioada de criză a avut o dinamică autonomizată față de șocurile economice;
- e) Lucrătorii tineri, înalt calificați, chiar fără experiență (absolvenți), pe întreaga perioadă de la aderare, au avut acces pe piața UE prin târgurile de ocupare organizate în România de angajatori străini, un mecanism uzual folosit în ultimii ani;
- f) Cererea de personal calificat și înalt calificat a crescut inclusiv în perioada de criză și s-a bazat pe nevoia de ocupare în locuri de muncă noi, dezvoltate pe baza asimilării progresului tehnologic, în domenii noi, de nișă ale mediului de afaceri, unde riscul și precaritatea ocupării sunt mai ridicate și de aceea atractivitatea lor pentru cetățenii țărilor gazdă este mai redusă;
- g) Chiar și în țările cu o pondere semnificativă a lucrătorilor mobili români (Spania, Italia, Grecia etc), în care nivelul de calificare cerut de piața muncii este relativ mai redus, în perioada de criză, fluxurile de revenire în țară a celor care și-au pierdut locul de muncă s-au compensat cu fluxurile de intrare, depășindu-le numeric, ceea ce a dus la menținerea trendului de creștere, însă cu o intensitate mai scăzută; în fapt, putem spune că perioada crizei a contribuit la selecția calitativă a lucrătorilor români aflați în mobilitate în spațiul UE, rămânând pe piața țărilor de destinație cei care și mențin avantajele relative față de lucrătorii resortisanți sau lucrătorii non-UE;

h) Estimările pe trend bazate pe evoluția fluxurilor de lucrători români nu ne indică creșteri numerice spectaculoase pentru perioada imediat următoare încheierii restricțiilor;

Este preferată varianta mobilității temporare pentru muncă, eventual prelungită la câțiva ani, decât schimbarea de la început a reședinței. Doar 5% din cetățenii europeni doresc să-și schimbe reședința în următoarele 12 luni (Gallup, 2011), însă proporția celor care au intenția de a fi lucrători mobili în spațiul UE este sensibil mai ridicată, dar în scădere în ultimii ani. Fluxurile de lucrători mobili au scăzut cu 41% în 2011-12, comparativ cu 2007-08, România contribuind la fluxuri cu doar 14%, comparativ cu 18%, în aceleași perioade - (EC ESSQR, iunie 2013). Ca valori absolute, putem menționa ca în Germania în februarie 2013 lucrau 85,4 mii persoane cu naționalitate română², iar în Regatul Unit cca 122 mii în trimestrul I, 2013 dintr-un total de cca 7,5 milioane de lucrători migranți, și aceasta în condițiile în care circulația era reglementată de acorduri și bariere, deci răspundea strict nevoilor piețelor locale ale muncii acestor țări și pe profesiile selectate de aceștia (creșterea medie anuală în perioada trimestrul I, 2007 - trimestrul I, 2013 a fost de 18 mii persoane) (Gower M., Hawkins, O., 2013),

Este acceptată deseori ocuparea în condiții de supracalificare față de cerințele locului de muncă, avantajele în acest caz fiind pentru lucrătorul mobil cu predilecție cele financiare, iar pentru angajator deopotrivă cele financiare (lucrătorii mobili de regulă sunt remunerați mai slab decât persoanele native), cât și cele de performanță, pentru aceștia depășirea productivității medii cerută pentru locul de muncă ocupat în aceste condiții fiind mult mai facilă.

Deoarece libera circulație a persoanelor în spațiul UE presupune egalitate de șanse și tratament pe piața muncii, gestionarea fluxurilor se poate realiza prin factori, instrumente și mecanisme push și pull și prin funcționarea corectă și eficientă a instituțiilor de suport a mobilității pentru muncă, directe (agenții de ocupare și asimilare) și indirecte (autorități locale, politici sociale etc). Stimulentele pentru mobilitate sunt determinate de incapacitatea pieței muncii locale de a atrage absolvenții printr-o cerere cantitativă și calitativă adecvată sau de desincronizarea dintre oferta educațională și cererea pieței muncii .

În cazul României se impun ajustări pe ambele paliere, atât cantitative & structurale, cât și de concepție, model și instituții și mecanisme de implementare. Piața muncii din România nu este atractivă pentru absolvenți, iar angajatorii preferă persoane cu experiență în muncă. Modelul de educație al tinerilor nu include sau doar în mică măsură se asociază cu forme de ocupare temporară sau cu timp parțial pe perioada studiilor. Nici stagiile de practică sau bursele intership nu sunt constante ale modelului educațional, chiar dacă, în ultimii ani au început să se dezvolte formule de practică cu finanțare din fondurile structurale. Sistemul preuniversitar pregătește prea puțin tinerii pentru piața muncii, competențele de antreprenoriat sau calificările cerute de piața muncii și probate la absolvire prin competențe specifice fiind asigurate în măsură insuficientă. Învățământul universitar pentru piața muncii este încă un deziderat și nu o formă eficientă de suport pentru ocuparea absolvenților, la fel și masteratul de aprofundare. Deși învățământul românesc are o tradiție în educație și performanțe recunoscute internațional în unele domenii de specializare, în prezent, necesită o regândire de ansamblu profundă. A pregăti absolvenți pentru a deveni lucrători mobili din lipsa ofertei corespondente pe piața muncii naționale reprezintă o pierdere, un lux prea mare pentru economia românească și pentru bugetul de stat. Lucrătorii mobili non-UE preferă țările membre cu economii mai puternice iar cei care rămân în România reprezintă o ofertă de resurse umane calitativ mai redusă, deci pierderea prin fluxurile de iesire nu se compensează pe piața muncii cu fluxurile de intrare, nici numeric și nici calitativ, România fiind predominant o țară de tranzit spre țări membre UE mai puternice din punct de vedere economic. Populația mobilă, în vârstă de muncă, din UE12 este mai tânără decât cea din UE15 (70% cu vârsta de până la 35 de ani față de doar 55%, date OCDE 2010)³ însă relativ mai numeroasă din grupa celor cu educație medie: 55% față de cea din UE 15 (32%) sau din țări non-UE (35%). Cu pregătire superioară sunt doar 17% din total, față de 51% cei din UE 15 sau 29% cei din țări non-UE. Trendul ultimilor ani este de creștere a ponderii lucrătorilor mobilă tineri și cu pregătire ISCED 5-6, motivația fiind asociativă, din 2 factori ce devin constant complementari – cariera profesională și câștiguri din muncă mai ridicate, cu deosebire în sectoare specifice, deficitare în țările de destinație, dar din păcate deopotrivă deficitare și în țările de origine (servicii medicale, servicii IT, unele specializări tehnice).

² Bundesagentur für Arbeit (Statistik April 2013); lucrătorii polonezi numărau 238,5 mii persoane – febr 2013.

³ OECD Economic Surveys: European Union 2012, p 64

O perspectivă teoretică asupra deciziei de mobilitate externă se bazează pe menținerea avantajelor de oportunități de ocupare, condiții de muncă, sistem de securitate socială și nivel de viață în țările de destinație. Cunoașterea limbii țării de destinație și distanța sunt factori restrictivi care-și pierd treptat din importanță, tinerii lucrători mobili din România, prin similitudini de limbă sau învățare având acces relativ facil pe multe din piețele muncii din țările cu economii mai puternice ale UE. De asemenea, stocul de cetățeni români cu domiciliul stabil sau cu reședința obișnuită fiind de peste 2,5 milioane, rețelele de migrație și diaspora dezvoltă reziliență pentru schimbări bruște și semnificative ale rutelor de migrație, mai ales că, în asemenea situații, costul mobilității se reduce simțitor și scade riscul poziționării vulnerabile pe piața muncii țării gazdă. Dezvoltarea însă de comunități omogene de lucrători mobili români, pe termen mediu, generează activități antreprenoriale pentru noii veniți, inclusiv prin activități care să acopere cererea de produse și servicii ce derivă din consumuri tradiționale (produse alimentare, servicii personale, bunuri de îmbrăcăminte, cosmetice, servicii culturale tradiționale, servicii personale sau casnice etc).

Condițiile economice sunt favorabile mobilității lucrătorilor UE însă politicile de suport trebuie să le secondeze (Silva A, 2013)⁴.

Reformele pieței muncii în spațiul UE pentru creșterea ocupării și reducerea deficitelor structurale se pot realiza mai facil printr-o politică articulată de gestiune a mobilității lucrătorilor UE. Circulația acestora nu poate fi restricționată și este dificil de urmărit în special în cazul formelor de mobilitate circulară. Dezechilibrele de ocupare se regăsesc nu doar la nivelul piețelor locale ale muncii dar și la nivelul țărilor membre UE și eliminarea barierelor de circulație a lucrătorilor UE cu facilitarea portabilității sistemelor de asigurări sociale poate reprezenta un pilon al relansării creșterii economice (OECD, 2012)⁵. Se consideră că dezechilibrele pieței muncii au cauze multiple precum: slaba performanță a instituțiilor pieței muncii la nivel național, legislație excesivă privind ocuparea, dualismul pieței muncii, ineficiența dialogului social, un sistem de asigurare și protecție socială care nu stimulează munca (ci accesarea asistenței sociale sau ocuparea pe piața informală a muncii). Diferențele legislative naționale conduc la diferențieri semnificative ale eficienței pieței muncii și la stimularea mobilității pentru muncă în spațiul UE, respectiv în țări care asigură avantaje comparabil mai mari la o productivitate echivalentă a muncii. Recunoașterea calificărilor, portabilitatea pensiilor, sistemul EURES sunt doar câțiva factori ce vor stimula în continuare mobilitatea pentru muncă.

Între aspectele importante care ar contribui în mod semnificativ la diseminarea unei imagini corecte a profilului lucrătorului mobil român în spațiul UE, alături de politici adecvate se numără atitudinea și percepția cetățenilor și a decidenților. În plus, problema ocupării informale depinde în primul rând de acceptul tacit al angajatorului și mai puțin de barierele suplimentare ce se pot institui într-o țară sau alta (sub rezerva definirii unor "condiții speciale" și nu discriminatorii). Ocuparea în economia informală este o constantă a oricărei economii, indiferent de nivelul de dezvoltare și acceptarea de lucrători mobili în asemenea locuri de muncă neînregistrate depinde, în primul rând, de permisivitatea mediului de afaceri local. Este de menționat ca unele state cu economii mai dezvoltate, care nu au impus restricții de circulație și în care diferențialul de venit față de România este semnificativ, nu s-au confruntat cu probleme majore legate de fluxurile de lucrători mobili. În acest sens poate fi amintit cazul Suediei, unde, în perioada 2000-2007, stocul de migranți pentru cel puțin 1 an, cu vârste între 16 și 64 ani, a crescut potrivit statisticii naționale suedeze de la 11776 la 12910 în anul 2006, 15214 în 2007 și 22079 în anul 2012. 1,8% dintre migranții români sunt femei, preponderent din grupele de vârstă tinere, au un nivel de calificare mai ridicat decât nativii, sunt supracalificați față de locurile de muncă pe care le ocupă, iar distribuția acestora pe domenii de activitate este de: 20% în sănătate, 18% în industria prelucrătoare și în servicii financiare, 15% în comerț, 10% în educație și 6% în construcții (SIEPS database, 2013)⁶.

⁴ Armindo Silva is Director for employment and social legislation; as well as social dialogue, in the European Commission, in Free movement of EU workers, Social Agenda no 34, August 2013, p14-15. More information:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=457>

⁵ OECD Economic Surveys: European Union 2012, p 23

⁶ Gerdes C., Wadensjö E., 2013, Immigration to Sweden from the New EU Member States, SIEPS, 2013:5,

http://www.sieps.se/sites/default/files/Inlaga%20Sieps_2013_5.pdf

Concluzii

În prezent nu există estimări oficiale riguroase ale fluxului potențial de lucrători români în spațiul UE, dificultățile de identificare a numărului total al celor mobili temporar și estimarea corectă a duratei medii a mobilității făcând ca orice demers în această direcție să fie insuficient fundamentat din perspectiva rigurozității statistice. În plus, mobilitatea circulatorie, sub toate formele sale, poate doar să permită măsurarea stocului în țara gazdă și pe naționalități, dar fără să se știe cu precizie ruta de sosire din țara de origine (directă sau nu). Sunt însă exprimate deja unele “estimări”, în special cu conotație politică evidentă care, bazându-se pe percepția românilor ca cetățeni mobili cu risc social ridicat, susțin puncte de vedere partinice (similar, în unele privințe, cu cele din momentul aderării în anul 2007) (NIESR, 2013; EC SAno34/2013; Migration Watch UK, 2013, Rienzo C., Vargas-Silva C., 2012)⁷. Cum era firesc, la momentul 2007 și imediat după, așa cum arată și statisticile, în unele țări fluxul de lucrători români a crescut, însă nu la cote alarmante (vezi și baza de date pentru estimările autorilor din această lucrare). Deși condițiile eliminării barierelor de circulație sunt diferite, comportamentul țărilor din grupul UE10 la momentul finalizării perioadei de restricții, și în special în cazul Poloniei, poate fi considerat punct de referință în aprecierile calitative privind aflulul de lucrători români (și bulgari) după 1 ianuarie 2014. Un alt reper, avut în vedere și de o serie de alți specialiști îl constituie faptul că, similar momentului 2007, mobilitatea pe direcțiile existente s-a definit și autonomizat în perioada celor 7 ani de reglementare, cerințele piețelor primitoare fiind în principal cunoscute, iar dacă nu se schimbă comportamentul angajatorilor în mod semnificativ pe activități și grad de deschidere (potențial de ocupare), nici fluxurile nu pot fi semnificativ majorate, mai ales că veniturile românilor sunt reduse, diaspora pe aceste destinații nu este consistentă iar costurile asociate mobilității sunt relativ importante.

Țara primitoare, indiferent care va fi aceasta, va înregistra avantaje nete. Dacă mobilitatea se definește pe segmentul celor calificați și înalt calificați (brain circulation), mobilitate ce va rămâne total deschisă indiferent de piață și de profilul profesional, atunci câștigul pe piața muncii locale și asupra creșterii economice în țara de destinație va fi net semnificativ. Totodată, cu cât durata mobilității este mai mare, cu atât trendul remitențelor scade și crește probabilitatea mobilității familiei sau a creării unei familii în țara de adopție, urmată în cele mai multe cazuri de schimbarea definitivă a reședinței. Ceea ce ar trebui să ne îngrijoreze este deplasarea modelului lucrătorului mobil român față de cel dezvoltat înainte de aderare și pe parcursul celor 7 ani de restricții în circulația lucrătorilor (Constantin.L, Nicolescu L, Preda D, Vasile, V. 2009, Vasile V 2013) și segmentarea pe două componente ce evoluează divergent ca intensitate potențială a fluxurilor viitoare:

- Lucrătorul tânăr absolvent, angajat sau în cautare de muncă, cu pregătire peste medie, flexibil la o varietate de tipuri de ocupare, locuri de muncă, ce acceptă mai ușor riscul locurilor de muncă noi, dar cu perspective de dezvoltare profesională și de a obține venituri mai ridicate. Cererea acestora este în creștere, iar economia suplimentară de investiție publică în educația lor îi face căutați și acceptați de autoritățile locale care-și economisesc veniturile bugetare;
- Lucrătorul mediu sau slab calificat ce ocupă locuri de muncă slab remunerate, neocupabile din varii motive de lucrătorii autohtoni. Fără a dispărea, ponderea acestora se va reduce, parțial prin dispariția acestor locuri de muncă și parțial prin substituție cu forța de muncă mai ieftină, din țări non-EU.

În fine, deficitul demografic în țara de destinație se va ameliora, atât pe seama mobilității lucrătorilor, cât și a migranților de a doua generație care vor fi mai ușor de integrat, nu doar pe piața muncii, dar și social, însă diferențialul de venit, cu mici excepții, se va menține, încă cel puțin o generație.

Optimizarea mobilității pentru muncă va contribui și se va realiza prin crearea unei piețe unice a muncii în spațiul UE. O funcționare eficientă a acesteia va atenua dezechilibrele structurale și deficitul numeric, presupunând pe lângă implementarea instrumentelor existente (EURES, simplificarea procedurilor de recunoaștere a pregătirii profesionale, o mai bună coordonare a sistemelor de securitate socială, în special a

⁷ NIESR EU2 Migration Report 2013, Potential impacts on the UK of future migration from Bulgaria and Romania Heather Rolfe, Tatiana Fic, Mumtaz Lalani, Monica Roman, Maria Prohaska and Liliana Doudeva, EC, 2013, Free Movement of EU Workers, Social Agenda no 34, 08/2013; <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en>; Migration Watch UK, 2013, Briefing Paper 4.20, BP4_20.pdf, www.migrationwatchuk.com; Rienzo C., Vargas - Silva C., 2012, Briefing, Migrants in the UK: An Overview, 15/05/2012, The Migration Observatory, COMPAS, University of Oxford

sistemelor de pensii, o “Schemă europeană a șomajului”), și o monitorizare mai bună a întregului proces, stimulând mobilitatea individuală (acces la dezvoltarea carierei, proceduri simplificate de înregistrare “one stop shop”etc) și reducând barierele și discriminările existente (egalitate de tratament, stimularea mobilității talentelor pentru mai buna lor valorizare-brain circulation, crearea unui “fond pentru mobilitate”, creșterea coordonării sistemelor de sănătate etc) (Dheret C, Lazarowicz A., Nicoli F., Pascouau Y, Zuleeg F., EPC, 2013).

Pentru România, libera circulație a lucrătorilor în spațiul UE (fluxurile de ieșire) ar trebui să dezvolte responsabilitate pentru resursele de muncă disponibile, cu deosebire a celor calificați și înalt calificați, în legătură cu propensiunea acestora pentru mobilitate intra-EU pentru un loc de muncă adecvat. Deși studiile sociologice au arătat că există diferențe semnificative între intenția pentru mobilitate și materializarea acesteia, lipsa de oportunitate de ocupare pe piața națională, în special pentru absolvenți, și menținerea deseori artificială a barierele de tipul experienței în muncă stimulează decizia pentru migrație. România se confruntă atât cu fenomenul de îmbătrânire demografică, cât și cu cel de alocare ineficientă a resurselor de muncă disponibile, dezechilibrele dintre cerere și oferta pe piața muncii fiind, pe unele segmente de ocupare, cronice și în creștere (de exemplu în domeniul serviciilor medicale). În plus, mobilitatea se face în măsură însemnată pe seama circulației celor deja ocupați, fapt relevat nu numai de studiile sociologice, bazate pe anchete calitative, cât și pe fluxurile de lucrători mobili înregistrați prin statistica națională. Astfel, rezultatele prelucrării datelor din Ancheta asupra forței de muncă (pe baza datelor de ancheta pentru 2011), deși incomplete/parțiale sub aspectul dimensiunii mobilității externe pentru muncă, dar relevante din perspectivă calitativă, au evidențiat că profilul lucrătorului mobil român în spațiul UE se definește prin următoarele: tineri, cu vârste între 25 și 39 de ani (deci cu studiile finalizate în țară), preponderent bărbați provenind din mediul rural și mai degrabă provenind din rândul salariaților cu studii medii (Dobre, A.M, 2013). Acest profil al migrantului mediu se diferențiază puternic pe țări generând dualitatea migrantului după 2014, așa cum am arătat anterior. Profilul economic al lucrătorilor români temporari în țările UE s-a definit pe țări și zone geografice în special pe seama nevoilor, cererii și deschiderii pentru lucrătorii români a piețelor muncii țărilor primitoare.

Sinteză Studiul 4

Avantajele competitive ale României pe piața internă UE

Autori*: Dr. Geomina ȚURLEA (coordonator)
Prof. dr. Valentin COJANU
Drd. Alina ALEXOAEI (NEGREA)
Georgiana NECULAU
Drd. Ioan-Radu PETRARIU

Care este contribuția studiului de față la literatura de specialitate?

Lucrarea de față contribuie la literatura dedicată analizei competitivității exporturilor României cu o perspectivă nouă asupra decadelor 2001-2011, perspectivă rezultată din suprapunerea a două analize

* **Geomina Țurlea**, economist cu 20 de ani de experiență în cercetare aplicată de profil, în special în elaborarea de studii și analize pentru fundamentarea deciziilor politice. A absolvit cursurile Academiei de Studii Economice, București, Facultatea de Cibernetică, Statistică și Informatică Economică, promoția 1994, și deține titlul de Doctor în Economie acordat de Academia Română în anul 2004. De la absolvire până în anul 2005 a ocupat diferite poziții de cercetare în cadrul Institutului de Economie Mondială, București, România după care, până în anul 2013 și-a continuat activitatea profesională ca și cercetător în cadrul Centrului Comun de Cercetare al Comisiei Europene, Institutul de Studii Tehnologice Proiective, Sevilla, Spania. Este autor sau coautor a peste 40 de articole științifice publicate în reviste indexate și volume de specialitate și a contribuit la numeroase rapoarte de cercetare și documente de politică economică. Principalele sale domenii de expertiză sunt analiza cantitativă a competitivității și rolul cercetării în tehnologiile de informație și comunicație în procesul de integrare economică europeană.

Valentin Cojanu, profesor în domeniul economiei internaționale la Academia de Studii Economice din București și editează revista de studii interdisciplinare *Journal of Philosophical Economics*. A publicat *Logica raționamentului economic* (C.H. Beck, 2010) și *Integrare și competitivitate. Modele de dezvoltare economică în Europa de Sud-Est* (Ed. ASE București, 2007) (în coordonare). Interesul de cercetare se orientează către economie teritorială și dezvoltare economică, formarea avantajelor competitive în competiția internațională, precum și către re-orientarea economiei ca știință socială.

Alina Alexoaei (Negrea) - doctorandă în cadrul ASE București, domeniul Economie și Afaceri Internaționale. Domenii de cercetare: comerț internațional, comerț și inovare, competitivitate regională și sectorială. Membru în echipa de cercetare în cadrul proiectului *Analiza stadiului competitivității și inovării în regiunea Sud Muntenia*, 2012. Publicații recente: Negrea Alina Petronela (2012) - *Regional Competitiveness: Introducing Clusters and Innovation Systems. Case Study: Sud Muntenia Region*, Constanța, Annals of Ovidius University of Constanta, Seria: Științe Economice - Vol. XII, Nr.2/2012 pp. 289-294, ISSN 1582-9383; Negrea Alina Petronela (2012) - *What about structural convergence?*, Brasov, volumul conferinței "Business Excellence Challenges During the Economic Crisis", Vol II, Ed. Universității Transilvania, 2012, pp. 35-39, ISSN, ISBN 978-606-19-0102-9; Negrea Alina Petronela, Cojanu Valentin (2013) – *Where do we really stand? Romania's performance in terms of unit values and market share*, Sibiu, Proceedings of International Economic Conference of Sibiu - IECS 2013, pp. 599-607, ISSN 2344-1682

Georgiana Neculau este cercetător, coordonator de programe în cadrul Centrului Român pentru Modelare Economică (CERME). Activitatea de cercetare include, începând cu aria tematică a managementului strategic în dezvoltarea socială, incluziunea socială, analiza grupurilor vulnerabile, monitorizare și evaluare dar și cercetare-dezvoltare și competitivitatea companiilor. În ultimii șase ani a participat, în calitate de cercetător în cadrul CERME, și totodată consultant independent, în mai multe proiecte cu finanțare națională și internațională: *Integration Strategies for Urban Poor Areas and Disadvantaged Communities* (World Bank), *Knowledge Mapping Project* (World Bank), *Helping the Invisible Children* (UNICEF), *Real Time Monitoring for the Most Vulnerable* (Institute of Development Studies, Brighton, UK), *The performance of public health care system in South-Eastern Europe* (Friedrich Ebert Foundation Belgrad), *Analysis of the correlation between the research-development expenditure and the economic performance of the main companies in Romania – ROSCORD* (Financed by PNCDI II/ PROGRAM 4), *Multidimensional diagnosis of child's situation in Romania* (UNICEF), *Rapid Assessment of the Social and Poverty Impacts of the Economic Crisis in Romania* (UNICEF), *Strengthening the civil society capacity of promoting social inclusion initiatives* (ANBCC), etc.

Ioan-Radu Petrariu este doctorand în cadrul școlii doctorale „Economie și afaceri internaționale” a Academiei de Studii Economice din București. De-a lungul timpului a avut un rol proactiv în cadrul comunității universitare fiind în prezent cadru didactic asociat al Facultății de Relații Economice Internaționale. Printre domeniile sale specifice de interes, cercetare și specializare se numără: competitivitatea economică, comerțul internațional și politicile comerciale, strategiile de export, politicile europene, creșterea economică, dezvoltarea durabilă, inovarea, publicând în calitate de autor sau coautor articole științifice în diverse reviste de specialitate. Pentru cât mai clara prezentare și interpretare a proceselor și fenomenelor utilizează atât perspectiva microeconomică cât și cea sectorială și macroeconomică.

complementare: *analiza dinamicii performanței exporturilor și analiza veniturilor interne create de producătorii exporturilor și furnizorii acestora*. Perioada analizată include anii de creștere economică mondială (în principal 2003-2007) și primii ani ai crizei economice mondiale (2009-2011). Momentul integrării europene al României, anul 2007, este situat în mijlocul intervalului considerat.

Dinamica performanței exporturilor României a fost evaluată printr-o metodă proprie compusă din trei direcții de cercetare distincte,: (1) evoluția ierarhiei produselor exportate în anii de referință 2001 și 2011, (2) evoluția performanței produselor cheie exportate în 2001 și (3) poziția produselor cheie exportate în 2011 la nivelul anului 2001.

Analiza veniturilor interne create de producătorii exporturilor și furnizorii acestora realizează pentru prima dată pentru România un studiu succint de poziționare pe lanțul de valoare global în logica propusă de Comisia Europeană în ultimele sale două Rapoarte de Competitivitate (2012 și 2013). Rezultatele coroborării celor două analize pot fi utilizate pentru a discuta măsura în care structura actuală a exporturilor contribuie la crearea veniturilor interne și poate astfel deveni utilă în cadrul dezbaterii asupra identificării unui brand de țară pentru România. În vederea realizării acestui ultim obiectiv, am realizat două studii de caz detaliate pe două sectoare rezultate de referință ale economiei românești: *autovehicule de transport rutier și industriile creative*.

Piața Unică și globalizarea

O dimensiune fundamentală cu impact asupra analizei și a rezultatelor sale este apartenența economiei României la piața unică europeană. Piața unică europeană joacă un rol catalizator în stimularea comerțului atât intra-european cât și cu țări non-membre și în același timp conduce la creșterea capacității de inovare, de producție și creșterea eficienței, ca urmare a sporirii dimensiunii spațiale în care firmele din UE activează și a creșterii resurselor la care acestea au acces. Mecanismul de integrare se va reflecta în câteva dimensiuni cantitative pe care le urmărim, cum ar fi: convergența veniturilor, modificările structurale (atât la nivelul structurii comerțului exterior cât și sectorial), sincronizarea ciclurilor de afaceri, evoluția comerțului intra-industrial. Ne străduim însă să separăm, pe cât posibil, efectele integrării europene de cele ale globalizării în general, deoarece considerăm că se poate vorbi de „o globalizare în două viteze” și în sensul în care integrarea europeană precede procesul de globalizare, atât a bunurilor cât și a serviciilor.

Altfel spus, procesul creării pieței unice și a integrării economice este un proces concertat de dezvoltare economică Pareto-optimală, ceea ce conferă tuturor statelor membre un avantaj prin comparație cu arena deschisă a confruntării competitive pe piața globală. Din perspectiva acestui studiu, cele de mai sus înseamnă că analiza de competitivitate a României pe piața UE nu înseamnă numai identificarea acelor zone ale economiei cu performanțe pe piețele respective ale UE, dar și a acelor care contribuie, direct sau indirect, la performanța UE pe piața globală, deoarece acestea vor căpăta, foarte probabil, amploare și pe viitor.

Tendențe mondiale majore ale exporturilor și poziția României

Perioada 2001-2011 se caracterizează printr-o creștere substanțială a pieței mondiale, o accelerare a dinamicii exporturilor și importante mutații în structura geografică a acestora, în special ca urmare a prezenței tot mai semnificative a țărilor emergente pe piețele internaționale și reducerea corespunzătoare a ponderii economiilor avansate, inclusiv a Uniunii Europene pe ansamblul său. Dinamica UE rezultă însă din tendințe diferite pentru UE15⁸ și UE12⁹. România și restul țărilor din grupul UE12 au continuat să crească în pondere în comerțul internațional, ceea ce sugerează că țările care au devenit membre ale UE în cel de-al cincilea de integrare europeană încă se află, ca și economiile emergente, într-un stadiu de dezvoltare extensivă. Această caracteristică se atenuază către sfârșitul intervalului considerat. Pe de altă parte, este de remarcat că grupul

⁸ Grupul țărilor UE15 include: Austria, Belgia, Danemarca, Franța, Finlanda, Grecia, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Portugalia, Regatul Unit, Spania, Suedia.

⁹ Grupul țărilor UE12 include: Bulgaria, Cipru, Republica Cehă, Estonia, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, România, Slovacia, Slovenia, Ungaria.

țărilor UE15 exportă mai mult decât importă, ceea ce devine și cazul grupului țărilor UE12 în 2011, dar nu și al României.

În ceea ce privește structura pe grupe mari de produs a exporturilor, aceasta a înregistrat doar schimbări minore - procesul de globalizare s-a desfășurat ceva mai intens la nivelul produselor industriale prelucrate decât al serviciilor (ponderea produselor industriale prelucrate în exporturile mondiale a crescut, în timp ce cea a serviciilor a scăzut ușor). Ceea ce se observă însă este o creștere a ponderii exporturilor, în principal de produse industriale prelucrate, destinate consumului intermediar - consecință a creșterii fragmentării lanțurilor de producție la nivel internațional.

În acest context global dinamica poziției de ansamblu a României între 2001 și 2011 se caracterizează printr-o creștere importantă a ponderii țării în total exporturi mondiale, și către practic toate piețele. Legăturile comerciale România – UE s-au dezvoltat cel mai rapid, consecință a integrării economice. Mai mult, gradul de convergență al comerțului intra-industrial al României cu UE27 a crescut semnificativ 2008, ceea ce înseamnă că posibilitatea apariției de șocuri asimetrice față de Uniunea Europeană continuă să se reducă.

Creșterea exporturilor României a fost însoțită însă de o creștere chiar și mai importantă a importurilor, ceea ce a rezultat într-o dinamica tot mai negativă a balanței schimburilor externe, atât vis-a-vis de economia mondială dar mai ales către restul țărilor UE. Din acest motiv, deschiderea comercială către alte piețe trebuie să rămână o prioritate a politicii comerciale.

Topul țărilor UE importatoare de produse românești (exclusiv servicii) era în 2011: Germania (1), Italia (2), Franța (3), Ungaria (4), Bulgaria (5), Marea Britanie (6), Olanda (7), Spania (8), Polonia (9), Austria (10). Germania este principalul partener comercial al României. Cu mici variații, această ierarhie s-a menținut constantă pe tot intervalul analizat. La nivelul anului 2011, România înregistra surplus comercial cu 7 state membre ale UE și deficit pe relația cu celelalte 19. Franța este țara cu care România înregistrează cel mai important surplus comercial, ceea ce reflectă într-o mare măsură performanța la export a mașinilor și echipamentelor de transport.

Considerente structurale referitoare la exporturile României

Din punct de vedere structural, a avut loc o dublare a ponderii României în exporturile mondiale de produse agricole (cu creșterea cea mai importantă către UE15), și creșteri importante ale exporturilor de bunuri industriale (mai ales către UE12, dar și către UE15), ca și a exporturilor de servicii de piață (în primul rând către țările BRIC¹⁰ și „Restul lumii”).

Potențialul agricol este totuși insuficient exploatat, ceea ce rezultă și din balanța negativă a comerțului cu bunuri alimentare, băuturi și tutun, deși agricultura ocupă o parte importantă a forței de muncă. Agricultura se află evident pe lanțul de valoare al industriei de alimente și băuturi, sector din ce în ce mai important pentru România în ceea ce privește ponderea în valoarea adăugată mondială și europeană, dar nu și în termeni de comerț exterior. Industria de alimente și băuturi are un nivel de fragmentare mediu, dar ponderea consumului intermediar din sectorul agricol românesc a scăzut semnificativ între 2001 și 2011. În prezent, marea majoritate a producției agricole este destinată direct consumului final al gospodăriilor. Agricultura României este în prezent susținută de politica agricolă comună, dar pentru menținerea avantajului astfel creat dezvoltarea acestui sector va trebui să se bazeze pe creșterea calității și sustenabilității produselor agricole și exploatarea nișelor, prin diversificare și prelucrare.

Comerțul internațional cu servicii de piață este de asemenea un caz special. Ca efect al stadiului actual al globalizării, ponderea exporturilor în total producție și valoare adăugată de servicii de piață a crescut în majoritatea macro-regiunilor, inclusiv UE12, dar nu și în România. Având în vedere contextul liberalizării piețelor serviciilor în UE și faptul că ponderea serviciilor de piață produse în România în producția și valoarea adăugată mondială a crescut puternic între 2001 și 2011, ar fi util de investigat existența unui potențial avantaj

¹⁰ Brazilia, Rusia, India, China

competitiv al României pe piața internațională în acest domeniu și a eventualelor bariere care să permită realizarea acestuia. Este important de observat că, prin comparație cu alte țări ale UE, bunurile produse în România înglobează ponderea cea mai mică de servicii în consumul intermediar, ceea ce înseamnă că serviciile în creștere sunt mai ales destinate consumului final.

În ceea ce privește bunurile industriale prelucrate, se detașează prin dinamica ascendentă exporturile României de autovehiculele care s-au dublat pe intervalul considerat. Acest lucru se datorează atragerii de către România a marilor producători de automobile, în special Renault, responsabil pentru cea mai mare parte a exporturilor românești. A doua categorie de bunuri exportate preponderent de România sunt alte produse industriale¹¹, care împreună cu autovehiculele, reprezentând aproape trei sferturi din totalul exporturilor de produse industriale prelucrate. La polul opus se situează produsele chimice, cu deficit comercial în creștere, pe fondul scăderii puternice a competitivității și performanțelor industriei petrochimice locale.

Nu în ultimul rând este de remarcat că România exportă mai multe materii prime decât importă, ceea ce relevă faptul că poziționarea țării pe lanțul de valoare ar putea fi îmbunătățită cu resursele existente. În același timp, bunurile de consum final au dominat structura importurilor, ceea ce a defavorizat suplimentar poziția economiei românești în contextul crizei mondiale recente. Totuși, cu excepția anilor 2002 și 2009, România a cunoscut o perioadă de îmbunătățire relativă a performanțelor economice și a competitivității bunurilor exportate, situație reflectată de raportul de schimb supraunitar. Din acest punct de vedere anii 2004, 2005, 2006 și 2007 au adus cele mai bune rezultate, iar după declanșarea crizei economice anul 2010 a marcat o ameliorare a acestui raport.

Analiza dinamicii performanței exporturilor României

Ierarhia produselor de top exportate s-a schimbat între 2001-2011, cele 3 principalele clase de produse exportate în 2011 având o pondere mică în urmă cu zece ani. Schimbările structurale au adus în top autovehiculele și grupa de produse utilaje, reactoare nucleare, boilere, în paralel cu ieșirea din top a produselor textile și produselor de pielărie și încălțăminte (prezente în 2001). În 2011, grupa de produse echipamente electrice și electronice era principala grupă de produse exportată de România. A avut loc o scădere a ponderii bunurilor de tehnologie joasă în favoarea celor de tehnologie medie, ca și creșterea bunurilor tehnologice intensive. Totuși, din perspectiva cotelor de piață, **performanțele produselor cheie exportate în 2001 au fost cu mult superioare celor reușite de produsele cheie exportate în 2011**. Modificările nu au fost drastice în ceea ce privește **partenerii strategici** pentru produsele cheie: în anul 2001 aceștia au fost Italia, Germania și, Turcia, iar în 2011 trei dintre cele șapte produse cheie a ajuns pe piața germană, restul au mers în Turcia, Ungaria, Ucraina și Franța.

Gradul de competitivitate a fost analizat pornind de la o clasificare de 2 cifre SA¹² și au fost selectate primele 5 clase de produse cheie ce au reprezentat în ambii ani analizați aproape 50% din totalul valorii exporturilor, demonstrând rolul strategic pe care acestea îl au în ceea ce privește vânzările externe ale României. Extinderea analizei la un nivel de 4 cifre în cadrul grupurilor a reliefat *produsele cheie* exportate de România pentru care se justifică o analiză a nivelului de competitivitate și diversificare în comparație cu alte țări. În 2011 acestea au fost: *Piese și accesorii pentru autovehicule; Sârme, cabluri și alți conductori electrici izolați; Autoturisme (inclusiv autocamioane); Aparată electrice de telefonie pe fir; Uleiuri din petrol (nu brute); Deșeuri și resturi feroase; deșeuri lingotate din fier sau din oțel; Pompe de aer, de vid, hote prevăzute cu un ventilator*. Ierarhia în termeni de competitivitate pe piețele de destinație plasează cea de-a doua mare grupă de export, **8544 - Fire/cabluri izolate, ca cel mai bun performer în 2011**. Deși cea mai importantă în ceea ce privește exporturile, **industria auto ocupă ultimul loc, față de celelalte produse de comparație, în termeni de cotă de piață obținută: 2,9% în Franța pentru automobile și 3,2% în Germania pentru piese și accesorii pentru autovehicule**. În materie de prețuri unitare, cele mai scumpe produse exportate de România dintre cele analizate sunt **aparatele electrice de telefonie pe fir**, în majoritatea cazurilor existând o corelație directă între prețurile practicate și cota de piață obținută.

¹¹ Articole manufacturate diverse (SA 6+8).

¹² Sistem armonizat (SA).

În ceea ce privește **piețele de destinație** pentru produsele cheie, trei din cele șapte produse cheie sunt importate de Germania și au pe piața germană o cotă de piață mai mare de 3%. Alte piețe strategice sunt Turcia, Ungaria, Ucraina și Franța. Pe piețele de destinație, **România este prezentă în top 10 exportatori în cazul tuturor produselor cheie de export. Ponderile în exporturile mondiale variază între 0.3% și 3.2%** și mai mult decât atât, exportatorii produselor cu cele mai bune performanțe se situează în primii trei furnizori de produse pentru piețele lor strategice dovedind o bună capacitate de a concura pe plan internațional¹³.

Competitorii direcți pentru produsele cheie exportate sunt cu preponderență țări membre ale UE, cei mai frecvenți fiind Polonia, Italia și Marea Britanie. Corelând cotele de piață, prețurile unitare și ponderea în exporturile mondiale în cadrul unor diagrame, se observă ca România se plasează alături de competitori precum Polonia, Slovenia și Japonia în cazul industriei auto, pe poziție similară cu Lituania și Polonia în cazul combustibililor și concurând cu Polonia, Italia, UK, Rusia, Olanda, SUA și Germania pentru celelalte produse cheie. Profilul de export al României este similar țărilor Europei Centrale și de Est, în principal cu cel al Poloniei. Factorul preț nu justifică în toate cazurile performanța țărilor în materie de cotă de piață dobândită. O analiză detaliată de piață, care trece însă de obiectivele acestei lucrări, poate oferi explicații suplimentare despre sursele avantajelor competitive.

Considerente structurale referitoare la valoarea adăugată creată în România

Performanța comerțului exterior este legată intrinsec de performanța economică în general, și există numeroase teoretizări și aplicații practice care evaluează o fațetă sau alta a acestei relații evidente, dar complexe.

Cadrul conceptual al analizei legăturii dintre performanța comerțului exterior și creșterea economică este impus de procesul globalizării și efectele sale asupra fragmentării lanțurilor de valoare¹⁴; indicatorul ultim al competitivității exporturilor devine astfel corelația dintre performanța exporturilor și venitul intern realizat pe întregul lanț de valoare al producției acestora.

Condițiile concrete specifice unei economii naționale favorizează emergența și dezvoltarea anumitor activități și succesul lor pe piața mondială, ceea ce rezultă în specializare și structură la nivelul economiilor naționale. Premisa de bază este deci că o economie este cu atât mai competitivă la export, cu cât asigură prin intermediul schimburilor internaționale venituri mai mari cetățenilor săi¹⁵.

În perioada 2001-2011, dar în special în timpul boom-ul economic mondial din 2003–2007, economiile emergente și multe dintre statele în curs de dezvoltate au înregistrat rate de creștere mult mai mari decât țările dezvoltate. Aceasta a rezultat într-o scădere a ponderii veniturilor globale din țările dezvoltate. Cel mai mult a pierdut SUA, iar câștigul cel mai substanțial l-a înregistrat China. Globalizarea a precedat criza, dar aceasta din urmă a adus în prim-plan vulnerabilitățile sistemului economic mondial, și a fost însoțită de o accentuare a ritmului redistribuirii venitului global în favoarea țărilor BRIC și din „Restul Lumii”. Dar nici boom-ul, nici criza nu a schimbat faptul că cea mai mare parte a veniturilor globale (PIB-ul mondial), rămâne în mâinile țărilor dezvoltate, deși a scăzut semnificativ în perioada analizată în această lucrare.

Și ponderea deținută în PIB-ul mondial de grupul de țări care formau Uniunea Europeană în 2012 a înregistrat o scădere marcată de la începerea crizei economice, dar această scădere a fost precedată de o perioadă de creștere. Ponderea României în PIB-ul mondial a cunoscut o tendință similară, deși este de remarcat că, în paralel, poziția României în cadrul economiei UE se consolidează ușor, tendință comună cu celelalte țări UE12. În ceea ce privește venitul pe locuitor, tendința cea mai importantă la nivelul UE este cea

¹³ Pentru *piețele de destinație strategice* diferențele de nivel de competitivitate față de principalii competitori au fost evaluate pe baza unei diagrame cu trei dimensiuni: (1) cota de piață, (2) prețurile unitare de export pe piața de destinație strategică și (3) ponderea în exporturile mondiale pe categoria respectivă de produse.

¹⁴ Un lanț de valoare poate fi definit ca totalitatea activităților și proceselor care se desfășoară în vederea producerii și distribuiri către utilizatorul final a unui anumit bun

¹⁵ O viziune oarecum simplificatoare în măsura în care nu discută sustenabilitatea acestor venituri și tendințele de creștere pe termen lung. Încercăm să compensăm această limitare prin analiza unui interval de timp relativ important și prin referințele la procesul de convergență economică dintre România și Uniunea Europeană.

de convergență. Aceasta este valabil și în cazul României, și a avut loc în paralel cu o divergență a profilului structural al economiei românești față de cel al UE după momentul integrării¹⁶.

Analiza schimbărilor structurale se poate face privind pur și simplu distribuția pe țări a veniturilor (valorii adăugate) mondiale ale unei anumite industrii. Comparativ cu economia mondială, este de remarcant faptul că România se concentrează pe activități intensive în forță de muncă (pielărie, lemn, industrie alimentară), unde pericolul competiției de preț din partea țărilor cu economii emergente este foarte mare. Ponderii PIB-ului României în PIB-ul UE se datorează însă în primul rând agriculturii și materiilor prime, urmate de industriile intensive în forță de muncă.

În comparație cu anul de referință al perioadei considerate (2001) este de remarcant că majoritatea industriilor românești și-au îmbunătățit poziția pe piața mondială și europeană, mai ales în perioada de dinainte de criza economică. Totuși, creșterea cea mai importantă a economiei românești în cadrul UE pe intervalul considerat (2001-2011) se datorează industriilor prelucrătoare cu utilizare intensivă a forței de muncă, de tehnologie medie și joasă, caracterizate de lanțuri de valoare puternic fragmentate și/sau producătoare de materii prime și bunuri intermediare de bază. În același timp, industria producătoare de echipament de transport (autovehicule), considerată de tehnologie medie-înaltă, înregistrează creșterea cea mai semnificativă în total mondial, fiind urmată însă de o selecție similară de industrii manufacturiere de tehnologie medie și joasă.

Analiza veniturilor interne create de producătorii exporturilor și furnizorii acestora

Pentru analiza măsurii în care economia României este integrată în economia mondială și care este efectul acestei integrări asupra veniturilor naționale, folosim doi indicatori derivați din analizele Input-Output și anume: *indicele de specializare pe verticală* și *venitul creat prin integrarea în lanțul global de valoare*.

Indicele de specializare pe verticală măsoară așa numita „componentă externă a exporturilor”, adică ponderea importurilor în total producție asociată cu vectorul exporturilor, luând în considerare întreg lanțul de valoare. În răspuns la oferta de forță de muncă ieftină din țările cu economii emergente, industria prelucrătoare din țările dezvoltate a trecut printr-un proces de delocalizare a anumitor activități, ceea ce a accentuat procesul de creare a lanțurilor de producție globale și a generat creșterea specializării pe verticală a economiilor lumii. Cu cât economia unei țări este mai mare și mai diversificată, cu atât specializarea sa pe verticală este mai redusă, pur și simplu pentru că o țară mai mare va contracta mai ușor produse intermediare de pe teritoriul propriu. Ca și în cazul comerțului exterior, specializarea pe verticală a unei economii este relativ puternic corelată negativ cu dimensiunea sa, dar este influențată și de alți factori cum ar fi: poziționarea geografică, fluxul investițiilor străine, costul factorilor, calitatea mediului de afaceri, adoptarea unui sistem comun de standarde, regimul proprietății intelectuale, libertatea de circulație a capitalului, structura economiei etc.

Însă optimul poziționării pe lanțul de valoare este în acel proces sau activitate care asigură maximul posibil de venituri din comercializarea produsului final, măsurate prin cel de-al doilea indicator, *venitul creat prin integrarea în lanțul global de valoare*. Acest indicator este prin definiție corelat negativ cu indicatorul de specializare pe verticală, dar intensitatea corelației este direct dependentă de ponderea valorii adăugate în total producție la nivel de sector. Astfel este posibil, cel puțin teoretic, ca o țară puternic specializată într-un domeniu în care este foarte favorabil poziționată pe lanțul de valoare, să creeze mai multe venituri interne decât una de dimensiune egală mai puțin specializată, dar cu mai puțin succes în poziționare. În intervalul considerat țările UE au pierdut pondere importantă în comerțul și în PIB-ul mondial, și au crescut în specializarea pe verticală. Dar asta nu a însemnat că ar fi câștigat mai puțin, ci dimpotrivă. Volumul schimburilor externe ale UE a crescut, ca și ponderea exporturilor în PIB-ul propriu, balanța comercială s-a menținut pozitivă iar veniturile reale pe locuitor au continuat să crească. A crescut inclusiv convergența veniturilor pe locuitor, obiectiv explicit al UE. Spre deosebire de alte zone ale lumii, gradul de specializare pe verticală a României a scăzut între 2001 și 2011, iar structura pe țara de origine a importurilor necesare pentru

¹⁶ Concluzie derivată pe baza indicelui Krugman care calculează suma diferențelor dintre ponderea sectoarelor de activitate a două țări sau zone.

producerea exporturilor s-a diversificat. În particular este de remarcat ca România și-a redus dependența de importurile din zona UE. Specializarea pe verticală a României este sub ceea ce ar fi pe medie specializarea pe verticală a unei economii de aceeași dimensiune

Este posibil ca în cadrul grupelor de produse exportate de România să se fi produs o tranziție către produse cu lanț de valoare mai scurt sau mai puțin fragmentat. Dar nu trebuie uitat și faptul că producătorii locali au răspuns în multe cazuri cu succes cererii de produse intermediare ale exportatorilor, în sensul în care au deturnat cererea acestora de la concurența din UE, creând la rândul lor cerere de produse intermediare care a oferit oportunități pe piața locală etc. Deoarece această evoluție este însoțită de creșterea penetrării produselor românești pe piețele externe, scăderea specializării pe verticală este consistentă cu creșterea economică, mai ales alimentată de creșterea cererii interne. În plus, România a înregistrat o contribuție în creștere la producerea exporturilor altor țări membre UE, deși această contribuție este mică, apreciată la sub ceea ce ar fi de așteptat de la o economie de dimensiunea sa.

În ceea ce privește veniturile pe lanțurile de valoare create prin exporturi, în 2011 România reține aproximativ 75%, în timp ce în restul țărilor UE se crează aproape 16% din aceste venituri, adică 91,1% din veniturile create prin exporturile românești pe întregul lor lanț de producție rămâne pe teritoriul UE.

Este de remarcat că deși produsele textile au pierdut poziția de sector cheie pentru exporturi, industria de textile generează încă cele mai mari venituri din export pentru România, și alimentează în cea mai mare măsură crearea de venituri în UE. Este de asemenea de remarcat că poziția industriei de textile a scăzut dramatic între 2001 și 2011 în favoarea industriei de mijloace de transport. Scăderea ponderii industriei textile în total venituri produse prin exporturile din România nu este însoțită de o scădere a veniturilor pe unitate de export, ceea ce înseamnă că este consecința unei scăderi a producției. Procesul exact contrar se petrece la nivelul industriei alimentare, și, într-o mai mică măsură, a agriculturii în general, a cărei pondere în veniturile totale din exporturi a crescut, deși veniturile pe unitate de export au scăzut.

În general, se poate conchide că atât în 2001 cât și în 2011, trei dintre sectoarele producătoare de produse cheie se situează în topul sectoarelor din punctul de vedere al veniturilor pe care le generează, în timp ce celelalte două au o contribuție minimă la crearea veniturilor din export, și pentru ca venitul creat pe unitate de export este printre cele mai mici. Pe ansamblu, o tendință pozitivă pentru România este că venitul creat în România de sectoarele producătoare de produse cheie pe unitate de export este mai mare în 2011 decât în 2001, dar acestea acoperă mai puțin din veniturile totale realizate din exporturi.

În general, România a obținut, în cele mai multe cazuri, recompensa pentru produsele cu un nivel competitiv al prețului unitar prin obținerea unei cote de piață bune și unor venituri mai mari create în interiorul țării. Totuși, este necesară o diversificare a gamei de produse exportate și o concentrare mai mare pe produsele high-tech, punând accent pe valoarea adăugată adusă de activitățile de cercetare-dezvoltare-inovare. Prospectarea de noi piețe de destinație din afara Europei sau a UE este obligatorie în contextul economic actual.

Considerații privind efectele crizei economice

Comparația dintre anul 2001 și 2011 nu trebuie să piardă din vedere caracterul non-linear al evoluției economiei mondiale marcată de criza în desfășurare. Lucrarea dezbate pe larg impactul crizei asupra tuturor aspectelor considerate. Țările au fost afectate diferit în funcție de poziția lor de creditori/debitori neți și de ponderea sectorului de construcții, dar dincolo de aceste diferențe criza a afectat puternic cererea și producția fără un impact sistematic și semnificativ asupra productivității, cel puțin în cazul țărilor UE. Drept urmare, exporturile, mai ales cele către economii mai puțin afectate de criză, și-au reluat creșterea, de obicei chiar mai rapid decât cererea internă. Acesta a fost și cazul României. Au avut loc mutații structurale importante vizibile la nivel de țară, care au urmat re poziționării a producătorilor pe respectivele lanțuri de valoare. Acest proces a dus la o scădere temporară a specializării pe verticală în multe dintre țările lumii.

Interesant este și că la nivelul UE, convergența veniturilor pe locuitor a crescut, în primul rând datorită recesiunii din țările mai dezvoltate, ceea ce sugerează o conjunctură economică favorabilă țărilor cu structura

exporturilor orientată către produse de bază, mai ieftine și cu un grad de sofisticare al sistemului financiar mai redus, cum este și cazul României. Important este, bineînțeles, în ce măsură aceste țări profită de conjunctura dată pentru a atinge o poziție superioară pe lanțurile de valoare globale.

În ceea ce privește evoluția economiei României și a comerțului său exterior, anul 2009 a marcat o evident punct de inflexiune. Asemeni marii majorități a țărilor UE, economia României a înregistrat în 2009 scădere în termeni reali, creșterea reluându-se abia în 2011. Criza a urmat unor doi ani în care balanța comercială s-a înrăutățit dramatic, în mare măsură ca urmare a creșterii consumului și a creditelor ieftine sursa importantă a dezechilibrelor interne. Anul 2009 a fost anul cu cea mai importantă scădere a prețurilor de export ale României pe toată perioada analizată și a marcat schimbări importante la nivelul structurii comerțului exterior.

Studii de caz

În urma analizei datelor statistice pot fi reliefate trei vulnerabilități ale performanței exporturilor românești: (1) dependența ridicată de evoluția prețului și a cererii pentru cele 5 categorii de produse ce însumează 50% din totalul exporturilor, (2) strânsa influență pe care performanța industriei auto o înregistrează asupra performanței generale - 2 din cele 7 produse cheie sunt produse ale industriei auto, (3) trei dintre produsele cheie sunt livrate pe piața germană, România fiind expusă evoluției cererii de pe această piață. Alegerea studiilor de caz este justificată de observațiile din capitolele anterioare: industria de autovehicule este candidatul natural, datorită rolului acesteia în piesajul economic general și în performanța vânzărilor externe, în timp ce industriile creative sunt demne de analizat nu numai pentru că produsele românești nu înglobează suficiente servicii, dar mai ales pentru că zona de creație tinde să acumuleze mare parte din veniturile create pe lanțul de valoare din vânzarea unui produs final. Fiecare studiu de caz urmărește tendințele structurale la nivelul industriei, localizarea în România și în UE, cât și performanțele la nivel sectorial.

Industria auto reprezintă un sector semnificativ pentru economia României, aceasta captând resurse extrem de variate și implicând o gamă foarte largă a actorilor economici, motive pentru care este considerată ca fiind una dintre cele mai competitive ramuri industriale. Industria auto din România este una de tip „cluster”, cu o concentrare geografică ridicată și limitată în principal în 3 județe. Performanța sectorului poate fi sintetizată astfel: în ceea ce privește productivitatea muncii, România este sub media UE, însă este pe o poziție similară cu Marea Britanie și cu mult peste Italia, Ungaria, Cehia sau Polonia. Valoarea adăugată generată de industria auto din România (în termeni absoluți) este cea mai scăzută din rândul țărilor analizate. Deși sectorul este bine susținut din punct de vedere al structurilor de cercetare, cheltuielile cu CDI realizate de companiile din industrie au fost foarte scăzute.

La nivel UE, clasificarea clusterelor în funcție de mărime, specializare și focus plasează Germania pe locul întâi, demonstrând gradul de ridicat de competitivitate al țării în industria auto. Lideri în Europa Centrală și de Est sunt Cehia, Slovacia, Polonia și România.

Datele statistice pentru România arată că în ultima perioadă **industriile creative** au avut în general un trend ascendent și și-au câștigat un rol important la nivel macroeconomic. În cadrul industriilor creative, în România ramura cu cea mai mare contribuție din punct de vedere al contribuției la PIB, al ocupării forței de muncă, al productivității muncii, este sectorul de software. La nivel național, principala caracteristică a sectoarelor creative este aceea că, spre deosebire de celelalte ramuri, acestea sunt concentrate preponderent la nivelul unei singure regiuni/unui singur județ, în acest caz fiind localizate în principal la nivelul Bucureștiului.

Chiar dacă clusterelor creative sunt distribuite pe întreg teritoriul european, există concentrații mari care acoperă zone largi, cum ar fi partea de sud a Angliei, țările Benelux și Ile de France, cele transnaționale fiind de asemenea prezente.

Descrierea sectorului în ansamblu și realizarea de comparații între state sunt obiective dificil de realizat datorită lipsei instrumentelor de statistică economică și a unei clasificări armonizată la nivelul UE a activităților de acest tip. Putem concluziona însă faptul că pentru București, Cluj, Timiș, Brașov și Iași valorile privind numărul de angajați, numărul de firme și cifra de afaceri sunt cel puțin la nivelul oricărei economii

locale dezvoltate din Europa. De asemenea, toate regiunile României se clasează mult mai bine în ierarhia ocupării în domenii creative decât într-o ierarhie a performanței economice măsurată de exemplu prin nivelul productivității.

STRATEGY AND POLICY STUDIES (SPOS) 2013

– SUMMARIES –

- STRATEGY AND POLICY STUDIES (SPOS) 2013 -

ISSN 1843-1372

© EUROPEAN INSTITUTE OF ROMANIA, 2014

Bd. Regina Elisabeta nr. 7-9, Sector 3, București, România

Phone no. (4021) 314 26 96; Fax (4021) 314 26 66

E-mail: ier@ier.ro

Website: www.ier.ro

Graphics & DTP: Monica Dumitrescu

FOREWORD

Promoting public policies based upon prior research, rigorously founded, represents a key element in providing quality results with a positive impact upon the lives of citizens. The European Institute of Romania, as public institution with the role of supporting the creation and the implementation of the Government's policies, continued in 2013 the research - development programme, dedicated to the *Strategy and Policy Studies – SPOS*.

The SPOS programme is designed to provide the background and to help the implementation of the Romanian Government policies in the area of European affairs by providing information and alternative scenarios to the policy makers.

In 2013, as a part of this project, *four studies* were elaborated, tackling fields which are relevant for Romania's evolution in the European context. The research had in view to provide **founding elements** and proposals for policy measures in key areas such as the **electricity and gas markets** (*The gradual liberalization of the electricity and gas markets and the impact of this process on the Romanian economy*), **inclusion policy** (*Roma inclusion policies in EU Member States*), **free movement of workers** (*The estimation of the impact of free movement of Romanian workers in EU region from 01.01.2014; realities and trends from economic, employment and social perspectives, at national and European level*) and **competitiveness on the single market** (*Romania's competitive advantages on the EU internal market*).

In the end, we would like to thank both the research teams and all those who have supported the research process in its various stages.

Gabriela Drăgan

Director General of the European Institute of Romania

CONTENTS:

Study No 1
The gradual liberalization of the electricity and gas markets and the impact of this process on the Romanian economy p. 45

Study No 2
Roma inclusion policies in EU Member States..... p. 52

Study No 3
The estimation of the impact of free movement of Romanian workers in EU region from 01.01.2014; realities and trends from economic, employment and social perspectives, at national and European level p. 58

Study No 4
Romania's competitive advantages on the EU internal market p. 70

Summary Study No 1

The gradual liberalization of the electricity and gas markets and the impact of this process on the Romanian economy

Authors * : Prof. Aureliu LECA (coordinator), PhD
Associated Prof. Virgil MUȘĂTESCU, PhD
Victor IONESCU
Florin TOBESCU
Eugenia GUȘILOV

The study aims at strengthening the overall strategic framework of policies and actions in completing and consolidating the single market in Romania, as well as at identifying opportunities and risks, respectively, exploiting and offsetting them, with the transition to the final stage of liberalization of electricity and gas. Accordingly, the paper analyses the impact of this process on the Romanian economy and society, presenting a series of conclusions and recommendations for action.

Why does Romania need the liberalization of the electricity and gas markets?

The role of the power and natural gas exchanges is essential in the creation of regional markets - themselves intermediary steps towards the common energy market. The European Council of February 2011 set the deadline for completing the internal market for electricity and natural gas in 2014.

In Romania, electricity is cheaper by over 30% than the EU average and the gas by about 150%. So, the companies in Romania benefit from much cheaper energy than the rest of the EU, which gives them a competitive advantage that can be interpreted either as state aid or as dumping. As a result, the big difference in price between Romania and the EU must be reduced by the liberalization process, which is slower for

* **Aureliu LECA**, PhD, is Professor Emeritus, member of the Academy of Technical Sciences in Romania (since 1997), Professor and Head of the UNESCO Chair of Engineering Sciences (1992-2010) at the University Politehnica, Bucharest, author of 34 books and manuals and 141 papers published, President and CEO of the Autonomous Electricity-RENEL (1991-1993, 1997-1998), President, Romanian National Committee of World Energy Council (1990-1993, 1997-2004), member of the Senate (2000-2004), awarded by the President of Romania with the National Order "Star of Romania", the rank of Knight (2000).

Virgil MUȘĂTESCU, PhD in energy and PhD in economics, is professor of the University "Politehnica" Bucharest; author or co-author of 27 books on energy; President of Romanian Energy Policies Association; former Director General for Energy, Oil, and Gas in the Ministry of Economy (1990-1995), project officer in European Bank for Reconstruction and Development (EBRD, 1885-2000), senior energy advisor with US Agency for International Development (USAID, 2000-2008), international consultant.

Victor IONESCU is CEO of SC Electricity Market Operator - OPCOM SA, associate professor at the Polytechnic University of Bucharest, former researcher, author of works in electricity trading, development and coupling strategies of national and regional markets for electricity, development of power systems, investment strategies and risk analyzes.

Florin TOBESCU holds a Master of Science in Geology and Geophysics (1984), is specialised in energy; he acts as member of the Natural Gas Group of Experts of the European Union and member of the UNECE/UNO Ad Hoc Group of Experts on Supply and Use of Gas; since 2004 he works with the Romanian Energy Regulatory Authority-ANRE; he is author and co-author of books and scientific and technical papers on energy matters; he was involved in major international energy projects, delivering technical assistance mainly with IPA Energy Consulting, United Kingdom, with Gasunie, Olanda, with NERA Economical Research, Spain, with Sofregaz, France, with USAID, Bechtel and Nexant, Inc. USA; he also worked with The Romanian Energy Policy Association-APER as Executive Director (1999-2002), and with the Romanian Government, The Economy and Trade Ministry/Industry Ministry (1992-1998).

Eugenia GUȘILOV is Founder and Managing Director of Romania Energy Center (ROEC); since June 2010 she is part of the Marketing & Business Development, Umbrella Group; a former Program assistant, Harriman Institute, Columbia University; she holds a Master degree in International Affairs, Columbia University, School of International and Public Affairs (2010).

people (2012-2018) and faster in industry (2012-2014). In particular, in the case of natural gas, domestic gas prices would have to reach the average prices in the region, which means an increase of about 160%.

In the 1990s Romania had an extremely energy intensive and inefficient industry. Its low energy performance became long-lasting. After Romania's accession to the EU, the energy legislation has changed under the pressure of EU Directives and Regulations. Generally, the energy sector in Romania was grossly underfinanced and key investments were not made, limiting the ability to retire old and inefficient installations. Recently, the use of the EU funds for energy projects has been limited and below potential. Energy efficiency has been ignored: the energy intensity of the Romanian industry is 2.5 times higher than in the EU. Thus, the high energy costs, subsidized so far, are a direct consequence of the actions (or inactions) described above, gross mismanagement of the sector, and of the hard policy choices repeatedly delayed by all governments. They will now fall on the consumers.

Romanian electricity and natural gas markets are confronted with major distortions (subsidies/cross-subsidies), at present. They stem from the fact that energy prices have been artificially maintained at very low levels and used as a short term fix for pervasive social problems. Therefore, in contrast to other European countries, where timely deregulation has increased competition resulting in lower prices (both in wholesale and retail markets), in Romania the expectation is that deregulation will result in higher prices, particularly because the measure is long overdue and has created in the meantime a series of other problems: mainly, the low energy prices have de-capitalized the companies that were thus unable to invest in energy efficiency measures and other modernization projects - all this driving further up the real costs of energy supply. The social problem is compounded by the renewable support scheme and the cogeneration bonus. District heating is an energy subsector with its own set of problems with significant social impact. All these different problems accrue in the energy bill.

What is the essence of the 3rd Energy Package?

The 3rd Energy Package (TEP) was adopted to accelerate the creation of a common European energy market. Its central idea is the separation of competitive areas from the natural monopoly ones and regulated prices, so as to ensure an optimum use of resources. The package consists of two Directives (2009/72/EC on electricity and 2009/73/EC on natural gas) and three Regulations (713, 714 and 715, all of 2009) which set up new EU institutions such as ACER and ENTSO-E and ENTSO-G. In fact, since Barcelona European Council in 2002, the intention was to reach a minimum 10% interconnection capacity between the EU Member States by 2007. However, it did not happen. In 2011 the electricity system in Europe had an interconnection capacity of just 5% and the European energy markets were fragmented, governed by different rules and tariffs and, remained poorly interconnected.

TEP lays the foundation upon which the pan-European energy target model will be defined. After the general characteristics of the electricity target model are established, the following steps are taken: drafting binding European regulations (framework guidelines, network codes); setting the market mechanisms; progressive implementation by using the existent intra and inter-regional initiatives. The target model supplies a medium term vision meant to facilitate progressive implementation of the European market model for an efficient allocation of the interconnection capacities and congestion management with the help of market mechanisms. This model contains elements which refer to:

- *Day-Ahead Market*: market coupling through price by (i) using the same algorithm to set the price; (ii) harmonizing the closing hours; (iii) good communication of bidding data between power exchanges; (iv) product compatibility.
- *Cross Border Intra Day Market*: ensuring the possibility to trade continuously with block bids;
- *Forward Market*, two alternative models are taken into account: 1) physical transport rights based on the "use it or sell it" principle; 2) financial transport rights (issued by transport and system operators). The model envisages the creation of a secondary market for trading transport capacity rights;
- *Balancing Market*;
- *Calculations of Cross Border capacities*.

To date, the following framework guidelines have been issued or are under preparation: balancing, functioning of the power system, connection to the transport network, and functioning of the Day-Ahead Market in a coupled system.

The network codes target the harmonization of the following areas: i) capacity allocation and congestion management; ii) balancing; iii) connecting industrial consumers and operators of distribution systems to the grid; iv) requirements for connecting producers to the grid; v) adjustment of frequencies and reserves; vi) operational planning and programming; vii) operational safety; viii) demands of the forward markets; ix) direct connection to high voltage grid.

This energy market model promoted by TEP (when applied correctly) facilitates consumer choice and competition, strengthens the independence of national regulators and system operators, develops the markets through specific exchanges, and creates further advantages to governments and societies through “avoided costs”. But, unbundling is not a panacea, since the market becomes attractive only if its size and density allows active competition between many operators. Markets have their own sensitivities and the absence of well-designed rules and development programmes can generate huge risks (see, for instance, the 2006 California crisis). The transition from monopolies to markets requires a close monitoring of both, while unbundling also requires a more sophisticated regulation. In order for this energy market model to work, indiscriminate access to the grid must be granted to all interested parties. This is ensured by grid operators that have no interests in either production or distribution since the commercial activities are separated from the grid. There are three ways to achieve this:

- a) Ownership Unbundling (OU);
- b) Independent System Operator (ISO);
- c) Independent Transport System Operator (TSO).

EU countries do not await a central initiative and get actively involved in the energy market. Parallel to the top-down integration approach of TEP, there is also a bottom-up approach represented by the regional integration initiatives such as the trilateral coupling of the Dutch, Belgian, and French markets. Another example is the Nord Pool Spot (Norway, Sweden, Finland and Denmark). EPEX Spot was set up in 2009. The same year, market coupling through price was chosen as the European target model. In 2010, Poland joined Nord Pool Spot. In 2011, Italy and Slovenia achieved market coupling, followed by Netherlands and Norway (NorNed cable), Netherlands and UK (BritNed cable). The current regional situation looks like this:

- *North zone*: Denmark, Germany, Norway, Poland, Sweden, and Finland (final border integration: Q4, 2014),
- *Baltic zone*: Estonia, Latvia, Lithuania (Q4, 2014),
- *Central-West zone*: Belgium, France, Germany, Netherlands, Luxembourg (Q4, 2012),
- *South-West zone*: France, Portugal, Spain (Q2, 2013),
- *Central-East zone*: Germany, Austria, Poland, Slovakia, Czech republic, Hungary, Slovenia (Q4, 2013),
- *Central-South zone*: Austria, France, Germany, Greece, Italy, Slovenia (Q1, 2014),
- *FUI*: France, UK, Ireland (Q4, 2014).

Where does Romania stand in the process?

Decision making in energy was shaped by political governing programmes (short term) and compliance to European regulations, and subject to ad-hoc measures. Specific sector strategies did not have a common national support basis in the medium and long term that could ensure a certain degree of continuity and direction for a sustainable development model. This has put Romania at a visible disadvantage compared to its regional peers with similar economic situations back in 1990.

According to Law 123/2012, Romania has chosen the ISO model. *Independent and effective oversight* by market “watchdogs” – the national energy regulators – is essential in order to be able to reap the benefits of a competitive energy market. TEP provides also the possibility for the consumer to change their current supplier faster (in three weeks only).

Currently, the energy sector has low levels of performance, since it has not received the attention that a critical infrastructure should. Romania has now the lowest electricity and natural gas prices in the EU, but the presence of a functioning regional exchange will push these prices up. The local specificities are likely to raise more difficulties to energy price deregulation.

In 2012 Romanian domestic electricity consumption dropped by 2.6% compared to 2011. Romania's natural gas consumption dropped by 4% in 2012 compared to the previous year. The declining trend in electricity and natural gas consumption has continued in 2013, due a contracted demand.

Romania should advance proposals to adopt some major implementation decisions in order to facilitate application of EU legislation and favour its own energy sector. The country should benefit from the advantage of having the third lowest energy import dependency level in the EU (only 21.3%). Any positive effect of discovering new economical reserves of conventional or unconventional gas will be completely cancelled out if:

- The price control policy continues;
- The concession system stays as it is (too easy, over long periods, and with no guarantees whatsoever that the new hydrocarbons will benefit the domestic market first);
- The current lack of concern regarding an efficient use of energy resources continues.

The liberalization process has to be accompanied by the creation of new pricing mechanisms for trading electricity: from spot to day ahead, daily, weekly, monthly, quarterly, annual and multiannual delivery. Regulation 1227/2011 states the importance of “assuring the consumers and market participants that they can trust the integrity of the electricity and natural gas markets and that the wholesale prices reflect the balanced and competitive interaction between demand and supply and that profits cannot be made through market abuse”. For *electricity* trading, these instruments are quite advanced:

1. *Centralized Market for Bilateral Power Contracts*, launched in 2005, offers the possibility of open auctions based on non-standardized offers for delivery over periods in excess of one month.

2. *Centralized Market for Bilateral Power Contracts* with on-going negotiation – forward market. Launched in 2007, the market allows electronic trading on OPCOM's trading platform, based on simple price-quantity offers for standardized tools listed on OPCOM, for delivery periods in excess of one week. At all time, market participants have at their disposal 12 types of standard instruments for 29 different delivery periods. The initiator proposes a price at the start of the tender session, which is negotiated continuously during the session (with all the information on other quantities and prices updated in real time for all participants).

3. *Day-Ahead Market* was launched in 2005. It offers the participants the possibility to balance their portfolio one day-ahead of the delivery and take advantage of the market opportunities close to the delivery date. Trading is conducted in a closed tender, where the price is set at market closure at the point where aggregate demand meets aggregate supply for each of the 24 hour intervals of the day ahead. Since 2008, OPCOM is the counterparty for each transaction on the day-ahead market. This market will be coupled with the neighbouring power markets meaning that cross-border capacity allocation will be conducted through transactions on OPCOM.

4. *Adjustment Market* was commercially launched in 2011. This market is part of the wholesale day ahead market, but it opens only after transactions are confirmed on the Day-Ahead Market. Trading is conducted electronically through open tender. OPCOM is the counterparty for each transaction on this market as well. The adjustment market represents the first stage of developing the intra-day market. The target model for the intra-day cross border market is that of continuing implicit allocation. OPCOM will be involved in this process that is to be decided by European regulations, most likely through the Network Code for capacity allocation and congestion management.

For *natural gas*, according to the provisions of Law 123/2012 there are currently two segments:

1. *Competitive market*, which functions based on a) bilateral contracts between natural gas operators; b) transactions on centralized markets administered by the natural gas market operator or by the balancing market operator; c) other types of transactions or contracts.

2. *Regulated market* - In 2012, there were 41 suppliers in this market last year, servicing a total number of 3,198,686 consumers, which received a total of 52,562.52 GWh in 2012.

There is another element - the centralized voluntary market – which is gradually taking shape. The natural gas exchange will be a key step in bringing more transparency to these transactions and ensuring that consumers pay a fair price.

The aim of the European internal market is to create a basis for effective competition. To that extent, price regulation will be gradually abandoned. For electricity, the regulated prices are gradually eliminated starting with September 1, 2012 until January 1, 2014 - for industrial consumers, as they are removed for residential consumers, between July 2013 and December 2017. For natural gas, industrial consumers will see the prices increase between Dec. 1, 2012 to Oct.1, 2014 while for household consumers between July 1, 2013 and Oct. 1, 2018. Because Romania has currently the lowest energy prices (by 30% cheaper than the EU average for electricity and by 150% cheaper for natural gas), price deregulation equals to significant price hikes. But, compared to the low purchasing power per capita, energy is expensive even now for most Romanians. Further price increases (which are certain) will pose a significant problem for a growing number of the population. Measures to counteract the projected effects of price deregulation should receive full and immediate attention from all stakeholders.

As to the industrial consumers, in the EU context, Romanian companies that are competitive due to cheap energy prices can be accused of dumping practices or benefiting from illegal state aid. That is why the big price differential has to be narrowed. This is done through the liberalization process, which is faster for the industry and slower for household consumers. For each company individually, the critical point depends on its business performance, size, restructuring measures and their implementation stage, working capital and internal funds available for the company's development, the market circumstances it operates in, the support of the unions and federations it is part of, and the specific social problems it faces. Ultimately, price liberalization in Romania could boil down to the question of low revenues, which is the responsibility of the government and has to do first and foremost with economic growth.

What are the consequences of liberalization for the social system?

Romania already has an acute social problem. Of the 20 poorest regions in the EU, 7 are in Romania, the country with the lowest revenue per capita in the EU. The energy poverty affects 40% of the population. Since 1990, the problem of vulnerable energy consumers has been addressed by price regulation and was supplemented by a complex system of subsidies and social benefits.

Romania's energy-efficiency is not good either. In 2010, its economy ranked the third most energy wasteful in the EU, after Bulgaria and Estonia. A similar situation is observed in the residential heating, where Romania ranks 6th in terms of annual consumption for residential heating. Further neglect of these major energy inefficiencies is negatively affecting the country's economic growth. At the same time, it is more likely to push people into poverty, than the price deregulation process. The already inflated energy bills emerged because the present energy losses have gone unaddressed for far too long. For instance, of the 83,000 apartment blocks, only 5-6% of them have currently thermal insulation. In the absence of decisive action to properly address the topic of urban and rural energy systems (by tackling the problem simultaneously with different solutions - social assistance measures, fiscal and financial incentive packages to accelerate the process and attract private capital in addition to making use of the EU funds), the price deregulation may bring significant social unrest.

Directive 2010/31/EU found that buildings account for 40% of the total energy consumed in the EU. According to the 2011 census, Romania has approx. 5 million buildings (equivalent to 8.5 million individual homes), 54.4% of which are located in urban areas. Romania has 83799 multi storey apartment blocks that

house 7821169 residents (37% of Romania's population). The energy losses in this building stock are 2 to 3 times higher than the average in developed European countries. Thermal rehabilitation of the blocks constructed before 1989 can reduce the final thermal energy consumption by 30-50% and significantly diminish the effects and spread of energy poverty in the context of the projected price increase for energy. Romanian consumers paid in 2011 the 5th lowest price for heating (63 Euro/MWh), but when the PPP is factored in, it turns out that Romanians pay the highest price in Europe (235% compared to their actual revenues, using Finland as benchmark). In Romania, the price for thermal energy and heat supply is overblown by conflicting regulations issued by ANRE, on the one hand, and ANRSC, on the other. ANRE's use of the one-tier tariff system instead of the two-tier tariff for natural gas and heat (which is being used in other countries) is to the disadvantage of the consumer and the supplier.

The social system currently in place has some shortcomings: it is a short term fix devised under time pressure, which and takes into account mainly the household revenue criteria; the recipients of the minimum income guarantee and of the family benefits do not qualify as 'vulnerable clients,' according to the legal definition; there is a weak connection between social assistance and the principles that should define the vulnerable consumer; plus, the Social assistance strategy lacks a reference to "fuel poverty". The assistance for thermal energy does not address the underlying problem of energy inefficient homes. Finally, Romania has no quantitative indicators in place to measure the magnitude of energy poverty or its depth ("fuel poverty gap"). It is extremely difficult to appreciate the consumers' degree of vulnerability in the absence of any metrics to measure the "fuel poverty gap". These elements point to the need to rethink the social assistance system to make it address and differentiate energy poverty from other types of poverty and tackle it accordingly.

A scenario analysis has been used for the household consumer's sensitivity to natural gas prices, utilizing a price projection in line with the agreed deregulation calendar. The fact of the matter is that even if the final residential consumers can be shielded by manipulating other price components and by spreading in time the price increases, this can only provide a partial and temporary cushion. Given the current low price level, the projected increases (+150%) are likely to have a dramatic impact, especially on the household consumers. That is why price deregulation in the natural gas sector has to be accompanied by a nation-wide energy efficiency programme, as well as by a more sophisticated social assistance programme. Provided that such measures are implemented, the number of vulnerable consumers may still remain quite big. Hence, the long term solution would be to stimulate economic growth, which would result in increased family revenues.

What are the main recommendations?

Above all, it is imperative for Romania to decide upon a model of economic development, setting up a priority list. Mineral resources, energy, transport infrastructure should be used as a basis for attracting investments in the industries of the future and allow for the development of a knowledge based economy that would increase exports with higher added value. Such an approach requires integrated strategic thinking, planning and management.

Liberalization of the energy prices is conducted amidst a grossly unsustainable energy sector, which incurs huge losses. Due to its reform's delay, price deregulation will put a significant strain on all the consumers. Measures to soften this shock will have to target a reduction of both energy consumption (through energy efficiency) and of the energy losses (through modernization of the antiquated infrastructure). Studies show that energy efficiency can be improved by 16-24%.

Key recommendations are:

1. Improve the institutional framework by:
 - a. Setting up a National Authority for Energy Efficiency (NAEE);
 - b. Setting up a Department for Urban and Rural Energy Systems within the Ministry of Regional Development and Public Administration;
 - c. ANRE to take over key activities, such as thermal energy from ANRSC.

2. Improve the legal framework by adopting the necessary provisions for the Energy Performance Contracts that will enable the use of the Energy Services Companies (ESCO).

3. National Energy Efficiency Strategy has to set real objectives for 2020 and intermediary targets as benchmarks to help us get there.

4. Create a framework that should enable companies to work based on voluntary agreements for increasing energy efficiency.

5. The competent authorities should consult with industry on the best ways to reach the energy efficiency target, after a careful cost-benefit analysis and taking into account the experience of other EU states. A mechanism to recoup the costs for the parties under obligation should be established.

6. The distortions present on the market (natural gas, renewable, as well as ethical aspects in concluding contracts) should be eliminated.

7. An energy efficiency culture should be created and developed through media information campaigns, subjects taught in school, etc.

8. The number one priority should be to use the EU funds to increase energy efficiency in the areas where the savings potential is the highest (public and residential buildings), which was identified as having the highest savings potential (40-50%).

9. Implement integrated energy management systems at all big industrial consumers.

10. Identify and promote the use of energy efficiency methods for industrial consumers: end-of-pipe technology (in the short term) and radically innovative technologies, processes and substitute materials (in the long term).

11. Disseminate best available technologies and successful practices applied elsewhere (including use of substitute materials) that could be replicated by Romanian companies.

12. Make permanent the tax on excess profits from liberalization put in place at the beginning of 2012. This will ensure collection of sufficient revenues to support the vulnerable consumers beyond the 2017-2018 horizon and will ensure a smooth transition until such time when the economy grows at rates that can lift the income of Romanians to a level where higher prices for energy will be affordable (without social assistance) for the majority of the population.

13. Put in place a mechanism to monitor the impact of higher energy prices on residential consumers, on the competitiveness of economic agents and on energy intensive industry.

14. Create an expert task force that would look in depth at the particular situation of the household consumers, would work out quantitative metrics to measure the full extent of the vulnerability towards higher energy prices, would run different scenarios, would seek to differentiate the household consumers according to better defined criteria and would propose targeted solutions. This task force could precede the creation of a separate independent structure that shall have full control and bear full responsibility over the national assistance programme for the vulnerable consumers.

15. It is a given that energy price liberalization will bring an additional number of consumers in the vulnerable segment. However, social protection through price has to end and adequate social assistance from central and local budgets should be put in its place. The market has to be free. The consumers unable to pay for the public service should be supported by well-targeted social measures. The analysis shows that the number one priority for the state should be to channel all its efforts to assist the vulnerable consumers. This category will increase numerically for two reasons:

a. The energy bill will go up, most likely higher and faster than the individual revenues;

b. The number of vulnerable consumers will increase because the price hike shall push new consumer categories (currently unaffected) into energy poverty.

Summary Study No. 2

Roma inclusion policies in EU Member States

Authors* : Sorin CACE, PhD, (coordinator)
Gabriela NEAGU, PhD
Cristina RAȚ, PhD
Ana IVASIUC

The overall objective of the study is to strengthen the programmatic and action framework for the sustainable and inclusive development of the Roma population in Romania and Europe, in the context of a pronounced manifestation of the attributes of the welfare state and of its European dimension.

The study provides a critical analysis of the main conceptual and social policies approaches that address the problems faced by the Roma minority in European countries, highlighting examples of good practice in Romania and other EU countries, but also pointing out shortcomings, namely limitations that undermine the effectiveness of inclusion programmes. Recommendations aimed at Roma inclusion prioritize problems, indicating the social policy instruments that can be used by both public institutions and non- governmental organizations. The models of good practice presented in this study were selected based on previous assessments of the European Commission or of institutions and independent researchers; some of these programmes have already been replicated and others demonstrated the feasibility of their replication in different regions or countries.

What are the defining elements of a framework of the EU policy on Roma social inclusion?

The development of the “social inclusion” concept and its corresponding social policies are connected to the European discourse on the risks of poverty and social exclusion, which can be found in the 1984 documents of the Council of European Communities. The emergence of the Lisbon Agenda (2000) and of the Open Method of Coordination in the Domain of Social Policies (OMC), mark the evolution of the European inclusion policies, as substantiation by the Laeken indicators. A key role in fostering social inclusion is played by the *European Platform against Poverty and Social Exclusion*, launched in 2010 as part of the Europe 2020 strategy for smart, sustainable and inclusive growth, and its currently employed AROPE indicator. The *Platform* aims to stand for a political commitment of EU member states to promote social innovation and more efficient use of European funds for the objectives of social inclusion.

European efforts to address the inclusion of ethnic Roma European citizens are justified by the problems they often face: persistent and multiple deprivations, hardened by social and spatial marginalization. Corresponding policies are channelled on two main approaches: i) *mainstreaming*, aims at integrating a specific Roma focus into general EU policies on promoting anti-discrimination and social inclusion, and ii)

* Sorin Cace holds PhD in sociology and economy, 2nd degree research fellow with the Research Institute for Quality of Life, Romanian Academy. He is president of CATALACTICA Association and director of The Journal of Community Positive Practices.

Gabriela Neagu holds a Ph.D. in sociology and acts as researcher with the Research Institute for Quality of Life. Most of her works - articles in journals, books - are focused on the access to education of the population, social mobility and the quality of education.

Cristina Raț is lecturer at the Sociology Department of the Babeș-Bolyai University Cluj-Napoca and executive editor of *Studia UBB Sociologia*, holding a PhD in Sociology (2008). Her research is focused on the anti-poverty effects of social policies in Central and Eastern Europe and on the situation of Roma minority from marginalized, deprived settlements.

Ana Ivasiuc has graduated in 2004 the Faculty of Cultural Anthropology and Development Sociology in Leiden, The Netherlands and followed a Master's Degree in Migrations and Interethnic Relations at the University Paris VII. Since 2009, she coordinates the research activities within „Împreună” Agency for Community Development in the field of Roma inclusion; currently she is finalising PhD studies in the field of Roma issues.

targeting, aims at designing programmes with a specific focus on Roma. Although seemingly divergent, the two strategies are combined to ensure the social inclusion of the Roma.

The European commitment to this end becomes manifest with the development of various bylaws. The first official recommendation was issued by the Council of the European Communities (CoE nr. 563/1969). It asks member states to implement measures to tackle discrimination against the *Gypsies* (the term used back then), defined as a group among *Travellers*: maintaining sites for caravans with adequate public facilities, ensuring alternative accommodation in regions with cold climate, educational programmes for children, vocational training programmes for adults, the establishment of national agencies that include representatives of Traveller populations and also of non-governmental organizations working with Traveller communities, the issuing of modifications to national legislations on social services and benefits so as to ensure the access of Travellers, etc.

The change of the political regime in Central and Eastern Europe (1989) left open the possibility of post-socialist countries to join the European Community. Under these circumstances, an important role was taken by the Conference on Security and Cooperation in Europe (the future OSCE), who drew attention to the problems faced by Roma populations throughout Europe at the 1990 Copenhagen meeting. A year later, the Office for Democratic Institutions and Human Rights was established within OSCE, working to mobilize European institutions to address the problems faced by the Roma, defined as a European minority, and to put international pressure on national governments.

In 1993 CoE issued a consistent set of recommendations to European states for the improvement of the situation of the Roma, which restated previous recommendations on the rights of ethnic minorities, but also those on policies concerning Traveller populations. The document acknowledged the status of the Roma as a European minority subject to historical discrimination, while the Resolution 44/1997 of the Council of Europe stated that the term *Roma* should be used in referring to various groups known as *Roma*, *Sinti*, *Manoush*, *Gitanos*, *Tigani*, *Tsiganes* etc.

In 2002, after the presentation of the national strategies for social inclusion set by the Lisbon Agenda (2000), the CoE set forth a new set of recommendations (Resolution 1557/2002) which laid more emphasis on the role of the EU and indicated six conditions that member states should fulfil in improving the situation of the Roma: (1) solving the legal status of the Roma, (2) specific programmes that ensure the participation of the Roma (as citizens and as a minority community) in political decision-making, (3) equal-treatment in the field of various public services, (4) affirmative action in the benefit of the most disadvantaged, including the Roma, (5) specific institutional measures to protect Romani culture, (6) the combating of racism, xenophobia, and intolerance.

The *Decade of Roma Inclusion 2005-2015* is a multinational project, initiated by 12 countries in Europe and founding international partner organizations to actively enhance the lives of Roma. Its ambitious objectives aim to close the gap between the Roma and non-Roma, in welfare and living conditions.

The European Commission's first *European Roma Summit* took place in Brussels, in 2008. According to Roma organizations, it failed to set specific targets and mechanisms that monitor the progress of nation states. Afterwards, a *Platform for Roma Inclusion* was created within DG Justice.

The most important turning point in the role of the EU concerning the situation of the Roma was the creation of the *European Framework for the National Roma Inclusion Strategies* (NRIS, 2011) for the 2014 - 2020 programming period, which bring in monitoring and evaluation instruments, enabling the EC to set forth specific recommendations for each EU member state.

What characterises the national policies addressing the Roma inclusion in Europe?

The study presents aspects concerning the situation of the Roma population in Bulgaria, Slovakia, the Czech Rep., Finland, France, Greece, Hungary, Italy, Romania, Spain and the United Kingdom, as framework for a comparative analysis of European member states; the analysis relates to the main policy approaches of

the national strategies for Roma inclusion and to the most important critiques of the European Commission, European Roma Rights Centre and the civil society. Country's progresses and failures with regard to Roma inclusion were helpful in identifying the good practices.

The ways in which EU countries respond to the problems of multiple deprivation, social and spatial marginalization of the Roma, are marked by the historical configurations of their welfare states, national legislations on fundamental human rights and anti-discrimination, cultural policies concerning the recognition of ethnic diversity and the political representation of ethnic minorities. Whereas France and the United Kingdom adopted in the past several measures aimed at the social integration of local Gitans/Manoush/Gypsies and Gens du Voyage/Travellers, they responded differently to the challenge of increasing migration of impoverished Roma families from Southern-Eastern Europe, partly due to their various immigration legacies. Italy and Spain also differ considerably: whereas Italy has built segregated Roma camps outside the cities in response to housing needs, Spain financed programmes aiming at desegregation and dissolution of slum areas (e. g.: the IRIS programme in Madrid), which were eventually stopped due to the financial crisis. Finland offered in the past several good practices in the field of social inclusion of traditional Kale (Roma population living in Nordic countries), yet now has to find policy solutions to an unexpectedly high number of Roma migrants from Southern and Eastern Europe. Greece, often criticized for its refusal to recognize the existence of ethnic minorities and to upgrade its welfare system, did not manage to develop a convincing strategy of Roma inclusion. The Czech Republic, Slovakia and Hungary portray similar problems of regional concentration of poverty, especially in rural areas and urban peripheries inhabited mostly by Roma. Recently, these countries experienced increasing ethnic hatred and violence manifestations against the Roma, while school segregation and housing deprivation remained unsolved problems. Bulgaria and Romania have large and deprived Roma populations; the protection against forced evictions and access to public services (including social entitlements, education and health care) are still problematic. Weak administrative capacity in the new EU member countries and widespread anti-Roma sentiments among the majority populations undermine the opportunities to use European funds in order to address the problems faced by the Roma in marginalized, impoverished settlements.

What are the good practices, with regard to the inclusion of Roma, identified at national and European levels?

The approach of Roma inclusion programmes focuses primarily on Romanian projects and puts an emphasis on the fields highlighted by the EC, namely education, health, work and housing. The situation of Roma is analysed, good practices are documented and recommendations are formulated.

Education

The access of the Roma to education is one of the most frequently approached topics of research and intervention, both in Romania and in other European states. Ensuring the equality of access to education for all the members of a society has proven to be an ambitious and difficult objective so far. It is however important to note that both the involvement of stakeholders in identifying solutions and measures in this area, and the interest to promote and disseminate positive results in this field have been constant.

The history of support educational programmes is relatively recent. Researches showed that disadvantaged populations have significant problems regarding access to and attainment of education. Thus, towards the middle of the sixties, the United States and afterwards the Great Britain initiated the organisation of public educational programmes for pre-school children – *Head Start* – which encompassed activities aimed at preparing pre-school aged children for education, through complex education and health services for children and parents from disadvantaged groups.

In the European Union, one of the best known educational programmes is the French initiative called *Zones D'Education Prioritaire*, or *Educational Priority Areas*. This type of programmes aims at selecting education institutions from socio-economically disadvantaged areas, especially within urban settings, and organising extra educational activities with children and teachers. Another measure aimed at improving the

situation of the Roma was identified in increasing and intensifying knowledge sharing and cross-fertilisation of successful educational programmes implemented in various EU member states. Some of the successful educational initiatives are presented by the study and the degree to which they can be adapted to the local context and integrated in public policies is being discussed (e.g.: creation and stimulation of an inclusive, friendly and motivating environment for all children; focus on strengthening the relationship between teachers and children, on one hand, and teachers and parents, on the other hand; the use of a Roma teaching assistant in classes with a large share of Roma students; prevention and sanction of discrimination; enhancing the quality of the educational process; an integrated approach, in which education is only one of the dimensions being addressed).

In Romania, the development of support educational programmes took off after the nineties. Among these, we note: “Milk and Roll”, providing school aged children with one dairy and one pastry product each day, within the school institutional setting; the programme Euro 200, providing financial support for families to acquire computers for educational purposes; the programme “Money for High School”, aimed at covering a share of the expenses incurred for maintaining children from the rural areas in high schools; the programme “Second Chance”, aimed at correcting school dropout among both children and adults. While the above mentioned programmes did not focus specifically on the Roma, starting the early nineties the Romanian Government implemented affirmative measures for the Roma population, encompassing reserved places for Roma candidates in high schools and certain universities. One of the major shortcomings of the educational programmes for the Roma is the fact that the policy cycle did not include impact evaluations of the implemented measures. Assessments of the affirmative measures and other educational policies for the Roma have been issued by the Roma civil society, but the impact analyses often remain incomplete and fragmented, failing to offer decision makers all the information needed to adapt policies to the real needs of the Roma in the field of education. However, previous reports underline a series of findings regarding the impact of educational policies. Among these, it has been noted that the efficiency of educational policies is increased when the sustainability of measures is ensured, through financial support but not exclusively. Also, other factors of success have been underlined, among which the necessity of improving the legal framework according to the socio-economic and political evolution of the national context, the increase of the cooperation between various public and private institutions, the inclusion of adult family members in other educational programs of support.

Health

The health-related problems which the Roma face are correlated with poor living conditions. Higher poverty rates among the Roma negatively impact health-related outcomes, measured through the higher incidence of disease among the Roma, as well as up to 7 years lower average life expectancy as compared to the non-Roma. Infant mortality rates are four times higher among Roma children than among the non-Roma.

The National Roma Inclusion Strategy in Romania (2001-2010) mentions general actions and stresses prophylactic measures, including information campaigns, stimulation of preventive care, evaluations of the health status and increasing the rate of vaccinations among the Roma. Through the same policy, Roma women are targeted for information campaigns regarding contraception, programs of medical protection of mother and child. Mobile labs are employed to bring services consisting of medical tests and counselling closer to women from Roma settlements. These programmes are funded by the National Agency for the Roma.

A complex intervention for the Roma in the field of health has been initiated by the Romani CRISS organization in 1996. It facilitated the access of the Roma to medical services by means of health mediators. These were recruited from the Roma women with medium level education. Their role is to inform communities about the administrative aspects of the medical system, as well as to conduct information campaigns aimed at preventive care, contraception, immunization etc. They also act as a link between the medical staff and the Roma. The intervention of Romani CRISS encompassed training Roma health mediators, elaborating methodology of intervention and developing advocacy actions aimed at obtaining a formal status for the health mediator. Starting with 2002, due to the programme success, the Roma health mediator was institutionalized as public policy and replicated at national level.

Among the activities for which the Roma health mediators are responsible, there are: support for the vaccination of children, support for the registration, counselling and medical follow-up of pregnant and lactating mothers, as well as the medical care of infants. Besides these responsibilities, mediators offer active support to authorities in a wide range of areas for the benefit of Roma communities: provision of identity papers, needs assessment and social surveys, provision of minimum guaranteed income and of other forms of benefits, counselling for victims of domestic violence and abuse etc.

Impact evaluations of this policy have pinpointed a positive correlation between the existence of a Roma health mediator and the health situation and preventive behaviour of Roma communities.

The measures which policy makers can undertake in the field of health refer first and foremost to solving the problems related to the health mediator programme: ensuring the sustainability of public funding, clarifying the aspects related to the coordination, monitoring, evaluation and lifelong learning of health mediators, investing in their lifelong learning and raising their professional level, increasing the number of health mediators as to provide sufficient coverage of Roma communities and clarifying the cooperation mechanisms between health mediators, public local authorities, county level health directorates and public medical institutions at local level.

Employment

The analyses of positive practices at national and European level provide sufficient lessons learnt. They can be scaled up and replicated through public policies.

The importance of the employment cannot be overrated with regard to the inclusion of the Roma minority. The limited access to formal employment determines increasing poverty among the Roma, which in turn trigger mechanisms of exclusion in various other fields and produce vicious cycles of poverty. Lack of regular and sufficient income undermines long-term investments in the education of children, which in turn diminishes the educational stock of future generations and is likely to perpetuate exclusion from formal employment. Labour market exclusion is often accompanied by exclusion from medical coverage, which makes access to medical services more difficult and costly. At the same time, insufficient income determines substandard housing. These complex relations between fields of social inclusion make employment central to policies aimed at the Roma; however, in times of economic crisis and shrinkage of the labour market, employment becomes one of the most difficult areas of intervention in policy making.

The first element which increases the likelihood of interventions success in the field of employment is to ensure a strong correlation between vocational training programmes of Public Employment Services (PES) or ESF funded projects and the demand on the labour market, as well as complementing vocational training with counselling and placement services, and thus accompanying target groups towards inclusion on the labour market.

Another area which requires concerted intervention is the range of services provided by PES. Their actions need more efficiency in tackling long-term unemployment and unregistered employment. It is necessary to involve the PES, as well as other national institutions at central, regional and local level, in activities related to anti-discrimination on the labour market, since this has been identified as one of the main barriers which the Roma face in their access to the formal labour market. In this area, it is important to address discrimination through both awareness campaigns, directed at employers and prospective employees alike, and enforcing the mechanisms for the prevention and sanction of acts of discrimination on the labour market.

In the context of the economic crisis, entrepreneurship can be fostered to create jobs and income generating activities for the vulnerable segments. To this purpose, the social economy can be one of the solutions aiming at providing the Roma with vocational training and income sources. However, the legal framework of the social economy still needs to be clarified in Romania. To this end, it is important to design an efficient mechanism for the implementation of social economy by correcting the deficiencies of the current regulations proposals, entering in debates at the beginning of 2014. The “Romano ButiQ” project has identified one of the positive practices: it combines social economy with a culturally-sensitive approach, by creating social workshops of traditional Roma crafts.

The study reiterates the importance of designing complex interventions within an integrated approach, in order to address cumulative social vulnerabilities and support the integration on the labour market of multiply disadvantaged segments. For instance, coupling employment interventions with actions directed at improving the housing and infrastructure situation of families, or childcare facilities for Roma mothers who can enter the workforce is likely to increase the sustainability of interventions and policies. One example of the practical implementation of the much praised integrated approach is the project “Community Resource Centres”, which established 15 Centres in which beneficiaries receive support not only in vocational training and entrepreneurship, but also in social work and healthcare services. The Centres represent a model that can be replicated at national level and taken over by local authorities in order to support the disadvantaged segments of the population.

Researches show that increasing investments in actions aiming at integrating especially *women* on the labour market is likely to increase the long-term investment in the education and well-being of children, which in turn can trigger a positive effect (“the generative effect”) with high sustainability for the improvement of social inclusion indicators of the Roma minority. Policies designed to invest in Roma women and in their integration on the formal labour market can thus prove very efficient and effective in combating social exclusion.

Housing

Examples of good practice in the field of housing inclusion have been identified in various projects: (1) *O casă, un viitor (A house, a future)* carried out by Habitat for Humanity Romania in two villages with high percentage of Roma inhabitants; (2) the community development project of the „Împreună” Community Development Agency; (3) the renovation and house construction project of the ProRoma Organization (based in the Netherlands) in rural areas from the Central and North-West regions; (4) the *Arhipera* project of the Soros Foundation Romania; (5) the *Better Houses* project of the Social Assistance and Youth Foundation (FAST); (6) the community-based rehabilitation of the *Hell’s Tower* in the city of Veszprem, Hungary by the Hungarian Malthese Charity Service; (7) the IRIS Program of the Autonomous Commune of Madrid; (8) the local development programme from Spišski Hrhov, Levoča District, Prešov region, North-East Slovakia; (9) the integrated housing project from Brno, the Czech Republic and (10) the social housing programme from Iztok, Kyustendil, Bulgaria.

Based on the analysis of processes of housing deprivation and spatial marginalisation, existing policies and regulations, as well as on good practices in Romania and abroad, the following recommendations emerged:

- the problem of housing should be addressed within integrated projects that also contain social inclusion measures in the fields of education, employment, access to social and health care services; beneficiaries should be enabled to support themselves on the market or, in case that they cannot engage in work, they should be assisted to receive social benefits according to the law;

- relocations aimed at improving the housing situation of impoverished families should be carefully planned together with the beneficiaries, accompanied by social assistance measures, case work and community work (mediation, coaching, awareness-raising etc.) in order to prepare for the actual relocation both the beneficiaries and their future neighbours in the areas of relocation;

- forced evictions should be prevented and stopped;

- residential/spatial segregation on basis of socio-economic status should be tackled;

- public-private partnerships should be initiated in order to make housing programmes more flexible and to allow the implementation of housing projects that are well adapted to the needs of beneficiaries and their financial resources in terms of rent and housing expenses;

- the public social housing stock should be enlarged, including through market acquisitions supported by European structural funds;

- the access criteria to social housing (established through local councils' decisions) should ensure real access to all impoverished families and single persons; the use of the (higher) level of education criterion excludes most of the impoverished Roma families from social housing;

- the costs of the compulsory house insurance should not be deducted from the amount of the social aid/minimum income guarantee (MIG, Law 416/2001) that targets the poorest segments of the society;

- the MIG recipients, as well as the beneficiaries of support allowance for needy families with children (L. 277/2010), should also have access to subsidies for repairing/extending their homes or for the construction of new dwellings.

What are the main elements of a common policy on Roma inclusion?

The European Commission created generous framework, the European Platform for Roma Inclusion, which brings together national governments, EU bodies, international organizations, as well as Roma civil society. The aim is to foster cooperation and exchanges of experience between various stakeholders and to provide support to all parties concerned with Roma inclusion. So far, the EC has pledged to undertake a few concrete measures, such as improving the efficiency of the platform and supporting action undertaken within the platform; intervening for the organisation of Roma summits; supporting the principles of Roma inclusion in the elaboration, implementation and evaluation of policies; identifying and applying the most efficient mechanisms to include Roma issues in relevant policies; co-financing the formation of a European Roma representation network in order to ensure the feedback and input of the Roma in public policies. EU Member States have been asked to correlate the NRIS measures aimed at reducing the gaps between Roma and non-Roma, within all of the four key areas of social inclusion: education, employment, health and housing. In order to monitor the progress, actions should be based on valid statistics measured at the level of baseline indicators, with clear, quantifiable and realistic objectives.

Education is a priority, identified as such by all Member States. Measures in this field encompass concrete objectives of increasing the access of the Roma to a quality education for pre-school children, towards reducing the school dropouts, increasing the number of tertiary level Roma students, actions in view of school desegregation and support activities such as remedial education and after-school programmes.

As far as employment is concerned, Member States recognize the importance of adopting an integrated approach. It has been acknowledged that action is needed to tackle unemployment among the rural Roma, both through agricultural and non-agricultural activities. Measures in the field of employment include support for the promotion of income generating activities, specialization of the staff in the Public Employment Services for tailored placement and counselling services, as well as combating discrimination on the labour market and providing childcare facilities in view of supporting the entry on the labour market of Roma mothers. An integrated approach has to rely on combining services of job search assistance, programmes of education and training, as well as support for social economy units or entrepreneurship.

Actions in the field of health should be coordinated with action in education, employment, housing and social work. It has been acknowledged as well that measures in the field of health should also include awareness campaigns directed at improving the level of knowledge of the Roma regarding preventive care, family planning, immunization and the necessity of undergoing regular medical tests. NRIS of Member States comprise mainstreaming health measures, as well as specific actions targeting particularly women and children.

Many Member States recognize the necessity of implementing urgent action in view of improving the housing stock for the Roma. It has been widely acknowledged that the involvement of local authorities in this field is essential. Accordingly, the EC has invited Member States to promote measures of local development and to make use of the existing funding mechanisms (European Regional Development Fund, European Social Fund, and Cohesion Fund). It has also been acknowledged that Member States should direct action at granting non-discriminatory access to housing and stimulating social housing programmes.

The European Commission has analyzed the 2012 Roma inclusion strategies in the Member States, making recommendations for their improvement. The European Commission recommendations concern correlation of policies with the real needs of Roma communities in each Member State. At the same time, EC highlights the need to ensure monitoring and evaluation of progress of Member States in key indicators, setting realistic and measurable targets, appropriate funding of the measures included in strategies, counting national public funds as well.

Summary Study no. 3

The estimation of the impact of free movement of Romanian workers in EU region from 01.01.2014; realities and trends from economic, employment and social perspectives, at national and European level

Authors* : Prof. **Valentina VASILE**, PhD (coordinator)
Associate Prof. **Cristina BOBOC**, PhD
Silvia PISICĂ, PhD
Lecturer **Romana Emilia CRAMARENCO**, PhD

The general objective of the study is to analyze the phenomenon of free movement of Romanian workers in the EU in terms of economic, employment and social impact after the total liberalization of the European labour market for Romanian citizens. In particular, the study aims qualitative and quantitative evaluation of the economic, employment and social impact of freedom on the economy and society in general, and on Romanian society particularly, especially after January 1, 2014, formulating proposals and recommendations thoroughly motivated in domain of labour policies (including mobility and right protection) and its subsidiary (insurance and social assistance).

Demographic, economic and social realities; sources of mobility of workers in the EU

Free movement of workers is one of the four freedoms provided by EU law. The labour force relocation through temporary economic migration is a form of efficient distribution of resources on the EU labour market, relying on demand and supply defined firstly by profession and level of education, and secondly by comparative advantages of incomes and working conditions. The level of 2.8% of citizens' mobility in the EU in 2010 for people aged 15-64 is growing, attaining 3.1% in 2013, below the level required to cover structural and level deficits. But the effect on GDP growth in the country of destination and the one on recovering consumption and investment in origin countries through remittances and/or the support offered by the diaspora, are also important and cannot be ignored. In fact, the free movement of workers is a milestone in the

* Mrs. **Valentina Vasile**, PhD in Economics is University Professor and 1st degree scientific researcher, head of the science department at the National Economy Institute within the Romanian Academy and associate prof. at the Nicolae Titulescu University in Bucharest. She has a wide range of experience as researcher in the field of economy especially in the areas of human resources, policies of the labour market, long life learning and economic mobility. She is a distinguished specialist in Romania and also abroad and has participated in the development of numerous studies and interdisciplinary analyses, as an expert at OIM, OMPI, ETF Turin, CLR Institute Brussels, IER Hitotsubashi University Tokyo, BBI Brussels etc. Main areas of research: (demo) labour economy, migration/mobility workforce, social policies, education, and macroeconomics.

Mrs. **Cristina Boboc**, PhD is Associate Professor at Bucharest University of Economic Studies, the Faculty of Economic Cybernetics, Statistics and Informatics, teaching Econometrics, Multidimensional Factorial Analysis and Statistics. As of 2006, she participated within national and international quantitative and qualitative research teams on the subject of migration in the European and Mediterranean space. During 2011-2012, she developed a postdoctoral research program entitled „Labour market vulnerabilities in Romania”, the migration aspect being one of the major issues analysed.

Mrs **Silvia Pistică**, PhD in Economics and a specialist in the field of workforce statistics. Took part in numerous national and international quantitative and qualitative research teams regarding demoeconomic indicators of the labour market and is also a renowned specialist in internal and external mobility of people and workforce. Currently works at the National Institute for Statistics and coordinates the General Directorate for Social and Demographic Statistics.

Mrs. **Romana Emilia Cramarenco**, PhD, is a Lecturer at Babeş Bolyai University, the Faculty of European Studies, teaching the Economics of European Integration, Strategic Analysis of the European Competitive Sector, Occupational Mobility and Labour Market Flexibility and Security. As of 2008, holds a PhD in Economics with a thesis on Romanian Workforce Mobility and Migration in the context of European Integration. She published a book and has over 12 articles and chapters in books and in national journals - rated with the BDI standard – in the field of migration and has participated in over 10 symposiums, national and international conferences with papers relevant to the topic and has also lead a TD CNCSIS project on the subject of workforce mobility and migration.

construction of the EU. The hope of its citizens is that it becomes a real component of EU labour market, not only in law but also in practice (EC- SA no34/2013). In 2009, according to the Eurobarometer survey, about 10 % of EU citizens have already worked and lived in another country, 13 % for a period of 1-2 years and 38 % less than a year. Although the tendency of labour mobility is increasing, in the second quarter of 2012 only 3.1 % of EU citizens were living in another country than their origin country and about 15 % think there are too many obstacles to labour mobility (limited access to certain jobs, different recruitment conditions, different working conditions, labour remuneration, career development perspective) (Dheret C et al, 2013).

Demographic ageing and structural deficit on the labour market is increasing in countries with stronger economies of Europe. Worker mobility has become a typical instrument to reduce deficits and to provide new solutions for growth, including employment in new jobs, in niche areas of business with a higher risk of employment and increased vulnerability of the job. On the other hand, the increase of temporary mobility by repeated employment (oscillatory mobility) or circular mobility (from one country to another) reduces the potential benefits of origin country, and on medium and long term lead to final loss of human resource for the labour market.

Nowadays, according to recent EU statistics, over 14 million Europeans have their habitual residence in another Member State (in 2012) for living, working and studying, of which about 78 % are of working age (15 – 64 years old). Freedom of movement is motivated by the employment opportunity, 67.7 % EU mobile workers being employed (the nationals have a lower employment rate of 64.6%, EC, 2013). Moreover, 64% of EU mobile citizens who do not have a job (e.g. students, retirees, people looking for a job and inactive members of the family) had previously worked in the country of residence and 79 % of them living in a household with at least one employed member. The overall rate of inactivity among EU mobile citizens had decreased between 2005 and 2012 from 34.1% to 30.7%. All this facts highlight the important role of EU mobile workers to reduce structural deficits in employment (about 2 million jobs are vacant) and in consumption of goods and services, supporting the consumer demand mainly based on local production.

The driving forces of labour mobility in the EU, as well as the benefits of this economic migration, have been thoroughly analysed by the European Commission reports (EC, 2011 ESDE Report). Financial and economic crisis has dampened intra- EU mobility flows, but the increasing trend of their share is lasting. ESDE report stresses that restricting the free movement of workers is not the answer to high unemployment in Europe and could have potentially more important effects than a simple restriction of freedom of movement of persons (2011 ESDE Report, p15). Governments of countries of destination claim that labour migration exacerbates the problems of unemployment, but official EU statistics show the positive influence exerted by both movement of Romanian and Bulgarian workers on GDP of the European Union in the long term. European Commission press release of November 11, 2012 considers an increase of approx. 0.3 % of GDP in the 27 Member States of the European Union on behalf of labour mobility in the EU -2 and an increase of 0.4 % of GDP in the EU15(EC 2013, IP 11-1336).

In fact, in most Member States, EU mobile citizens are net contributors to the welfare system of the host country, the percentage of those receiving social assistance is very small, lower than that of the nationals.

Which are the main guidelines of the regulatory framework of free movement for Romanian workers, from the perspective of realities on the EU labour market?

The recently approved strategic document (EC, 2013-IP/13/1151 25/11/2013) reiterates the rights of EU citizens, thus including about 2.67 million of Romanians who work outside the Romanian labour market. The recommendations relate to the mechanisms and tools to facilitate better information to potential mobile workers about the employment conditions in the destination country, about the conditionality related to "habitual residence", about the collaboration with local authorities and about the opportunities offered by structural funds for social inclusion. Freedom of movement is a reality of EU space and existing regulations (Treaty) confirm it. Discrimination, even if it is present in different forms and intensities in many countries, it is wanted to be completely eliminated and is searching for tools for better management of citizens' mobility phenomenon (writing a **handbook** for solving the problem of marriages of convenience; starting with January

1, 2014 at least 20 % of ESF funding should be spent to promote social inclusion and to combat poverty in each Member State), and especially labour mobility ("habitual **residence test**" provided by the European normative for social security coordination, Regulation (EC) No. 883/2004; **online training module** to help local staff to fully understand and apply the freedom of movement of citizens) - EC-IP/13/1151. Then, an important step is done towards the elimination of discrimination that exists in real life, but we can say that the **free movement of workers in the EU will increase win-win disequilibrium for countries with stronger economies** (see especially Germany and the United Kingdom during the crisis). In UK, recent studies have shown that European mobility has been beneficial overall, being a net winner (Dustman C., Frattini, T, 2013). In addition, their recent investigations on immigration to United Kingdom, particularly after 2000, reveal that while a third of immigrants are EU workers whose mobility cannot be regulated, it still remains a net beneficiary, also during the recession period, capable of attracting highly skilled workers, youth, with completed education in origin country. This feature distinguishes UK in a positive way and to a considerable extent compared to other countries attractive for skilled workers.

Macro data contests stereotypical interpretations of the disadvantages related to the presence of mobile workers in these countries. Immigrants after 2000, that modified substantially the proportion of foreign population in UK, contributed more on taxes than they received benefits. Moreover, through the contribution to fixed cost of public expenditure (which represents 23% of total public expenditure), mobile workers have reduced the financial burden of fixed compulsory public contributions for nationals (Dustman C., Frattini, T, 2013, p 29-30).

Nowadays, the viability of the current model of economic migration management is increasingly put into question, especially in terms of employment needs for the next decade, given the demographic decline and the expectations of post-crisis growth. Last legislative measures and institutional developments define worker mobility within the EU region as a necessary and viable mechanism to reduce imbalances and to reconsider the efficiency of a unique European labour market.

Romania, along with other EU Member States, is experiencing the phenomenon of labour mobility towards the countries with stronger economies of the region, not only in search of income and better working conditions. In 2010, Romanian migrants represented about 5.5 % of all migrants in the OECD area with a temperate dynamic during the crisis (OECD 2012 p 47). Unfortunately this outflow of labour resources is not coming from the unemployed or inactive working age population but mainly from the employed population, emphasizing structural deficits at national level. These outflows are associated with the decrease of mean labour productivity and with the movement of a higher proportion of young graduates - countries with stronger economies prefer higher educated young people or highly qualified specialists, medium qualified persons with experience in domains with deficit of personnel - medicine, IT etc. The flows of low-skilled migrants decrease in intensity and level and their demand on medium and long term is decreasing and became more restrictive on the range of occupations of interest in economically developed countries.

The period of transition of up to 7 years of restricting the movements of Romanian workers in EU space has been applied differently by country, from no restriction to annual contingents and narrow specializations or for people with a well-defined level of training, in most cases above average. The abandonment of these restrictions was made differently and gradually by each country, primarily determined by the labour demand and structural deficits on destination labour markets. With the agreement of the European Commission, the Member States that did not impose or waived the application of transitional measures might impose transitional measures concerning freedom of movement for work for Romanian citizens, based on the safeguard clause, which allowed them the (re)introduction of restrictions, in fully justified cases. Such a case is Spain, which due to the large imbalances in the labour market during the crisis, claimed in July 2011 the restriction of movement for Romanian workers, demand approved by the EC's decision on August 11, 2011. The special conditions invoked were: unemployment rate of over 20% associated with a low trend of economic recovering after the crisis. The restrictions against Romanian workers access to the labour markets of the European Union Member States, imposed during the transition period, irrevocably cease to apply on December 31, 2013, respectively for the following countries: Austria; Belgium; France; Germany; Luxembourg; Malta; Netherlands; Spain and UK. These restrictions were applied only to employees and not to

other categories of employed population as self-employed. Although the law explicitly provides the non-discrimination on the labour market for mobile workers, there are a number of "barriers" that limit: the access to some jobs; the career advancement; the compensation equivalent to natives; the working conditions; the working hours etc.

Although much has been said of the win-win effect of short-term labour movement, because on large scale, temporary mobility is defined by the multiplication of the periods of employment with a tendency to entrench, for the country of origin, the labour mobility for local business environment has rather negative than positive effects (Vasile, V., 2013). Finally, it is necessary to highlight the fact that, according to available data, the mobility during the post-accession period was more temperate than initial estimates, compared with inflows from countries outside the EU -27. According to the reports of the Commission (EC, 2011, ESDE), in 2010, the stock of EU-12 population that lived outside national borders, in another Member State, represented less than 1% of total population of EU27, compared to migrants from outside the EU 27, whose proportion was about 4%. Residents from Romania and Bulgaria who live in EU-25 are only 0.6 % of the population of these countries and moreover, the recent flows of people in these countries have played a minor role on the destination countries labour markets during the crisis, difficult problems being generated by the financial and economic crisis and labour market structural problems (EC, 2011, IP/11/1336). It is significant to note that after May 1, 2011 when the period of restrictions on the free movement of workers from the EU-10 ended, mobile workflows were much lower than the estimates of experts and without significant pressures on the host domestic markets, confronted simultaneously with the crisis effects: high unemployment and a contraction of economic activity. It should be mentioned that the Romanians migration trend continued (even though much diminished in volume).

In this context of debates about the efficiency and benefits of the economic migration management, the answer to the need for periodic surveys and reports to support coherent policies in the field has come lately, starting with 2011. Then was developed the first consolidated analysis on EU-27 level, about the political agenda on employment, in agreement with the Europe 2020 strategy, where the **intra-EU mobility and economic migration is generally considered as a support factor for long-term economic growth and for reducing labour market imbalances in the host country**¹⁷. In particular, even if the advent of new jobs in the EU will stagnate over the next decade is expected to increase the demand for highly skilled migrants and to decrease the demand for low-skilled by more than 20% (CEDEFOP, 2010).

The study presents for the first time the informational advantages of using special processing of the database AMIGO for short periods (6-12 months) and long periods (12 months or more) of mobility. It is based on the diagnosis of labour mobility phenomenon for Romania before 01/01/2014, the characteristics and effects (positive and negative) of the phenomenon of mobility in Romania, and on its economic, occupational and social impact. It presents the current limitations arising from the structure of the survey and highlights the possibility of a multiannual analysis by presenting the situation of temporary movement of Romanian workers for work during the period 2004-2012 (the maximum time interval of available data). After a review of the latest estimates of labour mobility, made by independent experts or European Commission reports, the prospects of evolutions of stocks and flows of migrant workers from Romania, post January 1, 2014, are presented by using different estimation techniques. There are identified possible solutions for properly managing labour mobility in favour of Romanian human resources and from national labour market perspective. After making observations and assessing quantitative and qualitative changes, the study formulates suggestions and recommendations for change and improvement of legal and institutional framework at national level, towards a more efficient management of the phenomenon of free movement of workers as an effect of actual trends of the mobility of Romanian workers in the EU region.

¹⁷ "The role of migration is ever more, and not less, important in times of economic crisis. Mobility can not only absorb some of the negative shocks, but by increased efficiency provide for recovery, and migrants from the new member states are crucial in this process," Klaus F. Zimmermann, in Constant F.A and Zimmermann K.F.(Editors), 2013 - [International Handbook on the Economics of Migration](#), Edward Elgar, Cheltenham, UK, and Northampton, USA.

The structure of the study and methodological aspects

The study is conducted in a multidisciplinary style, legal and socio-economic, and uses statistical, mathematical, modern and selective tools and it is based on a multidimensional analysis of available information, focusing on identifying the effects/impact on short, medium and long term, to support the sustainability of proposals and recommendations for Romania.

The paper is structured in four chapters dealing with aspects supporting the achievement of assumed objectives and the last chapter of conclusions and policy recommendations. The first chapter briefly presents the legislation and bilateral agreements that have shaped the intensity and level of movement of Romanian workers in the EU region after accession (01/01/2007): the synthesis of regulations applicable to Romania; the main forms of lows management, presented on stages, on representative segments of the transition and post-transition period. Chapter two is a diagnosis of the labour mobility during the transition period (statistical and qualitative analysis) and there are estimated some predictable evolutions after 01/01/2014, with particular reference to the flows on countries of origin, countries of destination, the qualitative attributes of the employment model in some significant countries for Romanian workers' mobility. The temporary labour movement history is presented on the basis of data from the Romanian Labour Force Survey. Some references on informal employment are done, as long as this component is significant for some countries acquiring Romanian mobile workers, by presenting the followings: the conditionality of movement and the limits imposed by the country of destination; some aspects of the behavioural model; the flows intensity and the mobility profile. Finally, there are presented some foreseeable evolutions of labour mobility after 01.01.2014, based on quantitative and qualitative determinants. The third chapter deals with the analysis of the impact of liberalization of the movement of people for work, from multiple perspectives. There are presented aspects related to: the relationship between the relocation of economic activities and the alternative of labour mobility; the movement of workers and the equilibrium of local labour market, highlighting the economic, social and cultural effects of challenges related to social inclusion and human development dynamics; the advantages and disadvantages at individual, professional and household level, as well as some of the positive and negative externalities at the societal level. Chapter four covers the most significant aspects related to the management of mobility for work after full liberalization, as effect of future trends of movement of Romanian workers in the EU. Based on the current trends in Europe of changing the perception and involvement in the management of labour mobility for the EU citizens and the immigrants (non-EU workers in the area), a set of proposals and recommendations is made on improving the institutional framework at national level.

Which are the main trends and potential recommendations of policies identified for a capitalization of the benefits of free movement of Romanian workers inside the EU, considering the national and European labour markets?

There are also identified and developed some potential solutions to an efficient administration of the phenomenon of free movement of Romanian workers in terms of mechanisms, instruments and policy elements.

The main conclusions of the paper focus on two main directions:

- a) the mobility for work is an existing phenomenon on EU labour market that should be approached from a new perspective, to work bilaterally and multilaterally, fair and equitable to manage better the specific issues of the host and origin country; the countries must work together honestly convinced that mutual aid is the best form of self-help *pro omnibus et singulis* (Lagarde, C., 2013);
- b) economic migration is a variable of sustainable development associated to demographic aging and economic innovation.

It should also be noted that the proposals in the last chapter and the estimations made, took into account the following aspects, considered by the authors as significant after 1 January 2014:

i) the replacement and the completion migration on the labour market of destination countries has focused on young, skilled and highly skilled mobile workers;

ii) the migration management does not solve the problem of unemployment, because the economic migration attracts principally workers already employed or young graduates (over 80% in Romanian case);

iii) the effects of migration are multiple and both favourable and unfavourable, the net effect is dynamic and volatile and temporal distribution of benefits is linked to the duration of mobility (in the case of countries of destination, the effect is clearly positive);

iv) the informal economic migration is distributed mainly on the admissibility model of the host country and is associated with social policies for migrants - social assistance services (social tourism);

v) the estimates of the volume and intensity of the flows after January 1, 2014 reflect possible modest evolutions and are based on structural changes on criteria such as age, education and new fields of activity, as those with high risk and with chronic employment shortages on the host country labour markets (medium or low skilled jobs, unattractive for local labour force).

At the end of 2013 the last barriers to the movement for work purposes for Romanian citizens were removed, but there are no expected significant changes in flows that will disturb and contribute significantly to the local labour market imbalances in destination country from at least the following reasons:

a) The presence of Romanian workers on the labour markets of countries who maintained restrictions (partial) during the period of transition of seven years is low, as show the statistical figures presented in the paper.

b) The mobility from intention to act happens only if the labour markets of destination countries are permissive for the employment of potentially mobile workers and only in particular fields of activity

c) These countries have already created a model of mobility and a mobile worker profile characterized by strong selective professional status (for example medical staff, specialist in engineering narrow domains, IT etc.) and a higher level of qualification, which limiting the access indirectly and informally. In addition, bilateral agreements and the previous quota of 2014 were directly related to the host country employment deficit, thus balancing flows will be welcome and will have a positive impact on destination local economies.

d) Brain drain and brain circulation have had no restrictions and experienced an autonomous dynamic, even in the crisis period;

e) Young highly qualified workers, even without work experience, had free access on EU market, based on work fairs organized in Romania with foreign employers participation, becoming an usual mechanism for graduates' employment;

f) The demand for qualified and highly qualified workers increased even during the crisis period and was based on the need for employment in new jobs, developed on the basis of assimilation of technological progress in new areas, of business niche where the employment risk and insecurity are higher and therefore their attractiveness for citizens of the host countries is lower.

g) During the crisis period, the return flows into the home country of those who have lost their jobs were compensated by inflows, exceeding them numerically. The growth trend was maintained but with lower intensity. This happened even in countries with a significant share of Romanian workers (Spain, Italy, Greece, etc.), where the required level of qualification is lower. We can say that the crisis has contributed to the qualitative selection of Romanian workers in EU region, remaining on the labour markets of destination countries only those with relative advantages compared to local or non-EU workers;

h) The trend estimates based on the evolution of Romanian workers flows do not indicate remarkable increases in absolute values for the period after the end of restrictions;

The preferred option is temporary labour mobility, possibly extended to several years, instead of changing from the beginning the residence. Only 5 % of European citizens are wishing to change their

residence in the next 12 months (Gallup, 2011), but the proportion of those who have the intention to become mobile workers in EU region is considerably higher, but decreasing over recent years. The flows of mobile workers have decreased by 41% in 2011-2012, compared to 2007-2008, Romania contributing with only 14% in 2011- 2012 as compared with 18% in 2007-2008 - (EC ESSQR, June 2013). As absolute stocks, we could mention that 85,400 people with Romanian nationality¹⁸ were working in Germany, in February 2013, and about 122 000 in the first quarter of 2013 in the United Kingdom (out of a total of about 7.5 million migrant workers). That happened while the movement was regulated by agreements and barriers and on strict liability needs of local labour markets of these countries and their selected professions (the average annual growth during the first quarter of 2007 - the first quarter of 2013 was 18 thousand, Gower M., Hawkins, O., 2013).

Frequently, the employment in conditions of over-qualification compared to the job's requirements is accepted, the advantages in this case for the mobile worker being mainly financial, while for the employer both financial (mobile workers are paid usually less than native workers) and in terms of performance, for those workers overpassing the average productivity required for the job occupied under these conditions being much easier.

Since the free movement of persons within the EU requires equal opportunities and treatment on the labour market, the management of the flows could be achieved through push and pull factors, instruments and mechanisms and through a proper and efficient functioning of the support institutions of labour mobility, both direct (occupation and assimilation agencies) and indirect (local authorities, social policies, etc.). Incentives for mobility are determined by the incapacity of the local labour market to attract graduates through an appropriate quantitative and qualitative demand or by the de-synchronization between the educational offer and the labour market demand.

In Romania, adjustments are required on both quantitative & structural and conceptual level and institutions and mechanisms of implementation level.

Romanian labour market is not attractive to graduates, and employers prefer persons with work experience. The educational model of the youth does not include or is associated only slightly with temporary or part-time work while studying. Neither internships, nor exchange scholarships are characteristics of the educational model, even though, in recent years, internships programmes using structural funds have begun to develop. Secondary education system prepares the young people for the labour market too little, entrepreneurial skills or qualifications required by the labour market and tested at graduation being insufficiently ensured. Higher education for the labour market is still a goal and not an effective form of support for the employment of graduates, as well as the research master programs. Although the Romanian education has a tradition and its performances (in some fields of specialization) are internationally recognized, it currently requires an overall and deep rethinking. Training graduates to become mobile workers due to the lack of a corresponding offer on the national labour market represents a loss, a luxury for the Romanian economy and state budget. Mobile workers from non-EU countries prefer countries with stronger economies from the EU and those who remain in Romania represent a lower qualified human resources supply. In this case, the human potential lost by outflows is not compensated by inflows, Romania being mainly a transition country for non-EU workers to a EU member state with stronger economy. The mobile population of working age in EU12 is younger than in the EU15 (70% aged under 35 years compared to only 55%, OECD data 2010)¹⁹, but relatively larger than the group with average education: 55%, compared to EU 15 (32%) or non-EU countries (35%). Those with higher education represent only 17% of the total, compared to 51% in the EU 15 or 29% in the non-EU countries. The recent trend is the increasing share of young and skilled mobile workers ISCED 5 and 6, the motivation being associative, from two factors becoming constantly complementary – professional career and higher earnings from employment, especially in specific sectors, with scarce resources in destination countries, but also in the countries of origin (healthcare, ITC, some technical specializations).

¹⁸ Bundesagentur für Arbeit (Statistik April 2013); On February 2013 – the number of Polish workers was of 238.5 thousand persons.

¹⁹ OECD Economic Surveys: European Union 2012, p. 64.

A theoretical perspective on the external mobility decision is based on maintaining the advantages of employment opportunities, working conditions, social security and standard of living in the destination countries. Knowledge of the language of the destination country and distance are restrictive factors that gradually lose importance. Young mobile workers from Romania, by similarity of language or learning approaches have relatively easy access to many labour markets in the countries with stronger economies of the EU. Also, the stock of Romanian citizens with permanent or habitual residence being over 2.5 million, migration networks and diaspora develop resilience to sudden and significant migration routes, especially because, in such cases, the cost of mobility is significantly reduced and the risk of vulnerable positioning on the labour market in the host country decreases. However, the development of homogeneous communities of Romanian mobile workers on medium term generates entrepreneurial activities for the new comers, including activities to cover the demand for products and services arising from traditional consumption (food, personal services, clothes, cosmetics, traditional cultural services, personal or household services, etc.).

Economic conditions are favourable to labour mobility within EU, but support policies should be complementary (Silva, 2013)²⁰.

Labour market reforms for increasing employment and reducing structural deficits within the EU can be done easier by an articulated policy of EU labour mobility management. The movement of workers cannot be restricted and it is difficult to follow, especially in the case of circular mobility. Employment imbalances are found not only on the local labour markets, but also at the level of EU countries and the elimination of barriers to the movement of EU workers with facilitating the portability of social security systems can be a pillar of the recovery of economic growth (OECD, 2012)²¹. It is believed that labour market imbalances have multiple causes such as: poor performance of the labour market institutions at national level; excessive legislation on employment; labour market dualism; inefficient social dialogue; an assurance and social protection system which does not stimulate work (but accessing social assistance or employment in the informal labour market). Legislative differences between countries lead to significant differences in labour market efficiency and stimulate labour mobility within the EU, namely in countries that provide significant higher advantages at an equivalent labour productivity. Mutual recognition of qualifications, portability of pensions, EURES system are just a few factors that will further boost labour mobility.

Among the important aspects that would contribute significantly to the dissemination of an accurate image of the profile of Romanian mobile worker in the EU, alongside with appropriate policies, attitudes and perceptions of citizens and decision makers are included. Moreover, the problem of informal employment depends primarily on the tacit acceptance of the employer and to a lesser extent on the additional barriers that may be established in one country or another (subject to defining some "special conditions" and not discriminatory ones). Employment in the informal economy is a constant of any economy, no matter of the level of development. The acceptance of mobile workers in such unregistered jobs depends primarily on the permissiveness of the local business environment. It should be noted that some countries with stronger economies that have not imposed restrictions on movement of workers and in which the differential income compared to Romania is significant, didn't encounter major problems related to the mobile workers flows. In this respect can be mentioned the case of Sweden, where, between 2000 and 2007, the stock of migrants, aged between 16 and 64 years, for at least one year increased according to national Sweden statistics from 11,776 to 12,910 in 2006, 15,214 in 2007 and 22,079 in 2012. 1.8% of Romanian migrants are women, mainly from the younger age groups, higher skilled than natives, over qualified compared to the jobs they have. Their distribution by field of activity is: 20% in health care, 18% in manufacturing and financial services, 15% in trade, 10% in education and 6% in construction. (SIEPS database, 2013)²².

²⁰ Armindo Silva is Director for employment and social legislation; as well as social dialogue, in the European Commission, in Free movement of EU workers, Social Agenda no 34, August 2013, p14-15. More information:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=457>

²¹ OECD Economic Surveys: European Union 2012, p 23

²² Gerdes C., Wadensjö E., Immigration to Sweden from the New EU Member States, SIEPS, 2013:5. Available online:

http://www.sieps.se/sites/default/files/Inlaga%20Sieps_2013_5.pdf

Conclusions

Currently there are no official accurate estimates of the potential flow of Romanian workers in the EU, the difficulties in identifying the total number of temporary mobile workers and the correct estimation of the average mobility stay making any attempt in this direction to be insufficiently founded in terms of statistical rigor. In addition, circular mobility, in all its forms, can only allow the measurement of stock in the host country and the nationality of the immigrants, but without knowing precisely the route of arrival in the country of origin (direct or not). But there are already denominated some "estimates", especially with clear political connotation that, based on the perception of Romanian citizens as mobile workers with high social risk, support biased views (similar, in some aspects, with the those from the moment of Romania's accession to the EU in 2007) (NIESR, 2013 EC SAno34/2013, Migration Watch UK, 2013 Rienzo C., C. Vargas-Silva, 2012)²³. As it was normal, in 2007 and soon afterwards, as shown by the statistics, the flow of Romanian workers increased in some countries, but without reaching alarming levels (see also database for authors' estimates on the outflows in this paper). Although the conditions regarding the elimination of movement barriers are different, the behaviour of the EU10 countries since the end of the period of restrictions, especially in the case of Poland, can be considered a benchmark in quality judgments on the influx of Romanian workers (and Bulgarian) after January 1, 2014. Another landmark, considered by a number of specialists, is the fact that, like in 2007, the mobility on existing directions was defined and became autonomous during the 7 years of regulations, the requirements of receiving countries being mainly known. If the behaviour of employers regarding activities and openness (potential employment) does not significantly change, the flows cannot either be significantly increased, especially because Romanians' incomes are low, diaspora to these destinations is not consistent and the costs associated to mobility are relatively high.

The host country, no matter which will be, will record net benefits. In the case of skilled and highly skilled migrants (brain circulation), the mobility that will remain totally open no matter the labour market and the professional profile, the gain for the destination country in terms of local labour market and economic growth will be significant. Also, a longer period of mobility involves a decrease in the trend of remittances and an increase of the likelihood of the mobility of the family from the country of origin or of the likelihood of creating a family in the host country, followed, in most cases, by a permanent change of residence. The fact that should concern us is the shift of the model of the mobile Romanian worker developed prior to accession and during the seven years of restrictions on the movement of workers (Constantin. L., Nicolescu L, Preda D, Vasile, V. 2009, Vasile V. 2013) and the segmentation on two components that evolves divergently as potential intensity of future flows:

- Young graduate worker, employed or seeking employment with training above average, flexible to a variety of forms of employment and jobs, easily accepting the risk of new jobs, but with prospects for professional development and higher incomes. The demand for this category is increasing and the investment in their education makes them sought on the labour market and accepted by local authorities, which are saving budget revenues.

- Medium or low skilled worker occupying low-paid jobs, left vacant by the local workers for various reasons. Without disappearing, the share of this category will decrease, partly due to the elimination of these jobs and partially due to the substitution by the cheaper labour force from non-EU countries.

Finally, the demographic deficit in the destination country will improve both due to the mobility of workers and to the second generation of migrants, who will be easier to integrate, not only on the labour market, but also from the social point of view. However, the differential of income, with few exceptions, will remain for at least a generation.

²³ NIESR EU2 Migration Report 2013, Potential impacts on the UK of future migration from Bulgaria and Romania Heather Rolfe, Tatiana Fic, Mumtaz Lalani, Monica Roman, Maria Prohaska and Liliana Doudeva, EC, 2013, Free Movement of EU Workers, Social Agenda no 34, 08/2013; <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en>; Migration Watch UK, 2013, Briefing Paper 4.20, BP4_20.pdf, www.migrationwatchuk.com; Rienzo C., Vargas-Silva C., 2012, Briefing, Migrants in the UK: An Overview, 15/05/2012, The Migration Observatory, COMPAS, University of Oxford

The optimization of the labour mobility will contribute to and will be achieved through the creation of a single labour market in the EU. An efficient functioning will diminish the structural imbalances and the numerical deficit, assuming, beside the implementation of existing instruments (EURES, a simplification of the procedures of training recognition, a better coordination of social security systems, in particular pension systems, an "European unemployment Schema"), a better monitoring of the entire process, stimulating individual mobility (access to career development, simplified registration procedures, "one stop shop", etc.) and reducing existing barriers and discrimination (equal treatment, stimulation of the mobility of talents for a better capitalization - brain circulation, the creation of a "mobility fund", the increase of coordination of health systems, etc.) (Dheret C , Lazarowicz A., Nicoli F., Pascouau Y, Zuleeg F., EPC 2013).

For Romania, the free movement of workers within the EU (outflow) should develop responsibility for available labour resources, particularly for the skilled and highly-skilled, in relation to their propensity for intra-EU mobility for a suitable job. Although sociological studies have shown that there are significant differences between the intention of emigration and the action of migration, the lack of employment opportunities on domestic market, especially for graduates, and the maintenance of some frequently artificial barriers, such as work experience, stimulate the migration decision. Romania is confronting both with the aging population phenomenon and with the inefficient allocation of available labour resources, the imbalances between demand and supply on the labour market being, in certain segments, chronic and growing (e.g. health care services). In addition, mobility includes especially the already employed work force, fact revealed not only by sociological studies based on qualitative surveys, but also by the flows of mobile workers registered by the national statistics. Thereby, the results of data processing based on the Labour Force Survey (based on 2011 data), although incomplete / partial in terms of the size of external mobility, but relevant from the qualitative perspective, showed that the profile of Romanian mobile worker within the EU is defined as follows: young people, aged between 25 and 39 years (with the studies completed in the country), predominantly men from rural areas, most of them employees with secondary education (Dobre, AM, 2013). This profile of medium skilled migrant is very different among countries, generating the duality of migrant after 2014, as shown above. The economic profile of Romanian temporary workers in the EU was defined by country and geographical area, in particular on behalf of the needs, the demand and the openness of the labour markets in receiving countries to Romanian workers.

Summary Study no 4

Romania's competitive advantages on the EU internal market

Authors* : **Geomina ȚURLEA, PhD (coordinator)**
Prof. Valentin COJANU, PhD
Alina ALEXOAEI (NEGREA), PhD candidate,
Georgiana NECULAU
Ioan-Radu PETRARIU, PhD candidate

* **Geomina Țurlea** is an economist with a 20-year experience in applied research field, in particular in developing studies and analyses for political decision making. She graduated from the Bucharest University of Economic Studies, Faculty of Economic, Cybernetics, Statistics and Informatics, class 1994, and holds a PhD degree in Economics awarded by the Romanian Academy in 2004. From graduation up to 2005, Mrs. Turlea occupied various research positions within the Bucharest Institute of World Economy, Romania, after which, until the year of 2013, she continued her professional work as a researcher within the European Commission -Joint Research Centre, The Institute for Prospective Technological Studies, Seville, Spain. She is an author and coauthor of over 40 scientific articles and published both in indexed journals and books, contributing also to numerous research reports and documents specialized in economic policy. Her main areas of expertise are quantitative analysis of competitiveness and the role of research in information and communication technologies within the European Economic Integration.

Valentin Cojanu is a Professor in the field of international economics at the Bucharest Academy for Economic Studies and editor of the journal of interdisciplinary studies entitled the *Journal of Philosophical Economics*. He published the *Logic of Economic Reasoning* (C.H. Beck, 2010) and *Integration and Competitiveness. Patterns of Economic Development in South-East Europe* (Ed. ASE Bucharest, 2007) (in coordination). His research interests cover territorial economy, competitiveness, development, and economic integration, as well as the reorientation of economics as social science.

Alina Alexoaei (Negrea) is Ph.D candidate with the Bucharest University of Economic Studies, in the field of International Business and Economics. Research areas: international trade, innovation and trade, regional and sectorial competitiveness. As of 2012, she is a member in the research team within the project entitled: *The Analysis of the Competitiveness and Innovation Phase in the Southern Muntenia Region*. Recent publications include: Alina Petronela (2012) - Regional Competitiveness: Introducing Clusters and Innovation Systems. Case Study: The Southern Muntenia Region, Constanța, Annals of Ovidius University of Constanța, Seria: Științe Economice - Vol. XII, Nr.2/2012 pages. 289-294, ISSN 1582-9383, Negrea Alina Petronela (2012) - What about structural convergence?, Brașov, volumul conferinței “Business Excelence Challenges During the Economic Crisis, Vol II, Ed. Universității Transilvania, 2012, pages 35-39, ISSN, ISBN 978-606-19-0102-9, Negrea Alina Petronela, Cojanu Valentin (2013) – Where do we really stand? Romania’s performance in terms of unit values and market share, Sibiu, Proceedings of International Economic Conference of Sibiu - IECS 2013, pp. 599-607, ISSN, pages 2344-1682.

Georgiana Neculau is a researcher, program coordinator within the Romanian Center for Economic Modelling (CERME). The research activity spans from the thematic area of strategic management in social development, social inclusion, vulnerable groups analysis, the monitoring and evaluation process and also the area of research & development and competitiveness of companies. In the past six years, she has participated as a researcher with CERME, and also as an independent consultant in several national and international funded projects: Integration Strategies for Urban Poor Areas and Disadvantaged Communities (World Bank), Knowledge Mapping Project (World Bank), Helping the Invisible Children (UNICEF), Real Time Monitoring for the Most Vulnerable (Institute of Development Studies, Brighton, UK), The performance of public health care system in South-Eastern Europe (Friedrich Ebert Foundation Belgrad), Analysis of the correlation between the research-development expenditure and the economic performance of the main companies in Romania – ROSCORD (Financed by PNCDI II/ PROGRAM 4), Multidimensional diagnosis of child’s situation in Romania (UNICEF), Rapid Assessment of the Social and Poverty Impacts of the Economic Crisis in Romania (UNICEF), Strengthening the civil society capacity of promoting social inclusion initiatives (ANBCC), etc.

Ioan-Radu Petrariu is a Ph.D candidate at the International Business and Economics Doctoral School, with the Bucharest University for Economic Studies. Had a sustained proactive role within the academic community, being at the moment an associate professor at the International Business and Economics Relations Faculty. His areas of interest, research and specialization include the following: economic competitiveness, international trade and trade policies, export strategies, European policies, economic growth, sustainable development, innovation. As an author or co-author, he published several scientific papers in various journals. For a more clear and comprehensive understanding of researched processes and phenomena, he uses the microeconomic as well as the regional and macroeconomic perspective.

Which is the contribution of the study to the literature?

This study contributes to the literature on the competitiveness of Romanian exports with a new perspective over the decade 2001-2011, by overlapping of two complementary analyses: *of the export performance dynamics* and *of the domestic revenues created by export manufacturers and their suppliers*. The analyzed period includes the period of global economic growth (mainly 2003-2007) and the first years of the economic crisis (2009-2011). The year 2007, when Romania joined the European Union, is in the middle of the analysed period.

The dynamics of Romania's export performance was assessed through a specific method combining three different research lines (1) changes in the ranking of exported products in the reference years 2001 and 2011, (2) evolution of the performance of key products exported in 2001 and (3) the position in 2001 of key products exported in 2011.

The analysis of domestic revenues created by export manufacturers and their suppliers provides, for the first time for Romania a brief study on the position of the country on the global value chain, following the logic proposed by the European Commission in its last two European Competitiveness Reports (2012 and 2013).

When corroborated, the results of the two analyses can be used to discuss the extent to which the current structure of exports contributes to the generation of domestic revenues and as such might prove useful in the debate on the identification of a country brand for Romania. In order to achieve the latter goal, we conducted two detailed case studies on two reference sectors of the Romanian economy: *motor vehicles* and *creative industries*.

Single Market and Globalization

A fundamental dimension with impact on the analysis and its results is the status of Romania as part of the European single market. The European Single Market plays a catalyst role in encouraging both the intra-European trade and the trade between EU member states and the rest of the world and at the same time it leads to increasing innovation, production and efficiency growth capacity, as a result of the access to a larger market for the EU companies and of enhanced resources to which they have access. The integration mechanism will reflect in several quantitative dimensions which we follow, such as: convergence in per capita incomes and structural changes (both in the structure of foreign trade and sectorial), synchronization of business cycles, evolution of intra-industry trade. We strive though to separate, as much as possible, the effects of European integration from those of globalization in general, because we believe that we can refer to a process of "two-speed globalization" in the sense that European integration precedes the globalization process, both in case of goods and of services.

Otherwise said, the creation of the single market and economic integration is a concerted, Pareto-optimal economic development process which insures an advantage to the Member States, when compared to the open arena of competitive confrontation on the global market. From the perspective of this study, the above means that the analysis of Romania's competitiveness on the EU market does not only needs to identify those areas of the economy with performance on the EU markets, but also those which contribute, directly or indirectly, to the EU's performance on global market, since these might very likely develop further in the future.

Major global trends in exports and Romania's position

The period 2001-2011 saw a substantial increase of the world market, an acceleration of exports' dynamics and important changes in their geographical structure, particularly due to the increasingly significant presence of emerging economies on the international markets and the corresponding reduction of the share of advanced ones, including of the EU as a whole. EU dynamics results nevertheless from different trends for

EU15²⁴ and EU12²⁵. The share of Romania and the rest of the EU12 countries in total international trade continued to grow, which suggests that, similarly to the emerging economies, countries that joined the EU in the fifth wave of European integration are still in an extensive development stage. This characteristic was mitigated towards the end of the interval considered. On the other hand, it is noteworthy that the EU15 countries export more than they import, which was also the case of EU12 countries in 2011, but this is not the case of Romania.

The structure on large groups of export products witnessed only minor changes – the globalization process took place at a faster pace for manufacturing goods than for the services (the share of manufactured goods in the global exports increased, while the share of services declined slightly). However, what we can notice, mainly in the case of the manufactured goods, is an increase in the share of exports, dedicated to intermediate consumption, as a consequence of the increasing fragmentation of production chains at international level.

In this global context, the dynamics of Romania's overall position between 2001 - 2011 is characterized by a significant increase in the country's share in world total exports, and practically on all markets. Trade links between Romania – EU have developed the fastest, as a result of the economic integration. Moreover, the level of convergence of Romania's intra- industrial trade with the EU-27 increased significantly, which means that the likelihood for asymmetric shocks between Romania and the EU continues to decrease.

Romania's export growth was accompanied however by an even more significant increase of imports, which resulted in an ever more negative foreign trade balance, both with the world economy but especially with the other EU countries. For this reason, access to non-EU markets must remain a priority for the trade policy.

In 2011, the top EU countries importing Romanian goods (excluding services) were: Germany (1) Italy (2), France (3), Hungary (4), Bulgaria (5), United Kingdom (6), Netherlands (7), Spain (8), Poland (9), Austria (10). Germany is Romania's main trading partner. With minor variations, this hierarchy has remained constant throughout the analysed period. In the year 2011, Romania had trade surplus with seven EU Member States and a deficit in the relationship with the other 19. France is the country with which Romania has the most significant trade surplus, which reflects, to a large extent, the export performance of machinery and transport equipment.

Structural considerations on Romanian exports

From a structural point of view, the share of Romania's agricultural products in world exports doubled in the timeframe considered, (with the main increase to EU15), and important increases in exports of industrial goods (mainly to EU12 and EU15) as well as in exports of market services (particularly to BRIC²⁶ countries and the "rest of the world").

The agricultural potential is still far from being fully exploited, as results from the negative balance of trade in food, beverages and tobacco while the agriculture employs an important part of the labor force. Agriculture is of course situated on the value chain of the foods and beverages industry, an increasingly important sector for Romania in terms of share in world and European added value but not in terms of foreign trade. The food and beverages industry has a medium level of fragmentation, but the share of intermediate consumption in the Romanian agricultural sector has declined significantly between 2001 and 2011. Currently, the vast majority of the agricultural production is used for direct final consumption of households. Romanian agriculture is currently supported by the Common Agricultural Policy, but in order to maintain the

²⁴ EU15 area countries are: Austria, Belgium, Denmark, France, Finland, Greece, Ireland, Italy, Luxemburg, Netherlands, Portugal, United Kingdom, Spain, Sweden.

²⁵ EU12 area countries are: Bulgaria, Cyprus, Czech Republic, Estonia, Latvia, Lithuania, Malta, Poland, România, Slovakia, Slovenia, Hungary.

²⁶ Brasil, Russia, India, China

advantage thus created, the development of this sector will have to be based on increasing quality and sustainability of agricultural products and on exploiting niches, through diversification and processing.

International trade in market services is also a special case. As a result of the current state of globalization, the share of exports in total production and value-added in market services has grown in most macro-regions, including EU12, but not in Romania. Considering the liberalisation of service markets in the EU and that the share of market services produced in Romania in global production and value-added grew steadily from 2001 to 2011, it would be useful to investigate Romania's potential competitive advantage on the international market in this field and of possible barriers to its realisation. It is important to note that, compared to other EU countries, goods produced in Romania embed the smallest share of services as intermediate consumption, which means that growing services are directed mostly to the final consumption.

As regards the manufactured goods, a particular case is the fast growth of Romania's exports of motor vehicles which have doubled over the considered timeframe. This is a consequence of the presence in Romania of major international car manufacturers, especially Renault, which accounts for the majority share of the Romanian exports of motor vehicles. A second main group of manufactured goods exported by Romania are other industrial goods²⁷, which together with the motor vehicles represent almost three quarters of the country's total exports of manufactured goods. The counter example is represented by the chemical products, with growing trade deficit, in the context of a steep competitiveness loss of the local petrochemical industry.

Last but not least it is worth noting that Romania exports more raw materials than imports, which shows that the country's position on the value chain could be improved with the existing resources. Meanwhile, the final consumption goods have dominated the imports' structure, which created further disadvantages for the position of the Romanian economy in the context of the recent global crisis. However, except for 2002 and 2009, Romania has experienced a period of relative improvement of its economic performance and competitiveness of exported goods, situation reflected in terms of trade higher than one. . From this perspective, 2004, 2005, 2006 and 2007 brought the best results and after the economic crisis began, the year 2010 marked a positive trend.

Analysis of the dynamics of Romanian exports' performance

The ranking of top of goods exported by Romania has changed between 2001-2011, the three main classes of products exported in 2011 having a small share in the previous ten years. Structural changes brought into the top cars and the group equipment, nuclear reactors, boilers, in parallel with the exit of textiles, leather products and footwear (present in 2001). In 2011, the main group of products exported by Romania was electronic and electric equipment. There was a decrease in the share of low-technology goods in favor of medium technology as well as an increase in technology-intensive goods. However, from the perspective of the market shares, **the performance of key products exported in 2001 was significantly higher than key products exported in 2011.**

There have not been any drastic changes in the key **strategic partners** for key products: in 2001 those were Italy, Germany and Turkey and in 2011 three out of the seven key products arrived on the German market, with the rest going to Turkey, Hungary, Ukraine and France.

The level of competitiveness is analyzed at a 2-digit Harmonized System²⁸ classification and the selection included the *top five key products* categories which in both years analyzed accounted for almost 50% of total exports value, proving the strategic role they play in Romania's foreign trade. The analysis extended to a 4-digit level in groups highlighted *key products* exported by Romania for which it is interesting an assessment of the level of competitiveness and diversification compared with other countries. In 2011 these product groups were: *Parts and accessories for motor vehicles, Wires, cables and other electrical isolated conductors; motor vehicles (including trucks); Electric wire telephone sets; Petroleum oils (not raw); Waste and iron scrap, air pumps, vacuum hoods equipped with a fan.* Hierarchy in terms of competitiveness on the

²⁷ Various manufactured items (Harmonized System 6 +8).

²⁸ Harmonized System.

destination markets places the second largest export group, **8544 - Wires / isolated cables, as the top performer in 2011**. Although the most important in terms of exports, **the automotive industry holds the last position, compared to the other products in terms of market share achieved**: 2.9% in France and 3.2% in Germany for automobile parts and accessories. In terms of unit prices, the most expensive products exported by Romania are **electrical wire telephony sets**, in most cases being a direct correlation between prices and the market share obtained.

As regards the **destination markets** for key products, three out of the seven key products are imported by Germany and hold a market share of more than 3% on the German market. Other strategic markets are Turkey, Hungary, Ukraine and France. On the **destination markets, Romania is present in the top 10 exporters in all key export products. Shares in world exports range between 0.3% and 3.2%** and more than that, exporters of products with the best performance are in the top three suppliers of their strategic markets, proving a good capacity to compete internationally²⁹.

Direct competitors for key exported products are mainly EU member states, the most frequent being Poland, Italy and the UK. When corroborating within charts the market shares, unit prices and shares in world exports, we observe that Romania ranks alongside competitors such as Poland, Slovenia and Japan in the automobile industry, with Lithuania and Poland in the case of fuels, and is competing with Poland, Italy, UK, Russia, Holland, the U.S. and Germany for the rest of the key exported products. Romania's export profile is similar to the countries of Central and Eastern Europe, primarily to that of Poland. The price factor does not justify in all cases the performance of countries in terms of market share gained. An in-depth market analysis, which is beyond the scope of this paper, may shed further light on the sources of competitive advantages.

Structural considerations regarding the added value created in Romania

The performance of external trade is inherently linked to the economic performance in general, and there are numerous theories and practical applications that evaluate one side or the other of this obvious but complex relationship.

The conceptual framework of the analysis on the relationship between the performance of external trade and the economic growth is set by the globalization process and its effects on the fragmentation of value chains³⁰; thus, the ultimate indicator of export competitiveness becomes the correlation between the export performance and the domestic income created throughout the value chain of its production. The actual conditions specific for a national economy favor the emergence and development of certain activities and their success on the global market, which will result in a specialization and structure at the level of national economies. Thus, the main assumption is that the exports' competitiveness of an economy is higher, the more it ensures larger incomes to its citizens through international exchanges.³¹

Between 2001-2011, but especially during the global economic boom between 2003 - 2007, the emerging economies and many of the developing countries have recorded growth rates far larger than those of already developed countries. This has resulted in a decrease of the global income shares of developed countries. The biggest loss was reported by the USA and the most substantial gain was recorded by China. Globalization preceded the crisis, but the latter exposed the vulnerabilities of the global economic system and was followed by an intensification of the rate with which the global income was redistributed in favor of the BRIC countries and the "Rest of the World". But neither the boom, nor the crisis changed the fact that the bulk

²⁹ For *strategic destination markets*, differences in terms of competitiveness towards their main competitors were assessed based on a diagram with three components: (1) the market share, (2) export unitary prices on the strategic destination market and (3) the share in world exports for the specific product category.

³⁰ A value chain can be defined by the number of activities and processes that are taken place in order to produce and distribute the respective goods to the end user.

³¹ This is a somewhat simplifying vision, to the extent to which it doesn't take into consideration the sustainability of these incomes and their growth tendency over time. We try to compensate this limitation by analyzing a relatively important time period and by referring to the economic convergence process between Romania and the EU.

of the global incomes (the worldwide GDP) remained in the hands of the developed countries, although it has significantly dropped in the timeframe considered in this study.

Moreover, the percentage of the international GDP claimed by the countries forming the EU in 2012 witnessed a major downfall since the beginning of the economic crisis, but this drop was preceded by a period of growth. Romania's contribution to the worldwide GDP experienced a similar trend, although it's worth noting that Romania's position within the EU economy is steadily strengthening at the same rate as other EU12 countries. When it comes to income per capita, the most important trend at the EU level is that of convergence. This is also the case of Romania and it developed along with a divergence of the structural profile of the Romanian economy to that of the EU after the moment of integration.³²

The analysis of the structural changes can be made simply by looking at the distribution of the world incomes (added value) of a certain industry, by country. In comparison with the global economy, it is worth mentioning that Romania is concentrating on labour intensive activities (leather, wood and food industry), where the danger of price competition from countries with emerging economies is very high. The total weight of Romania's GDP share in the EU's GDP is due first of all to the agriculture and raw materials sectors, followed by labour intensive industries.

In comparison with the reference year of the considered timeframe (2001), it is notable that the majority of Romanian industries have improved their position on the European and world markets, especially in the period before the economic crisis. Yet, the most important increase of the Romanian economy within the EU during the considered timeframe (2001-2011) is due to the labour intensive manufacturing industries with low to medium technology, characterized by strongly fragmented and/or raw material or intermediary basic goods producing value chains. At the same time, the transport equipment industry (automotive industry), considered as a medium to high technology, records the most substantial growth in global exports, being closely followed by a similar selection of low and medium tech manufacturing industries.

Analysis of internal incomes created by export manufacturers and their suppliers

For a better analysis of the integration of the Romania in the global economy and of the effect of this integration on national income, we use two indicators derived from the Input-Output analyses: *the vertical specialisation indicator and the income generated by participation to the global value chains*.

The vertical specialisation indicator measures the so called "external component of exports", representing the share of imports in total production associated to the exports vector, taking into consideration the entire value chain. As a response to the low labour cost in countries with emerging economies, the manufacturing industry from developed countries passed through a process of relocation of certain activities, which strengthened the creation of global production chains and has generated the growth of vertical specialization in global economies. The bigger and more diversified a country's economy is, the lower is its vertical specialization, simply because a bigger country will buy intermediary goods more easily within its own territory. As in the case of external trade, the vertical specialization of an economy has a rather strong negative correlation with its size, but it is also influenced by other factors such as: the geographical position, the foreign investment flows, the factors' cost, the quality of the business environment, the adoption of a common set of standards, the regime of intellectual property, the possibility of free movement of capital, the structure of the economy etc.

Yet, the optimum positioning on the value chain resides in the specific process or activity which ensures the maximum income possible gained from trading the final product, as measured by the second indicator, *the income generated by participation to the global value chains*. This indicator is negatively correlated, by definition, to the vertical specialisation indicator, but the intensity of the correlation is directly dependent of the share of the added value in the total production at sector level.. Thus, it's possible, at least theoretically, for country with strongly specialization in an area in which it is very favorably positioned on the value chain, to

³² Conclusion derived based on the Krugman index which calculates the total differences between the proportion of the activity sectors in two countries or regions.

create more internal revenues than a country of equal size, less specialized, but with less success in terms of positioning.

In the considered timeframe, the EU Member States lost significant shares in terms of global trade and GDP and witnessed higher vertical specialization. But this doesn't mean that the revenues were lower, rather the contrary. The volume of EU's external exchanges increased, as well as the share of exports in GDP, while the trade balance upheld a positive trend and the actual incomes per capita continued to rise. Also the convergence of per capita incomes – an explicit objective for the EU – continued to grow.

Unlike other parts of the world, the degree of vertical specialization in Romania declined between 2001 and 2011 and the structure by country of origin of imports needed for the production of exports, has diversified. Particularly, Romania has reduced its dependency on imports from EU area. Romania's vertical specialization is below the average of what should be the specialization of an economy of the same size.

It is possible that, in the case of products exported by Romanian, a swift towards products with a shorter and less fragmented value chain may have occurred. It should not be forgotten nevertheless that local manufacturers have also responded, in many cases successfully, to the exporters' demand of intermediate products, diverting their demand from the competition within the EU, and creating themselves demand for intermediate products which offered further opportunities on the local market etc. Because this evolution is followed by a surge of Romanian products penetrating on the external markets, the decrease in vertical specialization is consistent with economic growth, especially fuelled by the build up of internal demand. Additionally, Romania has witnessed a rise in terms of creating exports of other EU Member states, although this contribution is small, being below of what its expected from an economy of this size.

When it comes to incomes generated on value chains through exports, in 2011 Romania retained almost 75%, while in the rest of the EU countries is creating around 16% of these incomes, meaning that 91,1% of incomes created through the Romanian exports throughout their production chain, remains within the EU.

It is worth mentioning that although textile goods have lost their position as key sector for exports, the textile industry still generates the largest export revenues for Romania and has the highest contribution to the generation of revenues in the EU. It is also worth noting that the position of the textile industry has decreased dramatically between 2001 and 2011, in favour of the automotive industry. The decrease of the textile industry in the total revenues produced by Romanian exports is not accompanied by lower revenues per export unit, which means that it is a consequence of a contraction of production. The exact opposite process is occurring in the food industry sector, and to lesser extent, in the agriculture sector in general, whose share in the total revenues from exports rose, although revenues per export unit have dropped.

In general, it can be concluded that both in 2001 and 2011, three of the sectors producing key exported products ranked in top in terms of incomes generated, whereas the other two have a minimal contribution to generating revenues from export, also because the income per export unit is amongst the lowest. Overall, a positive trend for Romania is that the income created by the key product manufacturing sectors was greater in 2011 than in 2001, but these sectors have a lower share in total incomes produced by exports in 2011 than in 2001.

Generally, Romania was, rewarded in most cases for products with a competitive level of the unit price with gaining a fair market share and larger revenues created within the country. Nevertheless, a diversification of the range of exported products is needed as well as a greater concentration on high tech products, by focusing on the added value brought by research-development-innovation activities. The exploration of new destination markets, outside Europe or the EU, is imperative in the current economic context.

Considerations regarding the effects of the economic crisis

While comparing 2001 and 2011 we must not neglect the non-linear aspect of the international economy evolution, marked by the ongoing crisis. This study extensively debates the impact of the crisis over all considered aspects. Countries have been unevenly affected, depending on their position as net

contributor/borrower and on the share of the constructions sector, but beyond any of these differences, the crisis mostly affected demand and production without any specific and significant impact over productivity, at least in the case of EU Member States. As a result, the exports, especially those directed towards less affected economies, have resumed their growth, usually faster than the internal demand. This was also the case of Romania. Important structural transformations have taken place, visible at country level, which followed the repositioning of producers on the specific value chains. This process has led to a temporary decrease of vertical specialization in many of the world's countries.

It's interesting to note that even at EU level, the convergence of incomes per capita has increased, first of all due to the recession in more developed countries, which suggests favorable economic circumstances for countries with exports' structure oriented towards basic cheaper goods and with less sophisticated financial systems, such as Romania. It's important naturally, to what extent these countries will take advantage from the given circumstances in order to attain a higher position on the global value chains.

With regards to Romania's economic evolution and its external trade, the year 2009 marked a noticeable inflexion point. Like the majority of EU countries, Romania's economy witnessed a slowdown in 2009, in real terms, resuming its growth no sooner than 2011. The crisis followed two years of serious deterioration of trade balance, due to the rise of consumption and low-cost credits, an important source for internal imbalances. The year 2009 marked the most significant drop in Romania's export prices throughout the entire analyzed timeframe as well as critical changes in the structure of external trade.

Case studies

Following the analysis of statistical data, three performance vulnerabilities of the Romanian exports could be revealed: (1) high dependency on price evolution and on the demand for the 5 products categories covering 50% of total exports, (2) the strong influence of the automotive industry on general performance— 2 out of the 7 key products are products of the automotive industry, (3) three of the key products are shipped to the German market, Romania being exposed to the changes in the demand on this particular market. The reason behind the selection of these case studies lies in the observations made in the previous chapters: the automotive industry is the natural candidate, due to its role in the overall economic environment and in the performance of external sales, while the creative industries are worth analyzing not only because Romanian products are not embedding enough services but especially because the creative sector tends to accumulate a large share of the incomes created along the value chain from by selling a final product. Each study case follows the structural trends at the level of the industry, the localisation in Romania and in the EU, as well as the performance at the sectorial level.

The automotive industry represents a significant sector of Romania's economy, which captures extremely diverse resources and involves a very wide range of economic actors, reasons why it is considered one of the most competitive industrial branches. The automotive industry in Romania is a "cluster" type industry, with high geographical concentration, limited predominantly to 3 counties. The sector's performance can be synthesised thus: as regards the output productivity, Romania is below the average in the EU, yet at the same level as the UK and by far ahead of Italy, Hungary, Czech Republic or Poland. The value added generated by the auto industry (in absolute terms) in Romania is the lowest among analyzed countries. Although the sector is well supported in terms of research infrastructures, the research – development – innovation expenditures made by companies in the industry have been very low.

At EU level, the cluster classification by size, specialization and focus places Germany on the 1st place, demonstrating a high degree of the country's competitiveness in the automotive industry. Leaders in Central and Eastern Europe are the Czech Republic, Slovakia, Poland and Romania.

The statistics for Romania show that over the last period the **creative industries** had an overall ascending trend and gained an important role at the macroeconomic level. At the level of creative industries, in Romania the sector with the highest contribution to the GDP, in terms of employment and labour productivity is the software sector. At the national level, the main feature of creative sectors, apart from other branches, is

that these are concentrated mostly at the level of a single region/county, in this case being located around Bucharest.

Even if clusters in the creative industry are spread across the UE, there are large concentrations which cover broad areas, such as the southern part of the UK, the Benelux countries and the Ile de France, transnational clusters being also present.

Describing the sector as a whole and making comparisons between various countries are difficult objectives to achieve, due to the lack of economic statistics tools as well as of a harmonized classification of this type of activities at the EU level. Nevertheless, we can conclude that for Bucharest, Cluj, Timiș, Brașov, and Iași the values regarding the number of employees, the number of companies and the turnover are at least situated at the level of any locally developed economy in Europe. Moreover, all of Romania's regions are much better positioned on the employment in creative industries than on a general economic performance measured, for example, by the level of productivity.